

DE GEUS

PETER HO

Dat is Chinees voor mij

Dat is Chinees voor mij

Peter Ho

Dat is Chinees voor mij

Zin en onzin over China

DE GEUS

© Peter Ho, 2007
Omslagontwerp
Omslagillustratie ©
Foto auteur ©
Druk
ISBN 978 90 445 0619 8
NUR 500, 680

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm
of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van De Geus BV, Postbus 1878, 4801 BW Breda, Nederland.
Telefoon: 076 522 8151. Internet: www.degeus.nl

‘Ik beschouw Spanje en China als de beschaafdsten landen van de wereld. De Hollandse beschaving is als roggebrood: substantieel, degelijk, maar niet gracieus.’

– J.J. Slauerhoff in een interview met G.H. ’s-Gravesande

Lief, liever, liefst
Zhao Heng en Arwen

Inhoud

Inleiding: China-mysterie 9

1. Dat is Chinees voor mij 23
2. De eeuwige glimlach 37
3. Bijgeloof, geloof ik 58
4. Buitenlanders in Chinese ogen 73
5. Van hofkunst tot impressionisme 86
6. Bloedverwanten 101
7. Kungfu-zwaarden en gedroogde hagedis 118
8. Feesten en rituelen 131
9. Aan tafel! 149
10. Help, de Chinezen komen! Of niet? 166

Nawoord 180

Dankwoord 186

Gebruikte literatuur 188

Inleiding

China-mysterie

Een aantal jaren geleden maakten we ons in Nederland nog zorgen over China: de studentenprotesten op het Plein van de Hemelse Vrede, de Falun Gong-sekte en de verstikking van vijf dozijn Chinezen in een zeecontainer op weg naar Engeland. Maar deze zorgen lijken nu bijna geheel vergeten te zijn en plaatsgemaakt te hebben voor enthousiasme, zoals over de fenomenale groei van de havenstad Shanghai, die haar heeft omgetoverd tot het kosmopolitische ‘Parijs van het Oosten’ en die hordes Chinezen stinkend rijk heeft gemaakt. Nederlandse handelaren wrijven zich in hun handen bij de rooskleurige perspectieven die de Chinese markt biedt. Er is een stroom van Chinese adoptiekinderen naar Nederland op gang gekomen, alsook een tsunami aan rode bruidskasten met koperbeslag. Chinese karakters worden als decoratie gebruikt op voorwerpen variërend van oorbellen tot pleeborstels, en het broodje bapao is in ons dagelijks menu even hard opgerukt als de Vietnamese loempia en de Italiaanse tiramisu. Onze verrukking over China gaat niet gepaard met een evenredige kennis van het land. Bekende Nederlanders uit het verleden zoals Slauerhoff en Van Gulik hebben hier met hun lyrische gedichten en mysterieuze Rechter Tie-verhalen bijgedragen aan de geheimzinnigheid. Zo had de schrijver Henri Borel het over ‘de Geest van China’, die hij met volle overgave voelde in ‘het trotsche berglandschap van het Noorden’ of ‘de lichtschitterende bloemen-booten vol zijde-ruischende “sing-song” meisjes op de Canton-rivier’. Kortom, het is hoog tijd de sluiers op te lichten en meer te weten te komen over een

land dat in schaal en diversiteit ons bevattingsvermogen te boven gaat. Dat is de aanleiding voor dit boek: de clichés over China tegen het licht te houden en zin van onzin te scheiden.

Eeuwenlange China-koorts

De huidige China-koorts is geen nieuw verschijnsel. De Romeinen waren al verzot op Chinese producten, vooral zijde. Deze kostbare stof werd met handelskaravanen via de lange, gevaarlijke Zijderoute aangevoerd. Een zijden gewaad stond symbool voor elegantie en exclusiviteit, en was voorbehouden aan een kleine elite. Op een zeker moment raakte de Chinese zijde in het oude Rome zo in zwang dat keizer Tiberius uit handelsprotectionistische overwegingen een verbod afkondigde op het dragen van deze ‘decadente kledij’. De Romeinen waren dol op zijde, maar snapten niets van de zijdeteelt. De schrijver Vergilius had er zo zijn eigen theorie over: hij dacht dat zijde aan de bomen groeide en met grote kammen uit het gebladerte moest worden geoogst. Maar zijde was niet het enige waarover de oude Romeinen een eigen mening op na hielden. Zo meende Strabo dat Chinezen wel tweehonderd jaar oud konden worden, terwijl Seneca zeker wist dat de god Hercules ook in het Verre Oosten werd vereerd.

Het tijdperk waarin de China-koorts hoog opliep was de Gouden Eeuw, toen Nederland de wereldzeeën beheerste. In 1602 werd in Holland de eerste veiling gehouden van het Chinese kraakporselein – vernoemd naar de Portugese *caracca*-schepen die dit vervoerden. De veiling was zo succesvol dat de Heren Zeventien, het bestuurscollege van de VOC, zich persoonlijk met de lucratieve handel ging bemoeien. In de daaropvolgende vijftig jaar vervoerden Oost-Indiëvaarders meer dan drie miljoen (!) porseleinen borden, schotels en kommen naar de Lage Landen. Het design van het blauw-witte kraakporselein had weinig traditioneels meer, maar werd aangepast

aan de Nederlandse smaak met versieringen van Hollandse tulpen, vreemde zonnebloemen en zogenaamd Chinese schilderijen. Tegelijkertijd ging de zeventiende-eeuwse Nederlander ook uitgebreid aan de thee, die werd gezien als een middel tegen elk denkbare kwaal: ‘verdryft de sware Droomen’ en ‘doet de vreesse wijcken’. Men dacht zelfs dat het ‘alle pyne des Colijckx verdryft, dat van winden zijn oorspronck heeft’. Populair uitgedrukt: thee helpt tegen scheten, en daar zit zowaar een kern van waarheid in.

De China-manie hield niet op bij thee en porselein. Jezuïeten waren sinds lange tijd gefascineerd door China, niet alleen vanwege het geestelijk erfgoed, maar ook en vooral vanwege de miljoenen zieltjes die daar waren te winnen. Om de zending te laten slagen, leerden zij Chinees en verdiepten zich in de confucianistische klassieken. De jezuïet Matteo Ricci bracht zelfs meer dan een kwart eeuw (van 1583 tot 1610) van zijn leven door in China. Hij bewonderde de Chinezen om hun nijverheid, de uitgebreide administratie, de kunst en filosofie, en schreef daar vele boeken over. In hun berichten aan de paus verhaalden Ricci en zijn collega’s van een land waar de keizer als een vader voor het volk is, de wijsbegeerte regeert en orde heerst zonder dwang. Natuurlijk hadden de jezuïeten er baat bij om de ‘zieltjesmarkt’ voor de paus zo fraai mogelijk af te schilderen. Helaas, het mocht niet baten. In China waren dan wel miljoenen klanten voor de katholieke kerk, de paus struikelde over de confucianistische voorouderverering. Alleen heidenen vereren hun overledenen als goden, vond hij. De jezuïeten probeerden de zaak nog te redden door te zeggen dat de dodenverering voor de Chinees een maatschappelijke en geen religieuze taak is (waarin ze nog gelijk hebben ook). Maar de paus had genoeg gehoord: Chinezen konden geen vrome christenen zijn – punt uit. Hij beëindigde de slepende discussie door de jezuïetenorde in 1773 simpelweg op te heffen.

Tegen de negentiende eeuw vond er een omslag plaats in het westerse beeld van China. Door de ideeën van de Franse Verlichtingsfilosofen over een wereldgeschiedenis waaraan elke beschaving haar steentje bijdraagt, veranderde het oordeel over China. Het land had de moderniteit – lees: de industriële revolutie – niet alleen gemist, maar wilde er ook niet aan meedoen. Van een land dat mateloos werd bewonderd, werd China ineens gedegradeerd tot een hopeloos ontwikkelingsland. Deze visie kan niet los worden gezien van de westerse wens om China – desnoods met geweld – open te breken voor de internationale handel, en van de begrijpelijke Chinese reactie tegen het imperialisme. Het Chinese protectionisme ontlokte Karl Marx de uitspraak dat China ‘een zorgvuldig bewaarde mummie in een doodskist’ is. Hegel trok hierop de conclusie dat China geen geschiedenis heeft, omdat geschiedenis gekenmerkt wordt door verandering. Weg zesduizend jaar historie. De Fransman Matignon maakte het helemaal bont met zijn boek *Bijgeloof, misdaad en ellende in China*. Ondanks of misschien juist dankzij het feit dat de toenmalige stemming zo anti-Chinees was, ging men het oude China ophemelen. Het antieke China van de prieeltjes, diepe wijsheden en een gecultiveerde levensstijl, ja, dát was het ware en mooie China. Deze zoetelijken sinofilie bezielde Borel, Slauerhoff en Van Gulik tot hun gepassioneerde verhalen en gedichten.

Een apart hoofdstuk in de China-koorts zijn de wilde jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. In een verhitte atmosfeer van studentenopstanden, vrije seks en hippiemuziek zagen de jonge hemelbestormers van toen in de Culturele Revolutie de perfecte weerspiegeling van hun eigen idealen over wereldverandering en rechtvaardigheid. In die tijd was het hip om bustes van de Grote Roerganger Mao op de schoorsteenmantel te hebben staan en tot diep in de nacht te discussiëren over Chinese communes, boeren en het proletariaat.

Weinigen wilden weten van de verschrikkingen die toen in communistisch China plaatsvonden. Een schrijver als Simon Leys, die het waagde om het bewierookte beeld van China in twijfel te trekken, werd subiet op de revolutionaire brandstapel gegooid. Velen zagen in China het China dat ze wilden zien. Zo gaat het verhaal dat Jean-Paul Sartre op bezoek in de Volksrepubliek tijdens een zorgvuldig georkestreerde ‘spontane ontmoeting’ met een Chinees keuterboertje zich erover verheugde dat deze gewone man van het volk zo uitstekend Frans sprak...

China en de Chinezen

Chinezen in Nederland staan van oudsher bekend als een gesloten groep die zijn eigen boontjes dopt en niet veel over zichzelf loslaat. Misschien reikt daarom de kennis over China van de doorsnee-Nederlander niet veel verder dan het dagmenu van de afhaal-Chinees. Maar weinigen weten dat de allereerste Chinezen in 1911 in Nederland arriveerden als stokers op vrachtschepen. Nog minder mensen weten dat die gesloten Chinese gemeenschap geen homogeen geheel is, maar bestaat uit een bonte verzameling van migranten met totaal verschillende achtergronden uit Hongkong, de Volksrepubliek China, Singapore, Taiwan, Suriname en Indonesië.

Om China en de Chinezen beter te begrijpen is het goed stil te staan bij wat we er eigenlijk onder verstaan. Het huidige China herbergt binnen zijn grenzen een veelheid aan volken zoals Mongolen, Mantsjoes, Tibetanen en Oeigoeren. Al deze volken hebben hun eigen taal en cultuur, maar leven wel in China. Toch zijn het niet deze volken die we bedoelen als we spreken over China en de Chinezen. Met dé Chinezen worden de Han-Chinezen bedoeld. Dit is een etnische groep die sinds mensenheugenis traditioneel als boer – en niet als nomade (zoals de Mongolen, Tibetanen of Mantsjoes) – leeft.

De Han-Chinezen spreken vanzelfsprekend Chinees, een taal met allerlei dialecten die verder van elkaar afstaan dan het Fries van het Limburgs. Een Kantonees uit het zuiden kan geen woord verstaan van iemand uit Shanghai. Gelukkig heeft de Chinese regering het noordelijke Mandarijn-dialect verheven tot het 'ABC' ofwel het Algemeen Beschaafd Chinees, waardoor men toch fatsoenlijk met elkaar kan communiceren. Ruim negentig procent (meer dan een miljard) van de mensen met de Chinese nationaliteit zijn 'rasechte' Han-Chinezen. De rest behoort tot een etnische minderheid. De wieg van de Han-Chinese beschaving stond in de stroomgebieden van de Gele Rivier en de Yangzi-rivier. Dit gebied staat bekend als het Chinese hartland en is wat er in cultureel opzicht wordt verstaan onder China.

Het wezen van China is de continuïteit van de Chinese beschaving. Terwijl de wereldrijken uit de oudheid, die van de Grieken, Romeinen, Azteken of Egyptenaren, al lang en breed zijn verdwenen onder het stof van de geschiedenis, is de Chinese beschaving nog altijd springlevend. De moderne Egyptenaar die nu nog met hiërogliefen schrijft is op zijn best een genie en op zijn slechtst een wereldvreemde snoeshaan. Maar de Chinees schrijft nog steeds dezelfde karakters die duizenden jaren geleden ook al werden geschreven. De Chinese beschaving kan bogen op de langste, ononderbroken geschreven geschiedenis ter wereld. De kans dat de hedendaagse pizza ook maar ergens in de buurt komt van het eten in het oude Rome is nihil. Maar onlangs werd in China een aardewerken kom opgegraven. De inhoud ervan bestond uit een inderhaast achtergelaten portie mie. Vierduizend jaar oud, maar nauwelijks te onderscheiden van de mie die tegenwoordig op de Chinese eettafel verschijnt. En de befaamde eetstokjes worden ook al meer dan twee millennia gebruikt om diezelfde mie te eten.

China heeft door de eeuwen heen zeker niet stilgestaan, iets

wat Karl Marx en Hegel ons willen doen geloven, maar de Chinese beschaving heeft wél onmiskenbare parallellen met haar eigen verre verleden. De Chinezen zijn zich erg bewust van deze erfenis – waar ze apetrots op zijn of die ze soms hartgrondig vervloeken.

Dynastieke cyclus

Er is één idee die het Chinese besef van een eeuwenoude, gedeelde erfenis symboliseert: de dynastieke cyclus. De Chinese historie heeft machtige keizerrijken gekend, die vroeg of laat altijd weer te gronde werden gericht. De Chinese houding tegenover de eigen beschaving wordt daardoor gekenmerkt door gelatenheid: het is mooi als er bloei is, maar op een dag is het ook weer met die bloei gedaan. Het geloof in een gemeenschappelijke beschaving dateert al van enkele eeuwen vóór Christus en bestaat tot op de dag van vandaag. Vergeleken met het moeizame proces van de Europese eenwording is de idee van een Chinese eenheid uniek.

De persoon die China verenigt heeft een van de goden verworven recht om te heersen: het Hemels Mandaat (*Tianming*). Hijzelf fungeert als de intermediair tussen hemel en aarde, en geeft het mandaat door binnen zijn dynastie. Het ontstaan van een dynastie wordt gekenmerkt door strijd om het rijk te consolideren, waarna een bloeiperiode volgt van goed bestuur en orde. Maar vroeg of laat valt een dynastie door intriges aan het hof, onredelijke belastingen, corruptie, of omdat de vorst zich overgeeft aan vleselijke lusten. De dynastie verliest dan het Hemels Mandaat, wat de goden alvast aankondigen in de hemeltekenen en aardse verschijnselen. Als er zonsverduisteringen optreden en kometen langsrazen, als er schapen met vijf poten worden geboren en aardbevingen plaatsvinden, is het einde van een dynastie in zicht. Maar uiteindelijk zal er een nieuwe vorst opstaan, die de volgende dynastie sticht.

Een van die vorsten is Qin Shi Huangdi. Zijn naam zegt de meesten van ons minder dan die van Julius Caesar, Karel de Grote of Napoleon. Qin Shi Huangdi doet in het Westen heel misschien nog een belletje rinkelen vanwege de Grote Muur en het leger van duizenden terracotta krijgers dat zijn graf bewaakt. Toch is hij de man die de basis heeft gelegd voor het langst durende keizerrijk uit de wereldgeschiedenis. Een keizerrijk dat – weliswaar met onderbrekingen van onrust, opstanden en oorlogen – meer dan twee millennia heeft standgehouden tot aan de definitieve ondergang in 1912.

De allereerste keer in de geschiedenis dat China werd verenigd onder één vorst was in het gedenkwaardige jaar 221 v.Chr. Voor die tijd was China verdeeld in verschillende koninkrijken die bloedige oorlogen tegen elkaar uitvochten. Maar na een reeks spectaculaire militaire campagnes wist het koninkrijk Qin al zijn zes rivalen uit te schakelen. Hiermee was de unificatie van China een feit. De koning van Qin vond dat hij voor zo'n historische daad wel een betere titel had verdiend. Na overleg met zijn adviseurs nam hij de titel aan van 'Verheven Vorst', of *Huang*, om zich te onderscheiden van een simpele koning. De titel werd aangevuld met *Shi*, wat 'eerste' betekent, en *Di*, of goddelijke heerser – een benaming die rechtstreeks verwijst naar de Gele Keizer, een van de zes mythische 'oerkeizers' van wie hun volk en oorsprong afstammen, menen de Chinezen. Hiermee was Qin Shi Huangdi of de 'Eerste Verheven Vorst en Goddelijke Heerser van Qin' de eerste keizer van China. Niet slecht voor een jochie dat op zijn dertiende op de troon was terechtgekomen.

Helaas was de heerschappij van Qin Shi Huangdi geen lang leven beschoren. Tijdens een rondreis stierf de eerste keizer, elf jaar na zijn grootse daad. Zijn dood werd de opmaat voor gekonkel aan het hof, en hoewel een van zijn jongste zonen nog de titel 'Tweede Verheven Keizer' heeft geclaimd, viel de

Qin-dynastie definitief in 206 v.Chr. Maar wat Qin Shi Huangdi voor elkaar had gebokst – één China – is nooit meer ongedaan gemaakt. De Qin is opgevolgd door vele lang durende, glorieuze dynastieën.

Van Ming naar Qing

Een dramatische episode in de Chinese historie, en exemplarisch voor de dynastieke cyclus, is de val van de Ming. De Ming behoort tot de grote dynastieën – meer dan 270 jaren aan de macht, fameus om het kraakporselein, de vele romans en zeven vlootexpedities die reikten tot aan de Afrikaanse en Arabische kusten. Maar tegen het midden van de zeventiende eeuw was de Ming-dynastie verscheurd door opstanden van arme boeren, hongersnoden en machtsspelletjes aan het hof. Voor het laatste waren voornamelijk de eunuchen verantwoordelijk. De persoonlijke vertrekken waar de keizer, zijn concubines en zijn kinderen verbleven, waren verboden terrein voor elke andere man, behalve voor de ‘gecastreerden’ of eunuchen. Doordat zij zo dicht bij de troon zaten, waren de eunuchen in staat de keizer te manipuleren en zo het staatsapparaat naar hun hand te zetten. Het einde van het Hemels Mandaat was in zicht.

Aan de grenzen van het rijk roerden zich de Mongolen en de Mantsjoes, nomadenvolken die het al lange tijd op de Chinezen hadden gemunt. Maar de kandidaat met de beste papieren voor een nieuw Hemels Mandaat was een voormalige postbeambte van boerenafkomst. Li Zicheng zouden we nu omschrijven als een randgroepjongere. Hij had nooit willen deugen. Vóór zijn baantje bij de post had Li nog een blauwe maandag gewerkt als wijnverkoper en als leerling bij een smid, maar al gauw sloot hij zich aan bij een groepje bandieten in het arme Shaanxi. Li bleek aanleg te hebben voor rebellie, bouwde over de jaren een aardig leger op en riep zichzelf uit

tot koning. Keizer Chongzhen probeerde het tij nog te keren, maar het was te laat. In 1644 lanceerde Li Zicheng een verwoestende opstand tegen de Ming en rukte op naar Peking. De dorpen en steden die hij op zijn weg tegenkwam werden geplunderd, terwijl degenen die zich overgaven als rekruten in zijn groeiende leger werden opgenomen.

Op het moment dat hij bij de muren van de hoofdstad was aangekomen, hadden de doodsbange inwoners de poorten al voor hem opengezet. Peking viel zonder slag of stoot. Al snel bereikte keizer Chongzhen het bericht dat de hoofdstad was gevallen en dat de rebellen op weg waren naar de Verboden Stad. Volgens de overlevering riep de keizer zijn ministers bijeen voor een spoedberaad. Maar toen niemand kwam opdagen, keelde hij zijn vrouw en dochter met zijn zwaard, holde naar het Jingshan-park achter het paleis en verhing zich aan een boom.

Joost van den Vondel was zo geraakt door het tragische lot van de keizer dat hij het drama *Zungchin of Ondergang der Sineesche Heerschappye* schreef. De boom waaraan de keizer zich verhing is tijdens de Culturele Revolutie gekapt door Rode Gardisten. Tegenwoordig is Chongzhens boom weer te bewonderen, omdat de Chinezen zo slim zijn geweest om op de plek des onheils een nieuw exemplaar te planten.

Ondanks het succes van zijn militaire expedities is Li Zicheng niet de geschiedenis ingegaan als de stichter van een nieuwe dynastie. Het verhaal gaat dat Li bij het naderen van de Poort van de Hemelse Vrede – de hoofdingang van de Verboden Stad – uitriep dat hem het Hemels Mandaat was gegund. Als de hemel dát wilde zou zijn pijl het karakter ‘hemel’ treffen dat was geschreven op het houten tablet boven de poort. Meteen spande Li zijn boog, schoot een pijl af en... miste. Toen Li in Peking huishield waren de Mantsjoes al plannen aan het beramen om China binnen te vallen. Hun legers

hadden zich verzameld bij Shanhaiguan, de belangrijkste poort in de Grote Muur, waarachter de toegangsweg ligt tot heel China. De Chinezen noemen Shanhaiguan dan ook ‘Eerste Poort onder de Hemel’, want als deze poort valt, valt China. De Chinese generaal die de poort bewaakte, realiseerde zich opeens dat het gedaan was met de Ming, en gooide de poort open. Samen met de Mantsjoes marcheerde hij op naar Peking, waarna Li en zijn leger op de vlucht sloegen. De Mantsjoes riepen daarop de Qing-dynastie uit en eisten het Hemels Mandaat op, dat ze vervolgens 268 jaren zouden houden.

Moderne dynastieën

Zoals alle andere dynastieën voor hen, kon ook de Qing niet ontsnappen aan de dynastieke cyclus. Sinds het begin van de Opiumoorlog in 1839 was China de speelbal van westerse mogendheden. Engelsen, Duitsers, Fransen, Russen, Japanners en, ja, ook Nederlanders verdrongen zich in een woeste concurrentieslag om een stukje van China in handen te krijgen: ‘het wilde graaien naar concessies’ werd dit in de geschiedenisboeken genoemd. Hele delen van China werden ‘verpacht’ en gekoloniseerd, zoals Hongkong, Shandong, Kanton, Amoy en Shanghai. Toen tijdens de Bokseropstand in 1900 voor de tweede keer het Chinese zomerpaleis werd platgebrand door de westerse mogendheden, was het voor iedereen duidelijk dat de Qing niet lang meer aan het Hemels Mandaat zou kunnen vasthouden. Het doek viel twaalf jaar later.

Maar al jaren voor de val van de Qing waren veel Chinezen de buitenlandse onderdrukking en uitbuiting beu. Groepen jonge, radicale Chinezen sloten zich aanen om de regering van de Mantsjoes omver te werpen zodat de ‘nationale schande’ gewroken zou kunnen worden. Een groepje revolutionairen was in de stad Hankou (Wuhan) bezig explosieven

te fabriceren, toen per ongeluk een bom afging. De explosie trok de aandacht van de politie, die op onderzoek uitging. Toen de hele zaak dreigde te worden opgerold, bleef er maar één optie over: de revolutie. In korte tijd verspreidde de revolutie zich als een olievlek over het land, terwijl hele provincies en legeronderdelen in opstand kwamen. Het was het jaar 1911. Volgens de Chinese geschiedschrijving was de revolutie een strak gepland geheel onder leiding van Sun Yat-sen, de 'Vader des Vaderlands'. Maar waarschijnlijker is dat het een toevallige samenloop van omstandigheden was die begon met een knal en eindigde met de val van een millennia oud keizerrijk. Begin 1912 deed de laatste Qing-keizer afstand van de troon. Maar volgens veel Chinezen kwam hiermee geen einde aan de dynastieke cyclus.

Na de val van het keizerrijk volgden tientallen jaren van oorlog en instabiel bestuur. Sun Yat-sen kwam na wat geruzie met iemand die zich nog keizer waande, uiteindelijk als leider van de Nationalistische Partij ook aan het hoofd te staan van de kersverse republiek. Terwijl Sun Yat-sen en zijn opvolger Chiang Kai-shek worstelden om 'de boel bij elkaar te houden', roerde zich op het platteland een jonge communist. Gewapend met het marxistisch-leninistisch gedachtegoed werkte Mao Zedong aan de opbouw van een trouwe achterban onder de boeren. Na de dood van Sun Yat-sen barstte de bom. De nationalisten onder Chiang en de communisten onder Mao raakten verward in een felle burgeroorlog. De Tweede Wereldoorlog haalde de beide kemphanen voor een tijdje uit elkaar, maar na de Japanse capitulatie laaide de burgeroorlog weer in alle hevigheid op. De Chinese broedertwist eindigde met de vlucht van de nationalisten naar het eilandje Taiwan.

Met gevoel voor historie koos Mao de Poort van de Hemelse Vrede als de plaats waarop hij de volksrepubliek China uitriep op 1 oktober 1949. Deze poort was de hoofdboort van

het keizerlijk paleis onder de Ming en de Qing. Het was de poort waardoor Li Zicheng marcheerde toen hij de laatste Ming-keizer tot zijn wanhoopsdaad dwong. En het was de poort waardoor de allerlaatste keizer van China vertrok. Meer dan een eeuw lang was China geteisterd geweest door opstanden en oorlogen, en langzaam uiteengevallen. En toen... toen Mao op de Poort van de Hemelse Vrede de woorden 'Landgenoten, vandaag is het Chinese volk opgestaan!' uitsprak, was het land opnieuw verenigd. In de ogen van menig westerling is Mao een dictator, die de dood van twintig miljoen mensen op zijn geweten heeft. Maar in de Chinese optiek is hij een sleutelfiguur in de dynastieke cyclus. Mao is geslaagd waar anderen faalden: hij smeedde China tot een hecht geheel en wordt daarmee gezien als de stichter van een dynastie.

Mao zou zich overigens in zijn graf omdraaien als hij dit las. Zijn leven lang heeft hij zich namelijk ingezet om de kijk op de geschiedenis te veranderen. In de maoïstische zienswijze was de revolutie van 1949 de omslag van een semi-koloniale en semi-feodale maatschappij naar een socialistische. De dynastieke cyclus had hiermee niks van doen, vond hij, dat was maar een hersenspinsel van een achterlijk, feodaal verleden. Mao wilde tijdens zijn leven de overgang naar de communistische heilstaat nog meemaken en stortte het land vervolgens in de Grote Sprong Voorwaarts. Tijdens de laatste roerige jaren van zijn regime, toen Rode Gardisten tempels en boeddha-beelden aan gruzelementen sloegen, vroegen velen zich af of Mao het Hemels Mandaat niet had verspeeld. Maar dit zou dan door de goden kenbaar gemaakt moeten worden in hemeltekenen en aardse verschijnselen. Op een vroege zomerochtend in 1976 maakte een aardbeving de stad Tangshan met de grond gelijk, waarbij een kwart miljoen mensen verpletterd werden onder het puin. Korte tijd later stierf Mao en dachten de Chinezen: zie je wel.

Overzicht dynastieën

Shang-dynastie	circa 1600-1050 v.Chr.
Westelijke Zhou-dynastie	1050-772 v.Chr.
Oostelijke Zhou-dynastie	772-249 v.Chr. verdeeld in: <ul style="list-style-type: none">• Periode van Lente en Herfst (772-481 v.Chr.) tevens de tijd van de 'Honderd Scholen' (Confucius, Lao Zi, Mencius, Mo Zi, etc.)• Periode van de Strijdende Staten (453-221 v.Chr.)
Qin-dynastie	221-206 v.Chr.
Westelijke Han-dynastie	202 v.Chr.-8 n.Chr.
Interregnum van Wang Mang	9-23 n.Chr.
Oostelijke Han-dynastie	25-220
Periode van Verdeeldheid	220-581
Sui-dynastie	581-618
Tang-dynastie	618-907
Periode van de Vijf Dynastieën en Tien Koninkrijken	907-959
Noordelijke Song-dynastie	960-1126
Zuidelijke Song-dynastie	1127-1279
Yuan-dynastie	1276-1368
Ming-dynastie	1368-1644
Qing-dynastie	1644-1912
Republiek	1912-1949
Chinese Volksrepubliek	1949-heden

Dat is Chinees voor mij

De Amsterdamse Geldersekade en de Haagse Wagenstraat hangen vol met Chinese karakters in allerlei stijlen – sommige sierlijk, andere zakelijk en stijf. Het karakterschrift is een van de markantste uitingen van de Chinese cultuur. Als westerling in China ben je zonder enige kennis van het schrift ogenblikkelijk verloren, want alles, maar dan ook letterlijk alles, is geschreven in die onmogelijke karakters. Voor de argeloze toerist levert het subiet problemen op, omdat deze het verschil niet kan zien tussen het heren- en het damestoilet, noch kan weten of hij in het restaurant een lekkere nasischotel of zacht gestoofde hond bestelt. Geen wonder dat het Chinees voor ons ‘Chinees’ is. Is het waar dat elk karakter een woord is? Hebben Chinezen dan geen alfabet? Hoeveel karakters zijn er eigenlijk? Zijn karakters zoiets als gestileerde plaatjes, over duizenden jaren geëvolueerd uit mysterieuze rotstekeningen? En als karakters allemaal plaatjes zijn, hoe valt het Chinees dan te leren?

Opbouw van het karakter

De simpelste karakters zijn voortgekomen uit plaatjes, die kunnen worden gecombineerd tot complexere samenstellingen. Een soort rebus eigenlijk. Een voorbeeld: het karakter voor vrouw samen met het karakter voor kind betekent ‘goed’, want ‘vrouw’ plus ‘kind’ staat voor moederschap, het veilige gezin en stabiliteit, en dat is goed. Een ander voorbeeld: twee karakters voor ‘boom’ naast elkaar betekent ‘bos’, want een bos bestaat uit meer bomen. Voegt u er nog een

boom bij, dan krijgt u een ‘oerwoud’, want dat heeft meer bomen dan het bos. Het is een kwestie van zuiver logisch redeneren, lijkt het. Maar het Chinese schrift is niet zomaar een verzameling plaatjes.

Karakters als rebus

女 + 子 = 好

Vrouw + kind = goed

木 + 木 = 林

Boom + boom = bos

木 + 木 + 木 = 森

Boom + boom + boom = oerwoud

Zoals elk schrift in de wereld heeft ook het Chinees een relatie met het gesproken woord. Het overgrote deel van de karakters bestaat dan ook niet uit mysterieuze symbolen of een samenstel daarvan, maar uit een combinatie van een fonetisch en een betekenis gevend element, ook wel het radicaal genoemd. Dit is het basale ordeningsprincipe van het Chinese schrift.

Het fonetisch element geeft een aanwijzing voor de uitspraak van het karakter, terwijl het radicaal aangeeft tot welke algemene categorie het karakter behoort.

Bijvoorbeeld: het karakter voor klok of bel dat wordt uitgesproken als *zhong* (zeg: ‘tsjoeng’), bevat een fonetisch element dat net zo klinkt. Daarnaast heeft het een zogeheten ‘metaal-

radicaal', omdat een klok nu eenmaal uit metaal wordt gegoten. Er zijn in totaal 224 radicalen, die variëren van het 'vuur-radicaal' voor karakters als 'koken', 'frituren' en 'stomen' tot het 'hart-radicaal' voor 'gevoel', 'vreugde' en 'haat'.

De kleinste componenten waaruit een karakter is opgebouwd zijn de individuele strepen, punten en halen. Er is een strikte volgorde in het schrijven van de karakterstrepen: van boven naar beneden en van links naar rechts. Het eenvoudigste karakter telt slechts een enkele streep (hoe kan het ook anders: het karakter voor 'één'), terwijl het meest complexe karakter (het archaïsche karakter voor een fikse donderslag) zo zwart van de strepen ziet (maar liefst 52) dat het voor het ongeoefende oog niet meer is dan een vette druppel inkt. In principe komt elk karakter overeen met een woord van één enkele lettergreep, zoals de woorden *dian* en *hua*, die respectievelijk 'elektriciteit' en 'spreken' betekenen. In het moderne Mandarijnenchinees bestaat een woord vaak uit een samenstelling van twee karakters, bijvoorbeeld *dianhua*, wat 'elektrisch spreken' of 'telefoon' betekent. Om het allemaal nog ingewikkelder te maken kan elke lettergreep uitgesproken worden met vier verschillende intonaties: hoog en vlak; stijgend; diep dalend en weer stijgend; dalend. Een lettergreep met een andere toon heeft een andere betekenis. Zo is er het woord *wen*, dat in de vierde toon uitgesproken 'vragen' betekent, maar in de derde toon 'kussen'. Er kunnen zich dus rare situaties voordoen als u op straat met de verkeerde tonen een Chinese schone aanspreekt met: 'Mag ik u wat vragen?'

Oorsprong van karakters

De oorsprong van het karakterschrift gaat volgens de legende terug naar de tijd van de oerkeizers. De Chinezen geloven dat de verschillende aspecten van hun beschaving, zoals de geneeskunde, de astronomie, de *ars erotica* of de kunst van het

minnen, en het schrift, hun waren geleerd door een zestal mythische oerkeizers. De uitvinding van de karakters wordt toegeschreven aan Fu Xi, de eerste oerkeizer. Fu Xi is geen gewone sterveling. Hij werd verwekt doordat zijn moeder op een mysterieuze voetstap in een moeras ging staan. Prompt werd ze zwanger en schonk na twaalf jaar het leven aan een wezen met het lichaam van een slang en het hoofd van een mens: Fu Xi. De Chinezen hebben veel aan hem te danken. Van hem leerden ze koken, jagen, vissen, vee houden en, natuurlijk, schrijven. Nadat Fu Xi het idee van het karakter had bedacht, stelde een zekere Cang Jie dit voor het eerst op schrift. Het eeuwenoude boek *Huainanzi* vermeldt dat op dat moment 'gierstkorrels uit de hemel regenden, en geesten en demonen weenden in de nacht'.

In werkelijkheid hebben karakters zich geleidelijk ontwikkeld van individuele plaatjes en symbolen tot een complex en volledig schrift. Zo is het woord 'tijger' simpelweg ontstaan uit een tekening van een tijger, en het woord 'draak' uit een tekening van een draak, zoals ook te zien is in de figuur hierna. In een later stadium van ontwikkeling werden plaatjes bij elkaar gevoegd tot een symbool. Bijvoorbeeld: het karakter voor 'moed' bestaat uit drie losse plaatjes: een beer, een hand en een zweep. Immers, degene die een beer te lijf durft te gaan met slechts een zweep in de hand, heeft moed.

De oudste Chinese schrifttekens dateren van ongeveer 8500 jaar geleden en werden door archeologen ontdekt op schildpadschillen in het dorpje Jiahu in de provincie Hunan. De in Jiahu gevonden tekens zijn de voorlopers van de latere Chinese karakters en behoren tot een primitief schriftsysteem. Daarmee is het Chinees niet het oudste schrift van de wereld, want het spijkerschrift uit Mesopotamië is ruim 1500 jaar ouder. Wat het Chinees wél uniek maakt is dat het de langste ononderbroken geschreven geschiedenis ter wereld heeft. Van

De historische ontwikkeling van het Chinese schrift

	Tijger	Draak
Archaisch schrift gebruikt van 6500–2000 v.Chr.		
Schild- en beenschrift (<i>jiaguwen</i>) gebruikt van 1400–1200 v.Chr.		
Groot zegelschrift (<i>dazhuan</i>) gebruikt van 1100–300 v.Chr.		
Klein zegelschrift (<i>xiaozhuan</i>) gebruikt van 221–207 v.Chr., en in stempels tot vandaag		
Klerkenschrift (<i>lishu</i>) gebruikt van 200 v.Chr.–200 n.Chr. (nu soms ook nog)		
Standaardschrift (<i>kaishu</i>) in gebruik van 100 n.Chr. tot heden		
Vereenvoudigd schrift (<i>jianzi</i>) in gebruik van 100 n.Chr. tot heden		
Lopend schrift (<i>xingshu</i>) in gebruik van 200 n.Chr. tot heden		
Gedrukt en vereenvoudigd schrift (<i>jiantizi</i>) in gebruik van 1949 tot heden		
Snelschrift (<i>caoshu</i>) in gebruik van 200 n.Chr. tot heden		

al die wonderlijke schriften uit de oudheid – het Egyptisch, het spijkerschrift, het Maya – wordt er geen enkel meer gebruikt, terwijl het Chinees tot op de dag van vandaag nog springlevend is. Door de millennia heeft het Chinees zich ontwikkeld van archaïsche plaatjes en symbolen tot de communistisch vereenvoudigde karakters van 1956. In de bijgevoegde figuur is duidelijk de etymologie ofwel de oorsprong en historische ontwikkeling van de karakters te zien.

Het oudste schrift

Het ‘schild- en beenschrift’ wordt door geleerden aangemerkt als het oudste, volledig ontwikkelde Chinese schrift (anders dus dan de primitieve tekens die in het dorpje Jiahu zijn gevonden). Tijdens de Shang-dynastie, ongeveer 3400 jaar geleden, consulteerden de koningen regelmatig orakels over oorlogvoering, begrafenissen, huwelijken en andere belangrijke zaken aan het hof. De orakels kerfden hun adviezen en voorspellingen in beenderen – meestal het schouderblad van een os – of een schildpadschild. Hieraan ontleent het schild- en beenschrift zijn naam. Deze orakelbeenderen zijn een belangrijke tekstuele bron voor historisch onderzoek. Het is zelfs zo dat sommige personen en gebeurtenissen die in de orakelbeenderen zijn opgetekend, opdoken in oude Chinese boeken zoals de *Shiji*, een geschiedkundig werk van meer dan tweeduizend jaar geleden.

De werkelijke waarde van de orakelbeenderen werd pas heel laat ontdekt, om precies te zijn in 1899. Voor die tijd werd dit eeuwenoude cultuurgoed eenvoudigweg verwerkt tot een medicijn tegen koorts. Op een dag ontdekte de geleerde Wang Yirong dat er in zijn medicijn vreemde botjes voorzien van wonderlijke tekens waren vermalen. Wang, die zijn leven had gewijd aan de studie van oude rituele inscripties van de Shang-edelen, was in alle staten. Hij zag dat er een opvallende

gelijkenis bestond tussen deze tekens en de inscripties die hij al die jaren had bestudeerd.

Wang Yirong vloog naar de apotheker die hem het medicijn had verkocht. Deze vertelde hem dat de schildpadschilden afkomstig waren uit de provincie Henan. Hij wist alleen niet precies waar. Wang was vastbesloten de herkomst van deze mysterieuze schilden te achterhalen. Maar de handelaren die de 'drakenbeenderen' aan apothekers verkochten als wondermiddel, weigerden hun lucratieve vindplaats te onthullen. Het zou nog duren tot eind 1920 voordat duidelijk werd dat de schildpadschilden afkomstig waren uit het dorpje Xiaotun. Tegen die tijd had het onderzoek van het schild- en beenschrift zich ontwikkeld tot een serieuze wetenschap, zowel in China als daarbuiten.

Het dorpje Xiaotun werd een goudmijn voor de archeologie. Onder dat dorp bevinden zich namelijk de ruïnes van de hoofdstad van de Shang-dynastie. In Xiaotun groeven archeologen complete archieven van schildpadschilden op. En in een enkel geval zelfs met het gebleekte gebeente van de archivaris erbij. Wie anders moest in het hiernamaals de bottenbibliotheek beheren? De Shang-koningen lagen niet wakker van een mensenoffer meer of minder. Met de val van de Shang-dynastie en de opkomst van de daaropvolgende Zhou-dynastie raakte het schild- en beenschrift geleidelijk in onbruik.

Het feodale rijk van de Zhou bestond uit vele graafschappen en hertogdommen, die door de koning van Zhou in leen waren gegeven aan plaatselijke edelen. Elk graafschap en hertogdom had zijn eigen schrift. Ondanks de diversiteit hebben deze schriften enkele gemeenschappelijke kenmerken waarmee zij zich van het schild- en beenschrift onderscheiden: ze zijn ronder van vorm en hebben zelden scherpe uiteinden. Op basis van deze overeenkomsten worden de verschillende

schriften van de Zhou-dynastie ook wel aangeduid als het groot zegelschrift. In de late jaren van de Zhou werden de graafschappen en hertogdommen steeds onafhankelijker van de koning en fungeerden in wezen als zelfstandige staten. China was verdeeld in vele staten en staatjes die regelmatig oorlog met elkaar voerden. Dit tijdperk is dan ook de geschiedenisboeken ingegaan als de periode van de strijdende staten.

Ontwikkeling van het schrift

De rol van Qin Shi Huangdi, de eerste keizer van China, is in bepaalde opzichten een beetje vergelijkbaar met die van Napoleon in Europa. Qin Shi Huangdi was verantwoordelijk voor de standaardisering van munten, maten, gewichten en zelfs de asbreedte van karrenwielen. Zo gelastte hij ook de standaardisering van het schrift. In het eens verdeelde China had zo ongeveer elke streek zijn eigen schrift, wat de onderlinge communicatie natuurlijk niet bevorderde. Maar op bevel van de eerste keizer moesten de karakters voortaan op een uniforme wijze worden geschreven: het klein zegelschrift. Dit schrift heeft veel weg van het toen gangbare groot zegelschrift, behalve dat de karakters regelmatig en (verticaal) rechthoekig zijn qua vorm. In de tijd van het groot en klein zegelschrift werd met een primitieve bamboe vulpen geschreven op zijde, bamboe of houten latjes. Hierdoor waren de pennenstreken overal even dik. Maar door de uitvinding van een penseel van zacht hout met een vezelige punt ontstond het enigszins afgeplatte klerkenschrift, met strepen die variëren in dikte.

Het elegante schrift zoals we dat tegenwoordig kennen – het standardschrift of *kaishu* – kon pas ontstaan door de verbetering van het houten penseel met een punt gemaakt van haar (meestal hazen- of geitenhaar), in combinatie met de uitvinding van het papier. Sinds de opkomst van het standaard-

schrift in de eerste eeuw na Christus is het onveranderd gebleven tot op de dag van vandaag: vloeiend geschreven karakters met sierlijke halen, maar zonder ronde, ovale vormen, omdat de haren van het penseel hiervoor ongeschikt zijn. Dit is ook de reden waarom voor Chinezen een vulpen een beter relatiegeschenk is dan een balpen: met de vulpen kun je karakters namelijk bijna schrijven als waren ze gekalligrafeerd met een penseel.

Met het verbeterde penseel en het nieuwe papier kon er in de Han-dynastie ook sneller worden geschreven, waardoor modieuze, maar steeds moeilijker te ontcijferen vormen in zwang kwamen zoals het lopend schrift en het snelschrift. Het verhaal gaat dat het tegen het begin van de oostelijke Han-dynastie (25-220 n.Chr.) een schande was als een literaat leesbaar kon schrijven! Vanuit deze context is de extreme, maar zeer kunstzinnige variant op het snelschrift voortgekomen: het dwaze schrift of *kuangcao*.

Hoeveel karakters zijn er?

Een van de grote problemen bij het leren van Chinees is het astronomische aantal karakters dat de taal rijk is. Sommigen zeggen dat het er 30.000 zijn, en weer anderen houden het op 80.000, maar dat laatste cijfer is niet echt serieus te nemen. Vaststaat dat het aantal karakters sinds de unificatie van China (221 v.Chr.) door de eerste keizer van China tot aan de zeventiende eeuw meer dan vertienvoudigd is.

Qin Shi Huangdi gelastte de standaardisering van het geschreven Chinees, wat leidde tot de ontwikkeling van het klein zegelschrift. Op keizerlijk gezag stelde de toenmalige premier Li Si een officiële karakterindex op met 3300 karakters in totaal. Maar tweehonderd jaar na zijn index waren het er ineens 7380, meer dan een verdubbeling. De taalgeleerde Xu Shen werd dit al te dol, en rond de eerste eeuw na Christus be-

sloot hij een werk te schrijven dat voor eens en voor altijd de norm zou zetten. Hij stelde zich ten doel de authentieke vorm van alle karakters vast te leggen om te voorkomen dat er nog meer bij zouden komen. Xu Shens boek, de *Shuowen Jiezi*, werd China's allereerste woordenboek en dé klassieker voor de Chinese etymologie. In zijn boek waren exact 10.516 tekens opgenomen.

Jammer genoeg was Xu Shens onderneming niet geslaagd, want zestienhonderd jaar na zijn dood werd het *kangxi*-woordenboek gecompileerd dat wel 40.000 karakters telt! Het merendeel van deze karakters is sinds lang in onbruik geraakt. De geletterde Chinees heeft slechts een vocabulaire van 3000 à 4000 tekens nodig om met gemak een krant of boek te kunnen lezen. De andere 36.000 karakters zijn namen of synoniemen met een beperkt gebruik, of gedrochten zonder enig nut. Hoe kan dit? Deze karakters danken hun bestaan aan het blunderend brein van klerken in het verleden. Wanneer zij zich een karakter niet goed meer konden herinneren, verzonnen ze uit onwetendheid vaak ter plekke een nieuw karakter.

Er bestaat een speciale categorie karakters die voor nogal wat onduidelikheden en taalverwarring zorgt: de leenkarakters. Deze zijn, soms per ongeluk, soms opzettelijk, ontdaan van hun oorspronkelijke betekenis om er iets anders mee aan te duiden. Een typisch voorbeeld van deze laatste soort is het karakter voor schorpioen. Lang geleden bestond er geen karakter voor het getal tienduizend, dat wordt uitgesproken als 'wan'. Maar er waren wel meer karakters voor het woord 'schorpioen', waarvan er één toevallig ook werd uitgesproken als 'wan'. Vandaar dat een tienduizendtal nu geschreven wordt met twee scharen, een kop en een staart met stekel. Vermeldenswaard is ook een bijzonder karakterschrift: het *nü nhu* of vrouwenschrift. Dit schrift was in het geheim ontwikkeld door de vrouwen van het Yao-volk, dat leeft in het afgelegen

berggebied van de provincie Hunan. De taal is traditiegetrouw exclusief doorgegeven van moeder op dochter. Het is een variant op het groot zegelschrift en werd ook wel in stoffen geweven. Er leven nog maar een paar vrouwen in China die dit schrift kennen. De Chinese overheid heeft daarom inderhaast een project voor het in kaart brengen van dit zeldzame schrift opgezet.

Leven met karakters

Westerse jongeren, die gewend zijn aan snelle pc's, hippe mobieltjes en mp3-spelers niet groter dan een luciferdoosje, kunnen zich nauwelijks voorstellen dat teksten ooit op een typemachine werden geschreven. De grote vraag is echter hoe de Chinezen met hun duizenden karakters in het pre-digitale tijdperk teksten schreven. Als uitvinders van de blokdruk-kunst, meer dan dertienhonderd jaar geleden, draaiden de Chinezen hun hand niet om voor zoiets 'simpels' als het ontwerpen van een typemachine voor karakters. Het resultaat is een apparaat dat nog het meest weg heeft van een uit de kluiten gewassen letterbak met duizenden karakters op minuscule metalen blokjes. Met een mechanische arm kun je het gewenste karakter selecteren en tegen het papier slaan. Zeldzame karakters die niet in het standaardvocabulaire van de typemachine zijn opgenomen, kunnen apart in de letterbak worden gelegd voor eenmalig gebruik.

Karakters schrijven is één ding, het onthouden ervan is een ander. Het wekt geen verwondering dat de Chinees op de kleuterschool begint met het leren van karakters. Een positief neveneffect van het moeten aanleren van zoveel tekens is dat Chinezen ware meesters zijn in het onthouden van grote aantallen feiten en weetjes. De examinatoren van de Engelse TOEFL-test (Test of English as a Foreign Language), die elke buitenlandse student in de Verenigde Staten moet afleggen,

zijn vaak verbaasd dat Chinese studenten regelmatig de volle testscore behalen. Maar in een cultuur waar het in het hoofd stampen van feiten de normaalste zaak van de wereld is, zien studenten er geen been in om desnoods duizenden examen-vragen plús de antwoorden uit hun hoofd te leren.

Niet iedereen is weg van het karakterschrift. Volgens sommigen is het, met al die onhandige, complexe halen en ontelbare hoeveelheid tekens, gewoon ergens in de linguïstische evolutie blijven steken. Na de val van het keizerrijk in 1912 en de roerige beginjaren van de Chinese republiek zocht de regering driftig naar manieren om het land te moderniseren en te versterken tegen de buitenlandse agressie. Het oude schrift werd gezien als een rem op China's ontwikkeling. Daarom pleitten sommige hervormers voor de totale afschaffing van het karakterschrift en de vervanging ervan door een alfabet. In 1928 gebood de nationalistische regering de invoering van de latinisering van het Chinees naast het gebruik van karakters. Het was een vreemd transcriptiesysteem, waarbij de tonen werden aangegeven door verschillende combinaties van letters.

Ook de Chinese Communistische Partij heeft verschillende taalhervormingen op haar naam staan. Om de alfabetisering van het volk te bevorderen werd voor de eerste keer het karakterschrift systematisch vereenvoudigd (hoewel vereenvoudigde karakters al voorkomen sinds de eerste eeuw na Christus). Bovendien besloot het Nationale Volkscongres, het parlement, in februari 1958 tot de invoering van een transcriptiesysteem waarmee het Chinees met letters kan worden geschreven: het *pinyin* (zoals ook in dit boek gebruikt wordt). Het diende te worden toegepast bij het leren van het Chinees. Of het pinyin deze verheven doelen haalde is nog maar de vraag. Degenen die waarschijnlijk het meest met het pinyin in aanraking komen zijn de buitenlanders die de moed hebben te beginnen aan de studie van het Chinees.

Digitalisering

De opkomst van de computer in de jaren tachtig van de vorige eeuw deed opnieuw de vrees ontstaan dat China de boot der modernisering zou missen. Hoe zouden al die duizenden karakters gedigitaliseerd moeten worden? Zo zei de bekende schrijver Bo Yang tijdens een toespraak aan de universiteit van Stanford: 'Ik denk dat de mensen die tegen het idee zijn om de Chinese taal te vereenvoudigen een soort mentale drempel hebben. We hebben gewoon dringend een alfabet nodig.' Maar de afschaffing van het karakterschrift is onmogelijk vanwege de vele homoniemen. Dit zijn woorden met precies dezelfde uitspraak maar met een compleet andere betekenis, en dus ook geschreven met andere karakters. Als het Chinees helemaal met letters zou worden geschreven, weet uiteindelijk niemand meer wat er staat.

Het Chinees leent zich daarentegen prima voor digitalisering: Chinese websites, Chinese weblogs en Chinese chat-boxen, ze zijn vandaag de dag net zo alledaags als internet zelf. Met de computer gaat het zelfs stukken eenvoudiger én sneller om karakters te schrijven. Met behulp van cijfercodes of letters tover je simpelweg de meest waanzinnige karakters op je beeldscherm. En natuurlijk zijn er talloze verschillende fonts – wil je een karakter gekalligrafeerd in song-stijl of liever in het eeuwenoude klerkenschrift met fraaie schaduweffecten, dan is dat allemaal geen enkel probleem. De klassieke penseel komt er niet meer aan te pas. De digitalisering van karakters heeft wel een groot nadeel. Een studie heeft uitgewezen dat de doorsnee-Chinees de karakters minder in de vingers heeft, en soms moeite heeft met het schrijven en onthouden ervan.

Er zijn mensen die twijfelen of het Chinees met zijn vele, maar eindige aantal karakters wel voldoende in staat is nieuwe woorden en begrippen als 'computer', 'printer' of 'e-mail' te incorporeren. Het zou ondoenlijk zijn nieuwe karakters te

verzinnen voor nieuwe woorden, want dan zouden Chinezen maar bezig blijven met het leren van karakters. Maar de flexibiliteit van het Chinese schrift is oneindig door het combineren van de eeuwenoude karakters in nieuwe samenstellingen of via fonetische vertalingen. ‘Computer’ wordt dan ‘elektrisch brein’ (*dian nao*), ‘printer’ wordt ‘inkt slaand apparaat’ (*dayinji*), en ‘e-mailen’ wordt ‘een zusje sturen’ (omdat ‘zusje’ of *mei*’r klinkt als het Engelse ‘mail’). Het moge duidelijk zijn: na duizenden jaren ontwikkeling heeft het Chinese karakter-schrift nog niets aan actualiteit ingeboet in het dagelijkse leven.

De eeuwige glimlach

Wat gaat er toch schuil achter de eeuwige glimlach van de geheimzinnige oosterling? Vele westerlingen vermoeden dat de glimlach van de zwijgende Chinees een spiegel is voor de diepe mysteries van de oosterse filosofieën en godsdiensten. Stille waters, diepe gronden. Eigenlijk is de glimlach de uiting van iets typisch Chinees: de angst voor wederzijds gezichtsverlies. Stel een Chinees een vraag waarmee hij niet uit de voeten kan of een die vreselijk onnozel is. Meestal verschijnt dan de befaamde oosterse glimlach. Voor de nuchtere Nederlander komt zoiets maar vreemd over. Wat geldt voor de Chinese glimlach, geldt ook voor de Chinese filosofie.

Anders dan de westerse filosofie, die gericht is op ‘ware’ kennis en de verwerving daarvan, houdt de Chinese wijsbegeerte zich niet bezig met de zoektocht naar waarheid, maar met het zoeken naar het goede. Om kort te gaan: hoe wordt men een deugdelijk mens? De Chinese wijsbegeerte kan de Chinese filosoof niet bekoren. Zo betoogde de sofistieke wijsgeer Gongsun Long in zijn befaamde verhandeling over het Witte Paard: ‘Het woord “paard” verwijst naar een vorm, het woord “wit” verwijst naar een kleur. Wat naar een kleur verwijst, verwijst niet naar een vorm. Daarom is een wit paard geen paard.’ Het is klip en klaar, maar in de moderne westerse logica is hier geen chocola van te maken.

Een tweede verschil met de westerse filosofie is dat de Chinese filosofie geen strikte scheiding aanbrengt tussen het ik en de ander, tussen het object en het subject. In de zoektocht naar ware kennis is de westerse filosofie geobsedeerd door de

vraag hoe het subjectieve ik kennis kan krijgen over de objectieve wereld om hem heen. Maar in de Chinese filosofie zijn het ik en de ander een en dezelfde. Daar waar het draait om de mens gaat het in de Chinese filosofie om deugd en harmonie, niet om kennis. In ons jachtige en drukke bestaan klinken Chinese principes als het streven naar harmonie en de eenheid van lichaam en geest ons vaak als muziek in de oren. Maar gestreste managers die hele dagen op een berg zitten te mediteren, in de walmende wierook de verlichting zoeken of dagenlang tai chi-oefeningen doen om hun yin en yang in balans te brengen, hebben weinig met de aard van de Chinese filosofie te maken.

Drie Leren

Binnen de wijsbegeerte heeft China filosofieën voortgebracht met typisch Chinese trekken: het confucianisme en het taoïsme. Ook wanneer gedachtegoed werd geïmporteerd, bijvoorbeeld het boeddhisme uit India, wisten de Chinezen er een geheel eigen draai aan te geven. Het confucianisme, taoïsme en eigen vormen van het boeddhisme worden samen in China ook wel ‘de Drie Leren’ genoemd. De Chinese bijdrage aan de wijsbegeerte is daartoe echter niet beperkt gebleven. Tijdens de roerige tijd voorafgaand aan de vereniging van China – de periode van de strijdende staten (453–221 v.Chr.) – was er een historisch ongeëvenaarde explosie van filosofische activiteit. Er ontstonden toen zoveel verschillende denkrichtingen, zoals het sofisme, het legalisme en de landbouwschool, dat deze stromingen ook bekendstonden als ‘de Honderd Scholen’. Er werd behoorlijk wat gediscussieerd: over het nut van deugden in goed bestuur, het goede in de mens en de illusie van het zelf.

Tijdens deze woelige periode, toen allerlei rijken en staten bloedige oorlogen met elkaar uitvochten, was de hamvraag

waar iedereen, maar vooral de adel, een antwoord op zocht: hoe kan er een einde aan de chaos gemaakt worden? Hoe moet China worden verenigd? Dus was er in die tijd, oneerbiedig gezegd, een markt voor wijsgeren. De kenniseconomie draaide op volle toeren, zouden we nu zeggen. Filosofen en raadgevers trokken van hof naar hof om hun ideeën aan de koningen en edelen te slijten. Sommigen dachten aan een strikt systeem van wetten en regels, zoals de wetschool of het legalisme dat voorstond, terwijl het taoïsme het meer moest hebben van een anarchistisch *go with the flow*, want dan wijst de weg zich vanzelf. Eén wijsgeer vond dat alles maar niets. Als oplossing voor China's politieke en maatschappelijke wanorde lanceerde hij het normen-en-waardendebat. Die filosoof was niemand minder dan Confucius.

Confucius

Het confucianisme heeft China net zoveel gevormd als het protestantisme het Westen en de islam het Midden-Oosten. Het heeft dan ook weinig zin de Chinese psyche, cultuur en historie te bespreken zonder het gedachtegoed van Confucius de revue te laten passeren. Confucius is de gelatiniseerde vorm van de naam Kong Fuzi of Meester Kong, zoals hij in het Chinees bekendstaat. Hij werd geboren in 551 v.Chr. in de staat Lu in de huidige provincie Shandong. Confucius heeft een succesvolle politieke carrière gehad en bekleedde een hoge post in de regering van de staat Lu. Zijn politieke succes was van korte duur, waarna hij zich toegaf op datgene wat zijn grootste bijdrage aan de wereld werd: het onderwijs van deugden. Volgens de overlevering had Confucius op een goed moment meer dan drieduizend discipelen. Tegen het einde van zijn leven hield hij zich bezig met het redigeren van zijn eigen teksten. Hij stierf in 479 v.Chr. en werd begraven in de stad Qufu.

Volgens Confucius kon er een einde worden gemaakt aan de oorlogen in China door terug te keren naar de normen en waarden van de mythische vorsten van weleer: Yao en Shun, en de grote stichters van de Zhou-dynastie, de koningen Wen en Wu, alsook de hertog van Zhou. China was tijdens die legendarische periode een oase van rust en stabiliteit omdat de vorsten rechtschapen waren, betoogde hij. Confucius geloofde heilig in het goede in de mens en dacht dat het kwade een gevolg was van verkeerd onderwijs. Goed onderwijs kan de mens op het rechte pad houden en brengt hem normen en waarden bij. Het confucianisme onderscheidt vijf kardinale relaties: koning versus onderdaan; man versus vrouw; vader versus zoon; oudere broer versus jongere broer; oudere vriend versus jongere vriend. De belangrijkste deugden om deze relaties ook daadwerkelijk harmonieus te houden zijn respect voor de (voor)ouders, maar vooral medemenselijkheid. Toen zijn discipel Zi Gong eens aan hem vroeg wat medemenselijkheid betekent, antwoordde Confucius: 'Behandel anderen niet zoals je wilt dat anderen jou niet behandelen. Dan zal er geen ontevredenheid heersen in de staat of thuis.' Tot slot was het zeker zo belangrijk om de ritens (*li*) van de Zhou-dynastie te volgen en regelmatig te luisteren naar de Zhou-musiek, want die heeft een zuiverende werking, zo stelde hij.

De vorst-filosoof

Een van de deugden waarop Confucius altijd hamerde is medemenselijkheid. Hij ging ervan uit dat een deugdelijk vorst een deugdelijke regering zou aanstellen die zijn deugden weer zou doen uitstralen naar het volk. Is de vorst medemenselijk, dan trekt hij medemenselijke ministers aan en zal het volk zijn voorbeeld van medemenselijkheid volgen. Confucius geloofde in een regering van heren en niet in een van wetten. Het confucianisme betekent dan ook een blind vertrouwen

in regeerders met absolute macht zonder daar kritische vragen over te stellen.

Om te begrijpen hoe baanbrekend de gedachten van Confucius waren is het goed te beseffen in wat voor tijd hij leefde. Het China van de strijdende staten was een maatschappij waar de adel de lakens uitdeelde en kon leven in luxe en weelde door de uitbuiting van de boerenbevolking. Confucius was een hervormer, geen revolutionair. Hij probeerde de boeren en het gepeupel niet in opstand te brengen tegen de gevestigde orde, zoals Karl Marx twintig eeuwen later probeerde. Hij richtte zich op de heersende klasse door hun het ideaal voor te houden van de vorst-filosoof en hen te herinneren aan hun deugden en sociale plichten. Volgens Confucius had alleen een vorst met een deugdelijk karakter recht op de troon. Daarom richtte hij zich op het onderwijs van jonge, veelbelovende mannen van uiteenlopende achtergrond en sociale klasse. Confucius maakte zich geen illusies dat zijn leer van normen en waarden in goede aarde zou vallen bij de rijke adel in hun weelderige paleizen. Daarom gaf hij het goede voorbeeld door te prediken wat hij zelf deed: leven in eenvoud. Zoals hij zei: 'Met slechts pover eten en water en een arm als kussen, kan men toch geluk vinden. Onrechtmatig verkregen rijkdom en eer zijn voor mij als vlietende wolken.' Confucius' ideaal van de vorst-filosoof heeft invloed gehad tot op het hoogste niveau. De Chinese keizers hielden ervan zich voor te doen als vorst-filosoof. In de Verboden Stad in Beijing hangen dan ook vele schilderijen waarop keizers te zien zijn als wijzen, eenvoudig gekleed, zittend aan een schrijftafel of te midden van boeken.

Redelijkheid en eenvoud zelfe

In het China van Confucius was bijgeloof belangrijk. Confucius sprak zelden over het bovenaardse. Het confucianisme is

ook geen religie, zelfs niet op het punt van de voorouderverering. Chinezen betonen respect aan hun doden door houten tabletten waarin de zielen van de overledenen huizen op te stellen op het huisaltaar. Maar Confucius zag de offerandes voor de vooroudertabletten eerder als een verlengstuk van het respect voor de voorouders dan als een geloof in het bovennatuurlijke. 'Respecteer de geesten en zielen, maar hou ze op een afstand, dat is wijsheid', placht hij te zeggen.

Confucius was een pragmaticus die geloofde in de functie van de ritën, maar niet om de ritën zelf. Zoals hij het krachtig samenvatte: 'Bij het uitvoeren van de ritën is het beter te eenvoudig te zijn dan te overdadig. Voor de begrafenisritën is het gevoel belangrijker dan het precies naleven van de regels.' Deze uitspraak siert hem, omdat hij in zijn leer nooit normen en waarden als ijkpunt nam, maar de mens en zijn relaties. De leer van Confucius is er een die midden in het aardse leven staat en de harmonieuze menselijke verhoudingen – vooral in de familie – probeert te waarborgen door geluk te vinden in eenvoud en redelijkheid.

Eens vroeg Confucius aan een aantal van zijn discipelen wat zij zouden wensen als zij door een vorst in dienst zouden worden genomen. De eerste, een wat branieachtig type, antwoordde zonder aarzelen: 'Geef me een rijk van duizend strijdwagens, ingesloten door grote machten, onderdrukt door binnenvallende troepen en lijdend aan hongersnood. Ik zou daarvan de leiding willen hebben. In drie jaar zou het moedige soldaten hebben en een strategie.' Confucius glimlachte. De volgende discipel, al wat minder een macho, zei: 'Als ik de leiding zou krijgen over een klein district, dan zou het volk binnen drie jaar in welvaart leven. Maar voor de ritën en de muziek zou ik moeten wachten op de ware heer.' 'En jij dan?' vroeg de meester aan de derde discipel, die bescheiden antwoordde: 'Niet dat ik er al klaar voor ben, maar ik zou er

graag in getraind worden. Ik zou graag assistent willen zijn bij de offerandes in de koninklijke vooroudertempel, bij de officiële bijeenkomsten alsook bij de dagelijkse bijeenkomsten aan het hof.' Tot slot vroeg Confucius aan Zeng Xi, de laatste discipel: 'Hoe zit het met jou, Zeng Xi?' Deze stopte met het tokkelen op zijn citer en zei: 'Ik vrees dat mijn wensen anders zijn dan die van deze drie heren.' 'Dat geeft niet,' zei Confucius, 'want ieder van ons zegt slechts wat hij denkt.' Waarop Zeng Xi zei: 'Tegen het eind van de lente, als de winterkleding weg kan, zou ik graag met vijf, zes mannen en zes, zeven jongelingen gaan baden in de rivier de Yi. Daarna wil ik gaan genieten van een koele bries in de bossen rond de altaren van Wuyu om ten slotte zingend huiswaarts te gaan.' Waarop Confucius verzuchtte: 'Jij bent een man naar mijn hart!'

Lege tempels

Chinezen hebben er een handje van om voor elke lokale heilige een tempel neer te zetten, rijkelijk versierd. Stap een boeddhistische tempel binnen en je waant je in Madame Tussauds of de Efteling. Je kunt je vergapen aan een vagevuur op schaal compleet met beelden van de hellekoning en duiveltjes die verdoemde zielen vierendelen, villen of in de olie koken. In de jaren tachtig van de vorige eeuw verschenen op het Chinese platteland zelfs tempels met beeltenissen van de Grote Roerganger Mao, totdat ze vreemd genoeg weer door de Communistische Partij werden verboden. Maar zouden beeldenstormers een confucianistische of vooroudertempel binnenstormen, dan zouden ze niks te doen hebben. Het enige dat er staat zijn langwerpige vooroudertabletten waarin de geesten van de overledenen wonen. Zij zijn noch goden, noch heiligen. De voorouderlijke geesten hebben simpelweg onze zorg en ons respect nodig, zoals zij deze nodig hadden tijdens hun leven. Daarom branden Chinezen offergeld en wierook,

en offeren zij etenswaren, sigaretten en soms zelfs sterkedrank (afhankelijk van wat de persoon bij leven het lekkerst vond). De eenvoud en soberheid van de confucianistische tempel is het grootste eerbetoon dat de Chinezen aan hun grote leermeester konden geven. Toen de Nederlandse sinoloog Henri Borel aan het begin van de vorige eeuw de Guo Zi Jian, de grootste Confucius-tempel van China, binnenstapte, riep hij dan ook uit: 'Na de *richesse* en het pompeuze decor van zooveel prachtige tempels en magistrale monumenten, is het een weldadige verrassing, in den soberen eenvoud te komen van den "Kouo Tsz' Chien", den "Tempel van den Wijze van 't Rijk".'

Tijdens het leven van Confucius werd zijn leer echter weinig gerespecteerd en gepraktiseerd. Pas in de tweede eeuw voor Christus werd het confucianisme door de Han-dynastie verheven tot de officiële staatsideologie. Confucius werd gebombardeerd tot 'opperste wijsgeer en ultieme meester' en zijn werken werden in steen uitgebeiteld en tot verplichte lesstof gemaakt. De Tang-dynastie creëerde een uitgebreid stelsel van staatsexamens, waarbij de kennis van de confucianistische klassieken tot op het karakter nauwkeurig werd getest. Voor de gewone Chinees hing alles van de staatsexamens af, want alleen door deze te halen kon men ambtenaar worden en opklimmen in de maatschappelijke hiërarchie. En zo gebeurde waar Confucius altijd voor had gevreesd: het confucianisme verwerd tot conservatisme. Het is tragisch dat juist het gedachtegoed van Confucius dit lot was beschoren. Profetisch genoeg had een andere filosofische school destijds al gewaarschuwd dat het confucianisme als orthodoxe leidraad voor het staatsbestuur slechts kon leiden tot rampspoed.

Wetten van het legalisme

Een van de felste critici van het confucianisme is Han Feizi (geboortjaar onbekend, † 233 v.Chr.), die behoorde tot de

wetschool of het zogenaamde legalisme. Volgens de *Shiji*, een van de oudste Chinese geschiedkundige werken, genoot Han Feizi 'van de studie van straffen (...), wetten en methoden van bestuur'. Bovendien had hij 'een spraakgebrek, en kon daardoor niet debatteren, maar hij was bekwaam in het schrijven van boeken', en dat laatste is nog mild uitgedrukt. Han Feizi schreef een dikke pil waarin hij het onwrikbare geloof van Confucius in de deugd en het goede in de mens op de korrel nam.

Volgens Han Feizi kon een regering gebaseerd op medemenselijkheid nooit werken. Hij pleitte dan ook vurig voor de invoering van een wettenstelsel waarmee controle uitgeoefend kon worden op zowel de heerser als de overheersten. Het revolutionaire en on-Chinese aan het gedachtegoed van Han Feizi en de andere legalisten is hun nadruk op een objectief, onafhankelijk rechtstelsel. Zoals hij schreef: 'De wet moet niet kruipen voor de machtigen en regels moeten streng worden toegepast. Hierdoor zullen, overal waar de wet wordt toegepast, de sluwen zich onderwerpen, de machtigen niet protesteren, de edelen hun straf niet ontlopen en beloningen niet de hoofden van de nederigen passeren.'

Het verheffen van het confucianisme tot staatsideologie is een grote politieke misser geweest. Want hiermee is een filosofie die in essentie moreel en menselijk is het terrein van de politiek binnengehaald om de minst morele maar al te menselijke – lees: corrupte – regeringsvorm te scheppen. De geschriften van Han Feizi mogen dan ruim tweeduizend jaar oud zijn, zijn beschrijvingen van de politieke misstanden van zijn tijd zijn nog steeds schrijnend actueel. De politici die vandaag de dag de mond vol hebben van 'goed bestuur' zouden er goed aan doen de werken van Han Feizi erop na te slaan. Want is niet de strijd tegen corruptie nog steeds de aanleiding voor heel wat politiek en maatschappelijk tumult in China?

Nature versus nurture

Is de mens van nature goed of is hij zelfzuchtig?

Chinees filosofen hebben lang gebakkeleid over de vraag wat iemands eerste reactie is wanneer een kind in een waterput valt. Is het schrik om het kind of denkt iemand in eerste instantie toch aan zichzelf? Volgens Han Feizi zou iemands eerste gedachte er waarschijnlijk een van zelfbelang zijn. In deze kwestie stonden Confucius en Han Feizi lijnrecht tegenover elkaar. Mencius (372-289 v.Chr.), wellicht Confucius' bekendste discipel, was ervan overtuigd dat iedereen, zonder uitzondering, schrik en paniek zou voelen. Volgens hem was dat niet 'om de goedkeuring te kunnen wegdragen van de ouders van het kind, noch om bewondering te vergaren van burens en vrienden' (zoals Han Feizi zou beweren), maar omdat 'de mens van nature goed is'. De reden dat bedrog, oorlog en doodslag voorkomen, is omdat de mens door de invloeden van de wereld tot het slechte wordt gebracht.

Mencius bracht het als volgt onder woorden: 'De neiging van de mens om goed te doen is als die van water om naar beneden te stromen. (...) Je kunt water dwingen tegen de heuvels op te stromen. Maar is dit de aard van water? Het is het gevolg van de kracht van de omstandigheden. Evenzo kan de mens tot het kwade gebracht worden en dat is omdat hetzelfde wordt gedaan met zijn aard.' Met deze waterige vergelijking gaf Mencius de aftrap voor de Chinese variant van het roemruchte *nature* versus *nurture*-debat.

Een andere bekende filosoof én de geestelijke vader van Han Feizi is Xun Zi (298-238 v.Chr.). Xun Zi was het hartgrondig oneens met Mencius. In een berucht essay, dat nog vele generaties filosofen hoofdbrekens heeft bezorgd, beweerde hij ijskoud dat de mens verdorven is en dat al het goede in de mens slechts aangeleerd is: 'De natuur van de mens is slecht; zijn goedheid is enkel verworven training.' Eeuwen later pro-

Nature versus nurture

Het hele Chinese *nature-nurture*-debat is terug te vinden in het karakter voor 'goed' of 'deugdzaam' zoals dat hiernaast staat (uitgesproken als *liang*).

Het karakter *liang*
in standaardschrift

Dit karakter is in de loop der eeuwen op verschillende manieren geschreven. In de oudste versie ervan zien we het goede weergegeven als de hemelse gift 𠂔 (Mencius, de mens is van nature goed). In een latere, archaïsche vorm is er een scheiding aangebracht tussen goed en kwaad 𠂔 (Dong Zhongshu, de mens is potentieel goed, maar neigt naar het slechte zonder de leiding van de keizer). Terwijl het ten slotte werd geschreven als het verlies van de hemelse gift 𠂔 (Xun Zi, de mens is van nature slecht). De ironie van alles is dat er nog steeds geen antwoord bestaat op de vraag of de mens goed of slecht is, want ook al is het goede als hemelse gift verloren gegaan, het hedendaagse karakter heeft zijn oorspronkelijke betekenis van 'goed' bewaard. Maar misschien is dat wel de bedoeling van dit karakter.

Kalligrafie door Sylvia Ho-Chang

beerde de grote denker Dong Zhongshu (179?-104? v.Chr.) de filosofische ruzie te sussen. Volgens hem had Mencius het bij het rechte eind en is de natuur van de mens in wezen goed. Maar volgens Dong Zhongshu is een goede inborst niet voldoende om ook een goed mens te blijven. Want alleen als de keizer, als intermediair tussen hemel en aarde, het menselijk gedrag in juiste banen leidt kan de goede natuur in de mens

tot wasdom komen. In plaats van met water vergeleek Dong Zhongshu de menselijke natuur met een ei of een cocon, want 'een ei kan na een broedperiode van twintig dagen een hen worden. En een zijden cocon kan na ontrafeld te zijn in kokend water een zijden draad worden. Evenzo kan de [menselijke] natuur door onderricht en lering goed worden.' De Chinezen vonden deze filosofische discussie blijkbaar zo belangrijk dat ze zelfs terug te vinden is in het karakterschrift.

Confucius onder vuur

Ruim twee millennia van confucianisme, dat tot verplichte lesstof was gemaakt op de scholen, hebben het Chinese volk gevormd tot confucianisten in hart en nieren. Men kan dan ook zonder overdrijving stellen dat het confucianisme de essentie vormt van de Chinese cultuur. In de negentiende eeuw werd China onder druk van imperialistische mogendheden als het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Frankrijk, Rusland en Japan opengebroken voor de opiumhandel. Het verzwakte en keer op keer verslagen China werd al gauw 'de zieke man van Oost-Azië' genoemd. Het is dan ook niet vreemd dat juist in die periode de Chinezen zich gingen afvragen of de essentie van hun cultuur – het confucianisme – niet tevens de oorzaak was van hun problemen. Hoe kwam het anders dat de westerse landen zoveel krachtiger kanonnen, geavanceerdere geweren en technologisch betere oorlogsschepen konden bouwen? Het behoudende confucianisme met zijn angst voor verandering en vernieuwing was hieraan schuldig!

Iemand die het anticonfucianistische tij van die periode probeerde te keren was de hervormer Kang Youwei (1858–1927). Aan de vooravond van de val van het Chinese keizerrijk beweerde hij dat de confucianistische klassieken – een dertiental boeken die de ware confucianist tot op het karakter nauwkeurig kan opdreunen – vervalst waren. Bijna tweeduizend jaar

geleden zou de gewetenloze hofbibliothecaris Liu Xin deze boeken hebben vervalst. Daardoor werd Confucius afgeschilderd als een conservatieve oude zuurpruim, terwijl hij volgens Kang Youwei juist een zeer progressief man was, die nieuwe technologie en ideeën verwelkomde. Hoewel het onwaarschijnlijk is dat Liu Xin in zijn eentje de halve confucianistische canon vervalste, kon deze radicale herinterpretatie van Kang Youwei de val van het keizerrijk niet meer afwenden. In 1905 werden de staatsexamens afgeschaft en werden China's deuren wagenwijd opengezet voor westerse technologie, onderwijs en kennis. Zeven jaar later moest de dynastie van de Mantsjoes plaatsmaken voor een republiek en kwam er een einde aan een keizerlijke geschiedenis van welgeteld 2133 jaar.

Het anticonfucianisme vond zijn climax in de 4-meibeweging – de grote intellectuele en maatschappelijke veranderingen die plaatsvonden na een demonstratie op 4 mei 1919 door studenten van de universiteit van Peking. Na de Eerste Wereldoorlog werd tijdens de onderhandelingen over het verdrag van Versailles een onderonsje belegd tussen de imperialistische mogendheden. Deze besloten dat de Duitse concessies in China maar overgedragen moesten worden aan Japan, in plaats van ze terug te geven aan China. De Chinese frustraties waren groot en degene die dit het meest moest ontgelden was natuurlijk de arme Confucius. In die dagen was ook Mao Zedong een van de actieve voorvechters van een nieuw China. Hij is dan ook degene die 'de oude, confucianistische maatschappij' het grondigst heeft proberen af te breken. Na een bewogen twintigste eeuw van 'grote sprongen voorwaarts' en 'proletarische culturele revoluties' is China geleidelijk in rustiger vaarwater terechtgekomen. Chinezen hebben nu weer de tijd om hun oude tradities in ere te herstellen en hun economische successen schrijven ze, frappant genoeg, vaak toe aan het zo verguisde confucianisme.

Taoïsme

Boekenkasten vol zijn er geschreven over wat het taoïsme wel en wat het niet is. Maar in wezen is het, net als het confucianisme, zowel een politieke filosofie als een levensleer. De vermeende stichter van het taoïsme is Lao Zi, wat 'oud kind' betekent en heel letterlijk moet worden genomen. Volgens de legende schonk de moeder van Lao Zi na een zwangerschap van maar liefst tachtig jaar het leven aan een baby met witte haren, vandaar zijn naam. Lao Zi's leven is gehuld in nevelen, het is niet eens zeker of hij wel heeft bestaan. Tegenwoordig wordt aangenomen dat hij leefde na Confucius.

De kern van het taoïsme wordt gevormd door het alomvattende maar ongrijpbare begrip *Dao* of de Weg. Voor de taoïsten is er geen manier om de Dao te beschrijven of te vatten, maar het is het onderliggende principe waaraan alles in het universum zijn bestaan te danken heeft. Zoals de *Dao De Jing* (Het boek van de deugd en de weg), het werk dat aan Lao Zi wordt toegeschreven, vermeldt: 'de Dao is voor eeuwig naamloos' en 'de Dao doet nooit iets, maar door de Dao worden alle dingen gedaan'. Een definitie van het taoïsme is een paradox, omdat het juist wars is van definities, theorieën en vaste waarheden. Desondanks is het taoïsme niet nihilistisch, omdat het gelooft in een waarheid die ons verstand te boven gaat, die uitstijgt boven confucianistische deugden, de zekerheden van legalistische wetten en het woordspel van de sofisten die debatteren over witte paarden die geen paard zijn. Juist door het cryptische karakter van de *Dao De Jing* wordt vaak voorbijgegaan aan de politieke boodschap die deze ook in zich draagt. Lao Zi beschrijft de ideale vorst als iemand die het mystieke principe van de Dao heeft doorzien, zich nederig schikt naar de natuurlijke orde ervan en vrij van menselijke driften en verlangens regeert. Deze vorst leeft een leven zonder luxe, voert geen oorlogen en mengt zich niet in de levens van zijn onder-

danen, waardoor zijn volk spontaan komt tot een staat van opperste onschuld, eenvoud en harmonie.

Hoe anders is dit dan het moralisme van het confucianisme of de strenge staatsbemoeienis van het legalisme. Op politiek en bestuurlijk vlak kun je het taoïsme met recht beschrijven als een anarchisme *avant la lettre*. Maar tegelijkertijd is het ook een levensleer, die, anders dan het confucianisme, ook het pad van de metafysica is opgegaan. Degene die het taoïsme op een onnavolgbare en humoristische manier in deze richting heeft gestuwd, is de filosoof Zhuang Zi (369–286 v.Chr.). Daar waar Confucius zich bezighield met de mens en zijn geluk in de familie, de staat en de wereld, stond Zhuang Zi eigenlijk onverschillig tegenover de mens en de maatschappij. Voor hem was niet de mens de maat der dingen, maar de allesomvattende, alomtegenwoordige Dao, waar de mens slechts een nietig onderdeelje van is. Zhuang Zi zoekt geen verandering in de wereld van de mens die geplaagd wordt door oorlog, ziekte en ongeluk. Hij zoekt de oplossing in het overstijgen van deze wereld, door het inzicht in de Dao en de bevrijding van de geest. Voor Zhuang Zi is alles relatief: rijkdom, roem, liefde en zelfs de dood. Zijn leer zou onverteerbaar zwaar op de maag liggen, ware het niet dat hij deze met een gezonde dosis humor en spot verkondigt.

Yin en yang

Volgens de traditionele, Chinese kosmologie is het universum ontstaan uit de grote extremiteit of *Tai Ji*. Uit de *Tai Ji* komen de yin en de yang voort, waaruit de ‘Tienduizend Dingen’ en de mens zijn ontstaan. Wij kennen yin en yang vooral als dat symbool van twee kikkervisjes – een zwart met een wit oogje en een wit met een zwart oogje – die om elkaar heen zwemmen. Yin en yang staan voor het vrouwelijke en het mannelijke principe, de maan en de zon, water en vuur, passief en ac-

Trigrammen

Trigrammen zijn symbolen die elk zijn samengesteld uit drie horizontale strepen, die doorgetrokken of onderbroken kunnen zijn, bijvoorbeeld ☰ of ☷. Volgens de historie zag de legendarische oerkeizer Fu Xi, terwijl hij aan het overdenken was hoe hij de Tienduizend Dingen in de wereld in symbolen kon weergeven, een drakenpaard uit een rivier oprijzen. Op zijn rug droeg dit magische wezen bepaalde tekens, waaruit Fu Xi de acht trigrammen heeft samengesteld. Het mooie van de trigrammen is dat elk ervan bestaat uit de twee primaire principes van de *Dao* – de onderbroken streep is yin en de doorgetrokken streep yang. Hierdoor staat elk trigram symbool voor een bepaalde Ausgangssituatie in het universum. Door de trigrammen te combineren tot vierenzestig (acht maal acht) hexagrammen, kunnen alle denkbare situaties die zich voordoen in de wereld in simpele symbolen worden weergegeven. De trigrammen zijn vaak gerangschikt rondom het symbool van de *Tai Ji*, de Grote Extremititeit, die volgens de traditionele kosmologie de yin en de yang heeft voortgebracht.

tief, en ga zo maar door. Volgens het taoïsme is de *Dao*, en daarmee alles in het universum, een combinatie van yin en yang. Dat betekent dat, plastisch gezegd, veranderingen niets meer en niets minder zijn dan yin en yang in verschillende doses. Als je in staat zou zijn te doorgronden wat voor combinaties van yin en yang er zijn en hoe deze veranderen, zou je kun-

nen weten hoe de wereld verandert en kun je dus de toekomst voorspellen. Het is een kwestie van stug doorredeneren.

Wichelarij

Volgens de legende hebben de Chinezen het karakterschrift te danken aan Fu Xi, de eerste oerkeizer. Niet alleen zijn de karakters aan hem te danken, maar ook de uitvinding van de *bagua* of de acht trigrammen, die bestaan uit verschillende combinaties van yin en yang, en die symbolen zijn van verschillende toestanden in het universum. Deze combinaties zijn opgenomen in het *Boek der veranderingen* of de *I Tjing*, waarmee in het oude China de toekomst werd voorspeld. De wichelaars uit die tijd maakten een inkeping in schildpadschalen of ossenbeenderen, waarna er een hete pook in werd gestoken. Aan de andere kant van het schild of het bot ontstond door de hitte een patroon van barsten dat de boodschap van de goden bevatte. Deze kon worden geduid met behulp van de *I Tjing*, waarna de wichelaar de voorspelling in het schild of het bot kerfde. In later eeuwen werd het gehannes met schildpadschilden en ossenbeenderen te onhandig gevonden, en nam men zijn toevlucht tot het gooien van muntjes of het schuiven met stokjes. Tegenwoordig kan iedereen met sjamaanambities zich aan de *I Tjing* wagen. Door de toegankelijke vertalingen van de *I Tjing* door sinologen als John Blofeld, die onder andere een vertaling maakte voor 'praktisch gebruik', heeft de Chinese wichelarij ook in het Westen haar entree gemaakt.

Boeddhisme

Naast het confucianisme en het taoïsme is het boeddhisme de laatste van de Drie Leren, die de basis vormen van de Chinese volksreligie. In de Europese beschaving bestonden grote tegenstellingen tussen de godsdiensten. Maar in het keizerlijke

China hebben de Drie Leren, enkele uitzonderingen daargelaten, broederlijk naast elkaar bestaan. In de religieuze praxis was en is de Chinees pragmatisch ingesteld: men rekende zich niet tot een bepaalde religieuze stroming, maar frequenteerde een boeddhistische of een taoïstische tempel, afhankelijk van de aard van het probleem en de godheid die dit kon verhelpen. Toch is het boeddhisme in het verleden wel eens doelwit geweest van grote vervolgingen omdat het, anders dan het taoïsme en het confucianisme, geïmporteerd is.

De legende verhaalt dat Boeddha een Indiase prins was, Gautama Siddhârta genaamd. Na een aantal jaren van weelde aan het hof, verruilde hij dit leven voor een bestaan als asceet. Op een dag verkreeg Boeddha zittend onder een boom het totale inzicht in het universum. Sinds die tijd zwierf hij predikend met zijn discipelen rond, voornamelijk door het gebied ten oosten van de rivier de Ganges. In de wetenschap wordt ervan uitgegaan dat Boeddha stierf in de periode tussen 486 en 383 v.Chr. Volgens de overlevering maakten de Chinezen voor het eerst kennis met het boeddhisme door een droom van keizer Mingdi (58-75 n.Chr.) uit de oostelijke Han-dynastie. Hij droomde van een wezen van licht dat door zijn keizerlijke slaapkamer zweefde. De volgende ochtend vroeg hij zijn raadslieden om een duiding van de droom. Zij concludeerden dat de keizer een godheid uit een ver land had gezien waarover in China steeds meer werd gesproken: de Boeddha. Onmiddellijk stuurde keizer Mingdi een gezant naar India om meer te weten te komen over Boeddha en zijn leer. Na een lange afwezigheid keerde de gezant terug met heilige soetra's en een groep monniken die het boeddhisme aan de Chinezen wilden onderwijzen.

In werkelijkheid is het boeddhisme tezamen met allerlei andere gewilde handelswaar via de Zijderoute naar China gekomen. De import van het boeddhisme bracht een complex

systeem van concepten en principes naar China dat volkomen vreemd was aan de Chinese denkwijze. In het kort komt dit neer op het volgende. Alles in de kosmos is verbonden aan het Wiel van het Leven, dat er altijd was en altijd zal zijn. Van het traditionele hindoe-geloof heeft het boeddhisme het principe overgenomen van de wedergeboorte of reïncarnatie. Dit betekent dat de toestand van het leven waarin iets of iemand zich bevindt, een gevolg is van de daden of het karma uit vorige levens. De wedergeboorte kan plaatsvinden op verschillende niveaus, van wezens in de hel, planten, insecten, mens en dier, tot Boeddha in de hemelen. Populair gezegd: ben je als bedelaar een toonbeeld van deugd en vriendelijkheid in je ene leven, dan kun je in je volgende leven misschien terugkeren als multimiljonair. Heb je daarentegen iemand beroofd, verkracht en vermoord, dan moet je niet vreemd opkijken als je na je dood reïncarneert als bladluis.

Niets of niemand ontsnapt aan de oneindige spiraal van leven en dood. Het leven is niets anders dan lijden, gebonden als wij zijn aan onze aardse driften, die keer op keer weer nieuw karma in gang zetten. Er is maar één manier om aan het Wiel van het Leven te ontkomen, en dat is door het verbreken van de wet van oorzaak en gevolg, ofwel door het stoppen van de eeuwige opeenstapeling van karma. Volgens het boeddhisme kan dit door een spirituele staat te bereiken waarin je inziet dat het leven een illusie is. Deze toestand, waarin alle emoties en verlangens zijn uitgeblust, wordt het nirwana of de verlichting genoemd.

Boeddhistische dilemma's

De hele boeddhistische leer klinkt wel goed en aardig, maar ze leverde in de praktijk ook morele dilemma's op, vooral rond het streven naar de verlichting en het Boeddha-zijn. In het Hî-nayâna-boeddhisme, dat vooral in de landen van Zuidoost-

Azië wordt gepraktiseerd, is het streven naar de verlichting een individuele aangelegenheid. Heb je eenmaal de verlichting bereikt, dan is het spel uit, want dan sta je buiten het Wiel van het Leven en daarmee ook buiten het hele universum.

Het Mahâyâna-boeddhisme, populair in Centraal-Azië, Japan en China, vond de houding van 'ieder voor zich en Boeddha voor ons allen' die het Hînayâna-boeddhisme predikte, toch wat egoïstisch. Het heeft een altruïstischer alternatief gezocht en introduceerde hiervoor het concept van de Boddhisatva. Dit is iemand die zich nog steeds in het Wiel van het Leven bevindt, maar daar niet meer door wordt bepaald en dus ook geen karma meer opbouwt. De Boddhisatva heeft de verlichting al bereikt en heeft dus geen wereldse bindingen meer, maar kan zich desondanks toch blijven inzetten voor het zielenheil van anderen. De bekendste Boddhisatva is Guan Yin, die in China wordt aanbeden als de godin van de genade en de beschermvrouwe van kinderen.

Het boeddhisme predikt een weinig opbeurende boodschap: het leven is een tranendal en je kunt er niet aan ontsnappen, omdat je tot in het eeuwige opnieuw wordt geboren. Behalve natuurlijk als je het nirwana weet te bereiken. Geen wonder dat monniken zo braaf mediteren, soetra's reciteren en wierook branden. Anderzijds kun je je afvragen of die hele fixatie op de verlichting ook niet een aardse drift is waarmee je juist weer muurvast aan het Wiel van het Leven geklonken zit. Dit is nu typisch een vraagstuk waar men in China wel raad mee wist en dat geleid heeft tot een boeddhistische school die volledig *made in China* is: de Chan-school, beter bekend onder zijn Japanse naam zen. Zen is een combinatie van taoïstische en boeddhistische concepten en praktijken, die is ontstaan in de zevende eeuw na Christus.

In zijn extreemste vorm verwerpt zen alle schriftuurlijke studie en logische redenering, om via een directe, 'woordeloze'

ervaring de weg naar de verlichting te openen. Sterker nog, in wezen verwerpt zen elke waarheid, inclusief het leven van de monnik, de boeddhistische geschriften, en zelfs de Boeddha en de verlichting! Proberen de verlichting te bereiken is zinloos, want daarmee raak je er juist verder vanaf. En al zou je de verlichting bereiken, dan nog zul je merken dat het niks voorstelt. Zoals de zenmeester Qing Yuan zei: 'Voordat ik zen bestudeerde zag ik bergen als bergen en rivieren als rivieren. Toen ik op een hoger kennisniveau aankwam, zag ik dat bergen geen bergen zijn en rivieren geen rivieren. Maar nu ik de essentie heb begrepen, heb ik rust, want ik zie bergen weer als bergen en rivieren als rivieren.'

Bijgeloof, geloof ik

Het filosofische fundament van het Chinese volks- of bijgeloof is een wonderlijk mengsel van de Drie Leren: het confucianisme, het taoïsme en het boeddhisme. In de dagelijkse praktijk van het volksgeloof worden elementen uit de Drie Leren vrolijk door elkaar gehusseld. Iedere Chinees is per definitie een confucianist, omdat het confucianisme en de bijbehorende familiewaarden met de paplepel worden ingegoten. Maar heeft hij bij wijze van spreken last van zijn grote teen en er is toevallig een taoïstische godheid die daarover gaat, dan gaat hij naar een taoïstische tempel. Mocht zijn kwaal nu vallen onder de competentie van een bepaalde Boddhisatva, dan gaat de Chinees net zo makkelijk naar een boeddhistisch heiligdom. In China wordt de geloofsuitoefening niet gehinderd door religieuze scheidslijnen.

Chinezen zijn behoorlijk bijgelovig. Zelfs het rationalistische gedachtegoed van Confucius heeft hierin maar weinig verandering kunnen brengen. De wijze meester heeft er nog zó op gehamerd dat het beter is om je zo min mogelijk bezig te houden met alles wat door muren heen kan wandelen, maar het heeft weinig geholpen. De Chinese bovennatuur is een drukke bedoening en wordt bevolkt door goden die kwaaltjes genezen, hazen op de maan en spoken in de vorm van liefstalige meisjes. Om tussen al die knetterende metafysica nog een enigszins (over)leefbare situatie over te houden voor de gewone sterveling heeft de Chinees allerlei tegenmaatregelen verzonnen.

Dat klinkt als...

In het sino-westerse interculturele verkeer kan er van alles misgaan. De westerling banjert soms als een olifant door de Chinese culturele porseleinkast heen, omdat hij onvoldoende rekening houdt met het Chinese bijgeloof. Het allereerste principe om het Chinese bijgeloof te doorgronden of, beter nog, vreedzaam samen te kunnen leven met de Chinese goden en demonen, is het vermijden van woorden die hetzelfde klinken als woorden met een onheilspellende betekenis. Dit lijkt simpel, maar dat is het niet. Zoals gezegd kan ieder Chinees woord op zijn minst op vier verschillende manieren worden uitgesproken en elke minieme verandering in de intonatie geeft meteen een andere betekenis. De kans dat een woord dus klinkt als een ander woord (maar met een mogelijk catastrofale betekenis) is daarom altijd aanwezig.

Een Nederlandse zakenman gaf ooit aan zijn Chinese zakenpartner een fraaie klok cadeau. Hij was dan ook erg verbaasd over de lauwe reactie bij de ontvangst van dit dure geschenk. Een korte Chinese les brengt uitkomst: 'geven' klinkt als *song* (zeg: 'soeng') en 'een klok' klinkt als *zhong* (zeg: 'tsjoeng'). Helaas klinkt *song zhong* niet alleen als 'een klok geven', maar ook als 'je ouders begraven'. De zakenman dacht na deze les: Ik maak het goed en geef mijn Chinese relatie een praktisch cadeau dat hij ook in Nederland vaak kan gebruiken. Een paraplu. Wie schetst de verbazing van deze zakenman als de Chinees opnieuw een minzame glimlach van ongemak op zijn gezicht tovert in plaats van een brede lach van blijdschap. Les twee: 'paraplu' klinkt als *san* (zeg: 'saan'), en dat is dezelfde uitspraak als 'uit elkaar gaan', iets wat je goede vrienden zeker niet toewenst. Wil je een leuk geschenk geven zonder de Chinese goden te verzoeken, geef dan stroopwafels of speculaas. Die bestaan tenminste niet in het Chinees.

Chinezen hebben iets met getallen en ook hier geldt het

klokken- of parapluprincipe. De getallen zes, acht en negen zijn erg populair in China, omdat zes klinkt als 'geluk', acht als 'rijk worden' en negen als 'lang' (ofwel een lang leven). Het getal vier, daarentegen, wordt gemeden als de pest omdat het uitgesproken wordt als 'dood'. Het cijfer negen staat tevens voor het 'ultieme mannelijke' en is daarom ook het symbool voor de keizerlijke macht. In de paleizen en gebouwen van de keizer is dan ook op allerlei mogelijke en onmogelijke manieren het getal negen verwerkt. Zo zijn de wachttorens van de Verboden Stad elk uit negen zware balken en achttien (dus twee keer negen) pilaren opgebouwd; de mooiste brug in het Zomerpaleis heeft precies zeventien bogen, omdat je zo van beide kanten geteld precies op de negende boog in het midden uitkomt; en het traditionele nieuwjaarsbanket van de keizer telde, inderdaad... negennegentig gerechten.

De obsessie met getallen verklaart ook waarom de Chinees bijvoorbeeld erg lang kan dralen bij het kiezen van een nieuw mobiel telefoonnummer of een nummerbord. Een goede combinatie van cijfers is cruciaal, en er wordt grof geld voor betaald. De prijs van nummerborden met veel zessen, achten en negens (liefst achter elkaar) kan oplopen tot wel tienduizend euro per stuk! Een mooi staaltje van de invloed van westerers bijgeloof op het Chinese kun je vinden in een flatgebouw in het zuidoosten van Beijing, vlak bij de Huawei-brug. Wie in de lift stapt ontdekt dat er maar liefst drie rijen getallen bij de verdiepingen staan: een eerste rij zonder de vierde verdieping (voor de Chinees), een tweede rij zonder de dertiende verdieping (voor de westerling) en een derde, verklarende rij waarbij de verdiepingen netjes zijn genummerd van 1 tot 50.

Is er (Chinees) leven na de dood?

In het traditionele Chinese volksgeloof wordt het leven na de dood gezien als een voortzetting van het leven op aarde. Dit

moet heel letterlijk worden gezien, want het betekent dat de dode praktische dingen nodig heeft als kleding, eten en geld. Sterker nog, het hiernamaals wordt op een manier bestuurd die niet onderdoet voor de keizerlijke staatsstructuur in de wereld der levenden. Zo wordt de hemel bestuurd door de Jade Keizer. Zittend op zijn troon brengt hij de eeuwigheid door samen met Boddhisatva's, onsterfelijken en goden zoals die van de donder, de keuken, de oorlog, de aarde, en al het andere waar Chinezen nog goden voor bedacht hebben. Hiermee is de Chinese hemel weer een typische hutspot van confucianisme, taoïsme en boeddhisme.

De Chinese hel bestaat uit tien gerechtshoven diep in de aarde en wordt bestuurd door de hellekoning *Yanluowang* of Yama. Elk gerechtshof is bestemd voor verschillende straffen die uiteenlopen van 'levend' doorzagen tot door wilde beesten laten verscheuren, fileren of geselen. Maar aan het moment dat de ziel van de overledene in de hel terechtkomt, gaat een moeizame tocht vooraf. De Chinezen geloven dat de ziel na de dood een zwerftocht door de onderwereld aflegt van zeven weken. In de eerste week bereikt hij de demonenpoort, waar hij wordt belaagd door demonen, die hem om geld vragen. Heeft hij onvoldoende op zak, dan moet de ziel allerlei vernederingen ondergaan. In de tweede week bereikt hij een plek waar hij wordt gewogen: de goede zielen wegen niks, maar de verdorven zielen zakken door het gewicht van hun zonden direct door de weegschaal, waarna zware straffen volgen. En zo gaat deze tocht wekenlang door – langs woeste hellehonden die de zondaars verscheuren, maar de goeden kwispelend tegemoet treden, langs de Spiegel der Vergelding (waarin de ziel zijn toekomstige reïncarnatie ziet: mens, dier, slak of erger), om uit te komen bij het Wiel der Wet (een soort rad van fortuin), waar definitief bepaald wordt in welke gedaante de

ziel zal terugkeren in het volgende leven.

Het is belangrijk om te weten dat ook in het hiernamaals de principes van Confucius gelden. Voor de overleden persoon moet goed worden gezorgd door de nabestaanden. Dat betekent: offeren, offeren en nog eens offeren. Want als de ziel van de overledene niet behoorlijk voorzien wordt van voedsel, geld en kleding voor het hiernamaals, zal zijn bovennatuurlijke kracht zich tegen de gewone sterveling keren. Om deze kracht te beteugelen moet de ziel van de overledene worden overgehaald te gaan wonen in een ‘geestentablet’ of ‘voorouder-tablet’. Het tablet wordt in de voorouderhal van de familie geplaatst, waarna er wierook voor wordt gebrand en voedsel aan wordt geofferd. Voorzien van zijn dagelijkse behoeften en bejegend met de nodige egards, houdt de ziel zich koest. Heeft iemand geen behoorlijke begrafenis gehad of is hij verminkt, vermist en voor de gieren achtergelaten, dan is zijn ziel gedoemd om eeuwig rond te dolen. De wraak van zo’n verdoemde valt niet te onderschatten. Speciaal voor deze geesten hebben de Chinezen het feest voor de hongerige geesten ingesteld. Op dit festival, dat op de vijftiende dag van de zevende maanmaand valt (Chinezen hebben een maankalender in plaats van een zonnekalender), wordt door iedereen voedsel en drank voor deze eenzame zielen geofferd.

Meisjesgeesten

Wie van griezelen houdt moet China’s befaamdste bundel met spookverhalen, de *Liaozhai Zhiyi* of de ‘Optekeningen van vreemde zaken uit het studeervertrek van ledigheid’, zeker lezen. Bij de publicatie in 1766 telde dit werk maar liefst 431 spookverhalen, verdeeld over acht lijvige delen. Het werk is geschreven door Pu Songling (1640–1715) – de Stephen King van het oude China. Een typisch verhaal van zijn hand is het volgende. In de plaats Weinan stond eens lange tijd een huis

leeg, omdat men zei dat het er spookte. De eigenaar, de heer Zhang, had er verschillende keren bedienden heen gestuurd om het te bewonen, maar de een na de ander was op mysterieuze wijze overleden. Zhang had een kennis, de arme student Dao Wangsan, die de hele dag niets anders deed dan ijverig lezen en studeren om zich voor te bereiden op de keizerlijke examens. Op een dag vroeg Dao hem of hij dat huis niet mocht betrekken. Maar Zhang vond dat te gevaarlijk. Uiteindelijk wist Dao hem toch te overtuigen. De eerste nacht die Wangsan in de verlaten woning doorbracht kreeg hij niet veel slaap, omdat hij werd geplaagd door de geesten van twee jonge, bekoorlijke meisjes. Zij verstopten zijn boeken, bekoogden hem met propjes en trokken aan zijn baard. Na verloop van tijd kreeg hij een innige vriendschap – lees: relatie – met beiden en zorgden zij netjes voor het huishouden, in ruil waarvoor hij hen onderwees in de Chinese taal en literatuur.

Op zekere dag ontmoette Dao op straat een priester, die hem aanhield en zei: ‘Er hangt om u een waas van geesten.’ Dao glimlachte en vertelde de priester van de twee meisjes in zijn huis. ‘Deze twee geesten zijn u welgezind, u moet hen goed belonen’, zei de priester, waarop hij hem twee toverspreuken meegaf. ‘Zodra u mensen hoort wenen om het verlies van hun dochter, moeten de geesten deze spreuken inslikken en erheen gaan. Degene die het eerste komt, zal het leven herkrijgen.’ En zo geschiedde. Bij het eerstvolgende overlijden van een jong meisje stoven de beide meisjesgeesten erop af. Eentje vergat echter haar spreuk in te slikken en bleef jammerend achter, terwijl de andere in de lijk-kist verdween. Tijdens de begrafenisoptocht hoorde de familie van het overleden kind plotsklaps geluid uit de kist komen. Verbaasd lichtte men het deksel van de kist en zie, het doodgewaande meisje kwam springlevend tevoorschijn! Later trouwde ze met Dao Wangsan. En de andere meisjesgeest? Zij kreeg met

hulp van de priester eveneens een nieuw lichaam, en werd Dao's tweede vrouw. De moraal van het verhaal: behandel de geesten goed, en wellicht houd je er naar Chinees feodaal gebruik nog twee concubines aan over.

De maankalender

In de belevingswereld van de Chinezen spelen de maan en de sterren een belangrijke rol. De maan wordt door de Chinezen beschouwd als behorend tot yin, het vrouwelijke, passieve en koude van de twee primaire principes yin en yang. Een dier dat zijn ontstaan volledig te danken heeft aan de essentie van de maan is de haas. De geleerde Zhang Hua schreef in de *Annalen van tienduizend zaken* dat de haas al drachtig raakt door alleen het kijken naar de maan. Een van de vele bewoners van de maan is overigens een haas. Volgens een legende zou de haas zichzelf aan Boeddha hebben geofferd door als lekker hapje op een bundel hooi te gaan liggen. Hij werd hiervoor beloond met een verhuizing naar de maan. Sindsdien is de haas, gezeten onder een cassiaboorn, voor eeuwig bezig de kruiden te vermalen voor de bereiding van het *lapis philosophorum* ofwel het elixer van onsterfelijkheid.

De maan is tevens het hemellichaam waarop de Chinese kalender is gebaseerd. Het jaar is ingedeeld in twaalf maanmaanden, waarbij het begin van elke maand samenvalt met de nieuwe maan en de vijftiende dag met volle maan. Sommige maanden tellen dertig dagen, andere negenentwintig. Anders dan bij onze zonnecalender, die werkt met een schrikkel dag om de vier jaar, wordt er in de Chinese kalender zeven keer in de negentien jaar een hele schrikkelmaand ingevoegd. Dit levert in die jaren verwarrende situaties op. Zo viel in het jaar 2006 een schrikkelmaand in de zevende maanmaand, waardoor het feest van de koeherder en het weefstertje (de Chinese variant van Valentijnsdag) en het feest voor de hongerige gees-

ten (de dag waarop de overledenen zonder familie worden geëerd) ineens twee keer moesten worden gevierd. De telling van de dagen, maanden en jaren gebeurt aan de hand van twee series van tien en twaalf karakters – de zogeheten tien hemelse stammen (*tiangan*) en twaalf aardse takken (*dizhi*) – die in onderlinge combinatie cycli van zestig opleveren. Met andere woorden: na de zestigste combinatie begint de telling opnieuw.

De twaalf aardse takken zijn op hun beurt verbonden met de twaalf astrologische tekens: rat, os, tijger, konijn, draak, slang, paard, schaap, aap, haan, hond en varken. Anders dan in de westerse astrologie, waar elk teken is verbonden met een maand, zijn de Chinese tekens gerelateerd aan een jaar. Bijvoorbeeld: 1970 is het jaar van de hond. Als je in 1982 bent geboren, dan is je astrologische teken ook dat van de hond, omdat er precies een cyclus van twaalf jaar voorbij is. Ben je in 1983 geboren, dan behoor je tot het volgende teken in de reeks, dat van het varken. Zeer gunstige tekens van de dierenriem zijn de draak en de tijger. Jaren van de draak of de tijger zijn goede jaren om te trouwen, kinderen te krijgen, te verhuizen of andere grootse ondernemingen aan te pakken. Chinezen geloven dat het jaar van je eigen astrologische teken altijd een onheilspellend jaar is. In dat jaar kun je maar beter niet reizen of bungeejumpen. Sommigen gaan zo ver dat ze gedurende het hele jaar van hun eigen astrologische teken rood ondergoed dragen (want rood is de kleur van het geluk) om de goden gunstig te stemmen.

Vroeger geloofde men dat een maansverduistering ontstond doordat de ster van de Hemelse Hond (*tiangou xing*) de maan wilde verorberen. De Hemelse Hond moest verjaagd worden met vuurwerk en kabaal. In het oude China was een maansverduistering een onheilspellend voorteken dat in extreme gevallen de val van een volledige dynastie kon inluiden.

Voor het overleven van de keizer en zijn dynastie was het dan ook van het grootste belang om maansverduisteringen en andere hemelse verschijnselen correct te kunnen voorspellen. De traditionele maankalender schoot voor dit doel tekort. Vandaar dat de jezuïeten met hun kennis van de mathematica, de astronomie en de nauwkeuriger Gregoriaanse kalender warm werden ontvangen aan het keizerlijk hof. Hun bekeeringsdrift werd op de koop toe genomen.

‘Een paard van acht voet’

Chinezen kennen een grote verscheidenheid aan mythische dieren die kracht, voorspoed of een lang leven symboliseren, zoals de kraanvogel, de tijger, de vis, de schildpad en de vuurvogel. Maar de absolute topper van kracht en voorspoed is de draak. De draak komt in alle aspecten van de Chinese beleavingswereld voor: in de mythologie, de symboliek, de folklore en de kunst. De troon van de keizer werd aangeduid als de drakentroon en de Chinese nationale vlag tijdens het einde van de Qing-dynastie bestond uit een woeste draak tegen een gele achtergrond. Exemplarisch voor de manier waarop een in China wijdverspreid symbool zelfs in westerse talen is verzeild geraakt, is de moderne Engelse uitdrukking *chasing the dragon*, wat heroïne roken betekent. Het is een overblijfsel uit minder gelukkige tijden uit de Chinese geschiedenis.

Hoe ziet een draak er eigenlijk uit voor de Chinees? In het oude boek *Riten van de Zhou* staat: ‘een paard langer dan acht voet is een draak’. Daar komen we niet veel verder mee. Volgens de *Shuowen*, het oudste woordenboek ter wereld, is de draak de koning onder de 369 geschubde dieren, waaronder ook de vis en de hagedis gerekend worden. De draak is een symbool voor kracht, voor het mannelijke principe yang en, sinds keizer Gaozu van de Han-dynastie (206-195 v.Chr.), ook het symbool voor de keizer. Het is een wezen dat naar de he-

mel kan vliegen en daar de regen veroorzaakt. Jade – dat bij Chinezen zo geliefde edelgesteente – staat voor het mannelijkste van het mannelijkste: het zaad van de draak. Draken komen overal voor. Heuvelruggen in het landschap zijn liggende draken, de lange ovens van de baksteenindustrie zijn rokende draken, draken brengen de zomerregens en draken huizen in rivieren. Een zo ontembare stroom als de Gele Rivier, gevreesd om haar overstromingen, wordt gezien als een draak. Bij vele rivieren werden in vroeger tijden dan ook tempels gebouwd.

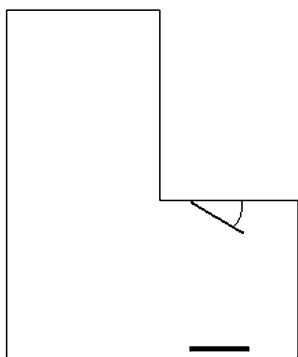
Een meer aardse verschijningsvorm van de draak is de slang. Maar dat er met slangen zeker niet valt te spotten bewijst het avontuur van keizer Qianlong (1711-1799) van de Qing-dynastie. Eens kwam keizer Qianlong na de jacht langs de Zwarte Drakenbron-tempel, negentig kilometer ten noorden van Beïjing. Hij besloot er te stoppen omdat hij de draak wilde zien waaraan deze vermaarde tempel was gewijd. Tot zijn verbazing trof hij geen draak aan maar een kleine slang, die opgerold lag te slapen naast een vijver. Het slangetje hief zijn kopje op en bezag met zijn twee zwarte kraaloogjes nieuwsgierig deze hoge bezoeker. De keizer barstte in lachen uit en zei: ‘Dat is helemaal geen draak, dat is een miezerig slangetje!’ Direct schoot het slangetje het water in, waarna het water begon te kolken en te zieden. Uit de golven rees een klauw met schubben zo groot als schilden en nagels zo lang als speren. De reusachtige klauw spreidde zich uit en verduisterde de hemel. De keizer en zijn dienaren stonden te beven als riet. ‘Is dit soms meer wat je had verwacht van een draak?’ bulderde een stem vanuit het water. De keizer boog diep en verontschuldigde zich nederig voor zijn oneerbiedige woorden. Hierop werd de klauw kleiner en kleiner, en verdween uiteindelijk weer in het water. In het vervolg werd er met veel respect tot het slangetje gebeden.

Feng shui

Wat een grote rol speelt in het dagelijks leven van de Chinees is de zogeheten feng shui van gebouwen, graven, huizen, meubilair en... ja, wat niet? De feng shui (letterlijk 'wind en water') duidt op de plaatsing én de vorm van een object ten aanzien van de stromingen van de kosmische energie ofwel Qi. Chinezen geloven dat iedere plaats wordt bepaald door de stromingen van de Qi ter plekke: een bepaalde locatie kan van nature een goede of een slechte feng shui hebben. Anderzijds kan de plaatsing of vorm van een object de feng shui ook negatief of juist positief beïnvloeden. Voor de plaatsing van een graf of de goede vorm van een gebouw moet de feng shui-meester complexe berekeningen uitvoeren. Dit is een serieuze aangelegenheid waarbij de gehele Chinese metafysica uit de kast wordt getrokken: de yin en de yang, de maan en de sterren, hemelse stammen en aardse takken, en dat alles precies nagemeten met een speciale lineaal en een astrologisch kompas.

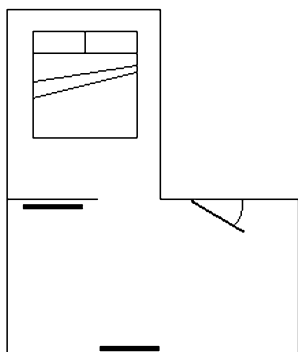
Buitenlandse architecten in China begaan regelmatig blunders door gebouwen te ontwerpen die slecht gepositioneerd of verkeerd van vorm zijn. Gebouwen met scherpe hoeken snijden de goede Qi doormidden en zo iets moet worden gecompenseerd door de hoeken af te zwakken met de kracht van natuurlijke elementen zoals bomen of water. Het aanleggen van een parkje of een fontein voor de hoeken van het gebouw is een vaak toegepaste remedie. Recentelijk is het nieuwe nationale theater geopend, naast het Chinese parlement op het Plein van de Hemelse Vrede. De Franse architect heeft het – heel hip en vernieuwend – ontworpen als een enorm, liggend ei. Maar in de ogen van veel Pekinezen had dit gebouw nooit ofte nimmer door een Chinees ontworpen kunnen zijn. Het lijkt precies op een traditionele graftombe voor een koning. Om een dergelijke constructie pal naast het parle-

ment te plaatsen is vragen om bovennatuurlijke ellende, die met de beste compenserende feng shui niet meer valt te ondervangen, al leg je een compleet bos of tien fonteinen aan.

Een L-vormige woonkamer

Ook binnenshuis is een verkeerde feng shui een ware ramp, zodat sommige families zich gedwongen zien om hun hele huis te verbouwen. Een L-vormige woonkamer, bijvoorbeeld, is een symbool van imperfectie en onvolledigheid. Hierdoor zullen de bewoners van het huis belangrijke zaken in hun leven, zoals nageslacht, gezondheid of een flitsende carrière, mislopen. De oplossing is even simpel als effectief: plaats tegenover het raam of de deur in de korte poot van de L een spiegel, een aquarium of een plant. Echt dodelijk voor het huwelijk is een ouderlijke slaapkamer die 'uitsteekt' buiten de voordeur. Hierdoor zal een van de echtelieden regelmatig 'buiten het huis slapen', met andere woorden: ontrouw zijn. Voor de traditionele Chinees ligt de oplossing hiervoor niet in huwelijks therapie, maar in het ophangen van een spiegel tegenover de slaapkamerdeur of aan de muur die de slaapkamer van de rest van het huis scheidt. Door de reflectie van de spiegel zal de slaapkamer bij het huis, en dus ook bij het gezin, worden betrokken. Maar een spiegel is niet alleen nuttig om je huis op orde te krijgen.

Een uitstekende slaapkamer

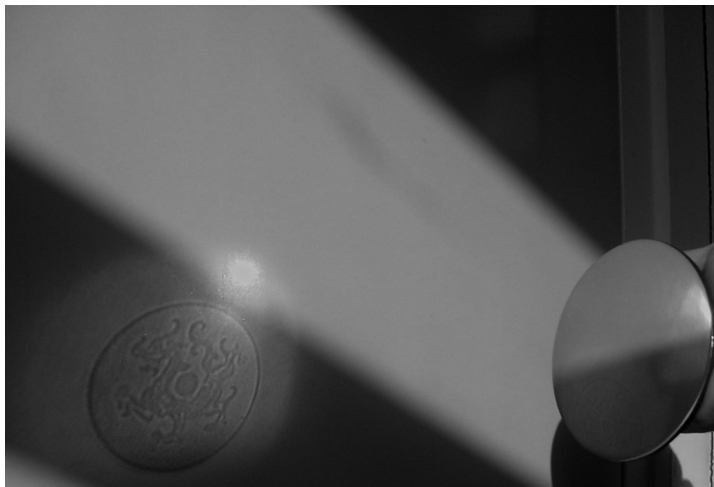
De spiegel

Tijdens een tv-uitzending van het populaire Chinese praatprogramma ‘Rechttoe, rechtaan’ (*Shihua, Shishuo*) waren eens twee gezinnen – de families Huang en Liu – uitgenodigd. Zij waren met elkaar gebrouilleerd geraakt over een spiegel. Op een dag ontdekten de Huangs dat hun burens een spiegel, die precies naar hun huis was gewend, in de slaapkamer hadden opgehangen. Het toeval wilde dat mevrouw Huang net ziek was geworden. De oorzaak ervan werd meteen gezocht bij de bewuste spiegel. Om de kwalijke straling van de spiegel teniet te doen klom meneer Huang in het holst van de nacht op het dak en plaatste daar een lege fles met de hals richting de burens. Bijgelovig als ze waren, zagen de Liu's in de fles een kanon dat op hun woning was gericht. Het voorval vormde de aanleiding voor een jarenlange burenruzie, die pas werd opgelost door tussenkomst van de tv-presentator.

Hoe kan een doodgewone spiegel zoveel ruzie veroorzaken? Dat is het hem juist: voor een Chinees is een spiegel niet gewoon. Van spiegels wordt verondersteld dat ze magische krachten bezitten die de eigenaar beschermen tegen onheil. Spoken, demonen en ander spiritueel gespuis vluchten weg als ze zichzelf in een spiegel zien. Spiegels worden daarom veelvuldig

bij deuren en ramen gehangen. Ook bestond in het oude China de gewoonte om spiegels aan de doden mee te geven. De spiegel staat verder symbool voor het echtelijk geluk – stierf een van de echtgenoten, dan heette dit ‘een gebroken spiegel’.

De traditionele Chinese spiegel is niet gemaakt van glas, maar uit brons gegoten. Hij is aan één kant gepolijst en aan de andere kant meestal voorzien van decoraties. In het midden zit een knop waardoorheen een rood koord gestoken kan worden om de spiegel vast te houden of te bevestigen. Volgens de legende waren de Chinezen tijdens de westelijke Han-dynastie (202 v.Chr.–8 n.Chr.) in staat om magische spiegels te gieten die elk spook of elke duivel gillend op de vlucht deden slaan. Het spiegelvlak van deze ‘doorschijnende spiegel’ (of *touguangjing*) kon namelijk de decoratie op de achterkant projecteren. Dit zou mogelijk zijn door een speciale manier van gieten en afkoelen, waardoor er voor het oog onzichtbare verdichtingen in het brons ontstaan die het licht verstrooien.

Reflectie van een ‘doorschijnende spiegel’

Buitenlanders in Chinese ogen

Hoe kijken Chinezen eigenlijk aan tegen westerlingen, en tegen Nederlanders in het bijzonder? Het verhaal gaat dat toen de eerste Hollander honderden jaren geleden voet zette op Chinese bodem, de Chinezen zich niet alleen rot schrokken van zijn penetrante zweetlucht – want dat krijg je als je als zeevaarder maandenlang hutjemutje opeengepakt zit op een VOC-schip – maar ook van zijn beharing. De officiële geschiedenis van de Ming-dynastie vermeldt dan ook dat Nederlanders bekendstaan als ‘rodehaartjesbarbaren’ ofwel *hongmaofan* (zeg: ‘hoeng mauw fan’). Dit is dan wellicht nog een van de meer vleiende benamingen voor westerlingen, die doorgaans worden aangeduid met ‘buitenlandse duivel’ of het enigszins denigrerende ‘ouwe buitenlander’.

Rijk van het Midden

De Chinezen hebben van oudsher hun grondgebied aangeduid met de term ‘Rijk van het Midden’ (ofwel *Zhongguo*, zeg: ‘tsjoeng kwoh’). De oudste tekst waarin deze term voorkomt is het *Boek der oden*, dat stamt uit de periode van 1000–600 v.Chr. Deze term werd in de ogen van de Chinezen met reden gebruikt, want was China immers niet het politieke en culturele centrum van de wereld? In de Chinese optiek werden de grensgebieden van het rijk slechts bewoond door volkeren zonder enig besef van zedelijke – lees: confucianistische – normen en waarden, en zonder smaak of gevoel voor kunst en literatuur. Kortom, zij waren barbaren en geen Chinezen, want die hadden beschaving.

De grensgebieden waren het trefpunt van twee culturen: de nomadische volkeren, die met hun vee en *yurt* (tent) over de weidse graslanden trokken, en de Chinese boeren, die de graslanden zagen als vruchtbare gronden voor hun graanakkers. Tussen de nomaden en de boeren werd druk handel gedreven, maar even vaak kwam het tot bloedige conflicten en oorlogen. De grensvolkeren vielen met enige regelmaat China binnen, plunderden de grensdorpen en bedreigden in uitzonderlijke gevallen zelfs het voortbestaan van een hele dynastie. Om deze ‘barbaren’ het hoofd te kunnen bieden verzonnen de Chinezen allerlei strategieën, die varieerden van wederzijdse huwelijken en het koloniseren van de grensgebieden door ‘boersoldaten’ tot het bouwen van fortificaties. Al in 215 v.Chr. stuurde de eerste keizer van China, Qin Shi Huangdi, generaal Meng Tian naar de Hetao-regio in Binnen-Mongolië om die te heroveren op de barbaren. Meng Tian kreeg ook het bevel wachttorens en verdedigingsmuren te bouwen. Deze fortificaties groeiden uit tot wat we nu kennen als de Grote Muur.

De Grote Muur begint in Jiayuguan in de provincie Gansu en eindigt duizenden kilometers oostelijk daarvan aan de zee bij Shanhaiguan. De Grote Muur is hét symbool van China, want alles wat erbinnen valt behoort tot het Rijk van het Midden, en alles wat erbuiten zit is het woeste land van de barbaren. Door de eeuwen heen heeft de Grote Muur niet echt zijn rol vervuld om de barbaren buiten de deur te houden. Volgens Djengis Khan omdat ‘de kracht van een muur afhangt van de moed van zijn verdedigers’.

Boog en wagen

De reden waarom de Chinezen het vaak zo moeilijk hadden met de barbaren is omdat deze – zeker in de vroegste tijden – een totaal andere manier van krijgskunst kenden dan de Chi-

nezen. Veel grensvolken waren geducht vanwege hun schietkunst, die te danken was aan een bijzondere vinding, de 'dubbel gebogen' boog. Deze boog bestond uit twee materialen, bamboe (of hout) en hoorn, die vervolgens met de gedroogde zenuwen van dieren aan elkaar werden gebonden. Door de boog vervolgens twee keer te buigen, in de vorm van een 'm' op zijn kant, trokken de twee materialen met kracht aan elkaar en kwam er een enorme spanning op de boog te staan. Mensen die de Japanse boog kennen, of de westerse variant ervan, weten dat de lengte van de boog samenhangt met de reikwijdte. Met andere woorden: een korte boog schiet niet ver. Maar als je gezeten op een hobbelend paard met een lange boog ook nog wilt schieten, dan moet je van goeden huize komen om niet met boog en al van het galopperend ros af te donderen. De nomadenboog echter was klein en handzaam, en kon behoorlijk ver schieten. Al in de vroegste Chinese teksten wordt melding gemaakt van deze boog. De trekkracht van een dergelijke boog was fors en werd uitgedrukt in zestig, honderd of honderdzestig Chinese ponden, wat nu zou neerkomen op pakweg zestien tot drieënveertig kilo.

Behalve de superieure boog was er nog een reden waarom de grensvolken het leven van de Chinezen zuur konden maken. Tijdens de feodale periode, toen China verdeeld was in elkaar bestrijdende rijken, werden oorlogen uitgevochten met de tank van toen: de strijdswagen. Eén bataljon bestond in die tijd uit een strijdswagen met wat boogschutters, gevolgd door ongeveer dertig soldaten. Helaas voor de Chinezen gooiden de 'barbaren' deze militaire strategie overhoop. Eens leefde er tijdens de oostelijke Zhou-dynastie (770-256 v.Chr.) een zekere koning Ling Wu van de staat Zhao (het tegenwoordige Hebei). Het leger van Ling Wu was altijd succesvol geweest. Maar op een dag raakte hij slaags met Mongoolse ruiters uit de noordelijke steppen. Deze waren behendig te paard én ui-

terst vaardig met de boog. Om het schieten te vergemakkelijken droegen de Mongolen kleren met korte mouwen.

De Mongolen zwenkten om Ling Wu's leger van strijdwagens heen en vuurden een regen van pijlen af. De strijdwagens waren bij lange na niet zo wendbaar als de Mongoolse paarden. Bovendien waren de soldaten van de koning, gehinderd door hun lange en onhandige mouwen, lang niet zo vlug met de boog. Het duurde niet lang of het leger van de koning was in de pan gehakt. Dat gebeurde zo enkele malen. Totdat de koning zich begon af te vragen waarom. Hij kreeg een ingeving: om van de Mongolen te winnen, moesten zijn krijgers gekleed zijn als een Mongool (dus: met korte mouwen) én vechten als een Mongool (dus: te paard). Vanaf die dag liet hij zijn soldaten korte mouwen dragen, terwijl hij de strijdwagens in de koetshuizen liet. Koning Ling Wu behaalde daarna talrijke zeges op de Mongolen en zijn Chinese vijanden.

De kowtow

China heeft in zijn lange geschiedenis vele machtige dynastieën gekend, die soms honderden jaren geregeerd hebben. De Han-dynastie, bijvoorbeeld, deed in haar tijd qua macht en weelde zeker niet onder voor haar tegenhanger, het Romeinse Rijk. De Romeinen waren zelfs verkikkerd op de zachte Chinese zijde, die ze in grote ladingen per kameel lieten aanvoeren over de Zijderoute. En bijna een eeuw voordat Columbus Amerika ontdekte, stuurden de heersers van de Ming-dynastie maar liefst zeven grootse vlootexpedities de wereld in, die dankzij de uitvinding van het kompas en een uitstekende navigatie reikten tot aan de Arabische en Afrikaanse kusten. De grootste vloot telde ruim 17.000 manschappen. Het vlaggenschip van de commandant van deze expedities, de Chinese moslim Zheng He, was van boeg tot achtersteven 150 meter lang. Vergeleken met dit gevaarte, leek de Santa Maria van Co-

lumbus wel een sloep. Het verhaal gaat dat de Chinezen na de verre tochten van Zheng He tot de conclusie kwamen dat China inderdaad het centrum van de wereld was. Buiten het Chinese rijk was er maar weinig beschaving te vinden. Daarom richtten de Chinezen zich vanaf die tijd op hun eigen zaken.

Lange tijd was er in de Aziatische regio geen rijk dat zich qua politieke macht, technologische ontwikkeling of culturele bloei kon meten met het Chinese keizerrijk. In deze tijden van keizerlijke glorie en macht werden onderworpen, of in elk geval in naam onderworpen, buurvolken geacht de Chinese superioriteit te erkennen door tribuut te brengen aan de keizer. Als de keizer, niet gehinderd door enige bescheidenheid ook wel de Zoon des Hemels genoemd, zich verwaardigde om iemand audiëntie te verlenen, dan moest men behoorlijk door het stof gaan om zijn autoriteit te erkennen. Het ritueel hiervoor bestond uit de zogeheten *kowtow*, die iedereen moest uitvoeren – hoveling, onderdaan of onderworpen. De kowtow was een nogal pijnlijke aangelegenheid waarbij je jezelf ter aarde moest werpen en je voorhoofd hoorbaar tegen de grond aan moest slaan – let wel, hoorbaar voor de keizer dus, die tientallen meters verder op zijn drakentoon zetelde. En dit maar liefst negen keer!

Lange tijd kon China ook volhouden dat het het absolute middelpunt van de wereld was. Andere volken kwamen bij China aankloppen om te mogen handelen, en niet andersom. Vreemde buurvolken werden gesinificeerd, en al slaagden ze erin om China te veroveren, dan nog werden ze vroeg of laat Chineser dan de Chinees zelf: de Tang-dynastie, een cultureel hoogtepunt in de Chinese geschiedenis, bekend om de zen, prachtige bronzen spiegels en aardewerk... gesticht door Chinese Turken; de Yuan-dynastie, militair ongeëvenaard en gevreesd tot aan Hongarije toe... gesticht door Mongolen; en

de Qing-dynastie, door verzamelaars geroemd om het mooie porselein, de elegante snuifflesjes en de cloisonné (ingelegd emailen werk)... gesticht door Mantsjoes. De meest serieuze bedreiging van China's macht kwam uiteindelijk niet van zijn buurvolen, maar uit het Westen. En de botsing tussen de Chinese en de westerse beschaving kon niet duidelijker tot uiting komen dan in een ruzie over de kowtow.

Handel met China

In de achttiende eeuw was Engeland opgeklommen tot de nieuwe grootmacht van de wereld. De Britse East India Company was een multinationale onderneming die zich met haar schepen had gestort op de lucratieve handel in zijde, porselein, thee en medicijnen. Het veroveren van de Chinese markt met haar miljoenen consumenten was ook toen al een vooruitzicht dat vele westerse handelaren deed watertanden. Maar het Rijk van het Midden waande zich een wereldmacht en bepaalde door wie, waar en op welke manier gehandeld mocht worden. Wie toegang wilde hebben tot de Chinese markt moest zich onderwerpen aan strenge regels. En dat betekende: buitenlanders mochten alleen handelen met door de staat aangewezen handelshuizen (de *Cohong*); buitenlanders mochten niet direct communiceren met het keizerlijk hof (het leren van het Chinees was zelfs strafbaar!); de handel moest plaatsvinden tussen oktober en maart; en tot slot, alle Europese handel was geconcentreerd in één haven, de Zuid-Chinese stad Kanton. Buitenlanders die zonder toestemming de binnenlanden van China in reisden riskeerden zware gevangenisstraffen, marteling of erger.

De Portugezen, Fransen, Nederlanders en andere buitenlanders onderwierpen zich gedwee aan dit systeem, omdat de Chinese handel nu eenmaal te aantrekkelijk was. De Britten daarentegen konden niet verkroppen dat het machtige

Britse rijk gedwongen werd te knielen voor de Chinezen. Koning George III besloot hier wat aan te doen en stuurde lord George Macartney in het najaar van 1792 erop uit als zijn ambassadeur. Macartney, een Ierse edele, had ruime diplomatieke ervaring aan het hof van Catharina de Grote van Rusland, was gouverneur geweest in de Caraïben en bestuurder in India. Kortom, het was een diplomatieke zwaargewicht. Onder het mom dat hij de Chinese keizer Qianlong kwam feliciteren met zijn tachtigste verjaardag, werd Macartney toegelaten tot de Verboden Stad. Wat zich vervolgens binnen de paleismuren heeft afgespeeld kan op zijn minst beschreven worden als een cultureel misverstand, en op zijn ergst als een diplomatieke catastrofe. Lord George Macartney weigerde de kowtow uit te voeren. Voor hem was het onbevattelijk dat een vertegenwoordiger van het Britse rijk zich languit op de – weliswaar keizerlijke – vloer moest werpen bij wijze van groet. Macartney slaagde weg te komen met slechts een buiging op één knie, zoals hij gewend was te doen voor zijn koning.

Of het gesteggel over de kowtow de uiteindelijke reden was is onduidelijk, maar zeker is dat Macartneys missie om handelsbetrekkingen met China aan te knopen uitliep op een volslagen mislukking. In reactie op de waardevolle geschenken die een demonstratie moesten zijn van de meest vernuftige Britse technieken, schreef keizer Qianlong een beleefd maar hooghartig briefje aan zijn Engelse ambtgenoot: 'Wij hebben nooit waarde gehecht aan ingenieuze goederen, noch hebben wij enige behoefte aan producten van uw land.' Hiermee was voor de Chinezen de kous af, maar helaas niet voor de Britten, die toen maar besloten om de Chinese markt met geweld open te breken. Dit conflict ging de geschiedenis in als de Opiumoorlog.

Opium en thee

De inzet van de Opiumoorlog (1839-1842) was opium en thee. In die tijd waren de Engelsen verslingerd aan thee. De East India Company had een monopolie opgebouwd rond de thee-handel. Helaas voor de Engelsen waren de Chinezen nauwelijks geïnteresseerd in Engelse producten. Hierdoor sloeg de handelsbalans door in het voordeel van het Chinese keizerrijk. Om de dure thee-importen toch te kunnen betalen besloten de Engelsen via hun Indiase plantages opium illegaal China binnen te smokkelen. Dit gebeurde niet rechtstreeks, maar via schimmige tussenhandelaren. De opiumhandel bleek zo winstgevend dat miljoenen dollars in zilver (de Chinezen betaalden voor de opium in zilver) China uit vloeiden en de handelsbalans volledig doorsloeg naar de andere kant. China maakte zich ernstig zorgen over de economische gevolgen van de opiumsmokkel, maar vooral ook over de maatschappelijke gevolgen van het sterk groeiende aantal verslaafden. Er werd hevig gediscussieerd over hoe men het drugsprobleem moest oplossen: door de gebruiker gedwongen te laten afkicken of door de smokkelhandel met wortel en tak uit te roeien? Er gingen zelfs stemmen op om de hele handel maar te legaliseren en er een staatsmonopolie van te maken. Hierdoor kon de keizerlijke regering er tenminste nog wat aan verdienen. Uiteindelijk koos men voor de harde aanpak, de *war on drugs*, ofwel afkicken en uitroeien.

De man die dit beleid mocht gaan uitvoeren was Lin Zexu. In het begin koos Lin voor de zachte aanpak door te onderhandelen met de Kantoneze en Engelse handelaren. Hij probeerde hen over te halen om de illegale opiumhandel op te geven en te gaan handelen in zijde, thee en rabarber. Hij deed een beroep op hun geweten en zei dat opium het Chinese volk schaadde en dat opium in Engeland toch ook niet toegestaan was. Maar het mocht allemaal niet baten, zodat Lin Zexu niets

meer restte dan het arresteren van de buitenlanders en het confisqueren van de opiumvoorraad. Maar toen zat hij met meer dan drie miljoen pond ruwe opium in zijn maag. Vermengd met water, zout en ongebluste kalk loosde hij de opium in zee, maar wel met een excuus aan de God van de Zuidelijke Zee voor de vervuiling.

De Engelsen reageerden als door een wesp gestoken en verklaarden China de oorlog. Algauw werd het China pijnlijk duidelijk dat het niet langer het middelpunt van het universum was. De Opiumoorlog verliep desastreus voor China, en het keizerrijk werd gedwongen vijf verdragshavens open te stellen voor vrije handel – dus zonder het monopolie van de Cohongs, de door de Chinese staat aangewezen handelshuizen. Verder was het Chinese rijk Hongkong en een illusie armer. De Opiumoorlog werd het startschot voor een hele reeks oorlogen met de buitenlandse mogendheden, die elke keer werden afgesloten met een ‘Ongelijk Verdrag’ waarbij steeds meer verdragshavens gedwongen werden opengesteld en landsdelen werden ‘verpacht’ of overgedragen aan het buitenland, zoals Macao, Taiwan, en delen van Fujian en Shandong. Tijdens de buitenlandse strafexpedities werden keizerlijke paleizen geplunderd en in de as gelegd, duizenden Chinese burgers vermoord en verkracht, en hele kunstschaten wegge-roofd. In het British Museum bijvoorbeeld staan nog vele kostbare kunstvoorwerpen uit de Verboden Stad. Bovendien werden hoge schadevergoedingen van China geëist om de ‘geleden oorlogsschade’ te vergoeden.

Meester-slaafcomplex

De lange geschiedenis van China heeft ware toppen gekend van absolute macht en culturele bloei, maar ook diepe dalen van militaire vernedering en imperialistische overheersing. Juist door deze historische contrasten hebben de Chinezen

soms een wat moeizame verhouding met de wereld om hen heen. De bekende Chinese schrijver Bo Yang had het over het meester-slaafcomplex. De meestermodus wordt gekenmerkt door vlagen van arrogantie en grootheidswaanzin, waarbij de Ander wordt weggezet als een 'ouwe buitenlander', een 'buitenlandse duivel' of een 'barbaar'. In de slaafmodus daarentegen wordt het buitenland opgehemeld, bewonderd en op een voetstuk geplaatst als een wereld van absolute beschaving, vernieuwing en vooruitgang. Tijdens de Chinese nederlagen in de negentiende eeuw gold dit vooral voor de imperialistische mogendheden zoals Engeland, Frankrijk en Duitsland. Veel Chinezen hadden weinig respect voor de blinde bewonderaars van de westerse cultuur, die zij bestempelden als 'buitenlandse slaaf', 'lakei' of 'imitator'.

Het meester-slaafcomplex is er een van tegenpolen. China ziet het buitenland in extremen, net zoals het Westen China in extremen ziet. Minder dan tachtig jaar geleden bezigde de toenmalige Nederlandse minister van Justitie, Jan Donner (inderdaad, de grootvader van...), nog de term 'Chineez en ander Aziatisch ongedierte'. Tegenwoordig wordt vaak over China geschreven in termen van 'het gele gevaar' dat het Westen dreigt te overspoelen met goedkope producten en arbeid. Of men spreekt over China in termen van lyrische en onrealistische superlatieven: de grootste consumentenmarkt of de snelst groeiende economie.

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw, toen de Chinese economie goed op stoom begon te komen, ontstond er onder de jongeren een hang naar het Westen. Na jaren van uniforme Mao-pakken en meelopen met de massa leek het Westen met zijn idealen van zelfontplooiing en vrijheid een enorme verademing. Uitgaan in disco's en bars werd hip, eten in de McDonald's en de Pizza Hut was een avondje uit voor het hele gezin, terwijl hordes talentvolle jongeren Engels leer-

den om de grote sprong naar Amerika te kunnen maken. In het bijzonder richtten de ogen zich op de Verenigde Staten. De oudere generatie reageerde soms met angst en sprak geschokt van culturele vervuiling, van ongebreideld Amerikaans consumentisme en van een desastreuze braindrain. Gemengde huwelijken tussen Chinezen en buitenlanders werden in die tijd soms met argusogen bekeken. Er was toen niet veel voor nodig om als een landverrader te worden bestempeld.

En nu, goed en wel in de eenentwintigste eeuw, is China onherkenbaar veranderd. In de steden zijn luxe theehuizen en restaurants, waar de traditionele eet-, drink- en theatercultuur in ere wordt gehouden, als paddestoelen uit de grond geschoten. Consumentisme viert nog steeds hoogtij, maar wat wordt geconsumeerd is eerder van binnenlandse dan van buitenlandse makelij, met grote merken als Haier-wasmachines, Lenovo-computers en Peony-tv's. En de braindrain? Die is inmiddels een *braingain* geworden, nu talentvolle Chinese jongeren massaal van Harvard, Cambridge en Stanford terugkeren naar de prestigieuze universiteiten van Peking, Tsinghua en Fudan. Met deze veranderingen verandert geleidelijk ook het meester-slaafcomplex. Doordat China verandert, wordt het door het Westen meer op basis van gelijkwaardigheid behandeld en vice versa.

Het wezen van de Chinees

Als er één wezenskenmerk is dat de Chinees tot Chinees maakt, dan is het wel 'gezicht' of *mian* (zeg: 'mjie-in'). De westerling die wil begrijpen waar de scheidslijn loopt tussen Chinezen en niet-Chinezen of, in het ergste geval, de barbaren, doet er goed aan gezicht te geven, te krijgen en te behouden. Gezicht is het meest complexe, subtiel en verguisde onderdeel van de Chinese cultuur. Gezicht geeft de Chinees bescha-

ving, maar ook aanzien en zelfrespect.

Gezicht kun je erven van je ouders of voorouders. Was je grootvader een belangrijke persoon in de keizertijd, dan valt ook jou een deel van het respect toe dat hij eens kreeg. Meestal is gezicht iets wat de Chinees langzaam opbouwt in zijn leven. Hoe meer en hoe machtiger mensen hij kent, des te meer gezicht hij heeft. Hoe beter zijn baan is of hoe meer geld hij verdient, des te groter is zijn gezicht. Chinezen laten hun gezicht dan ook graag zien: door een opzichtige auto, dure merkkleding of fraaie horloges en hippe mobieltjes. Hoe tegengesteld is dit aan de calvinistische volksaard van de zuinige Nederlander. Voor de Chinees weegt uiterlijk vertoon zwaarder dan praktische overwegingen. Vandaar dat je een Chinees zelden in een auto met handige hatchback zult betrappen, maar vrijwel altijd in de chique sedan-uitvoering. Het is niet vreemd dat er in China, waar mensen elkaar soms gek maken met het nieuwste, het beste en het snelste, waardering is voor het Nederlandse 'doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg'. Het is overigens een misverstand te denken dat alleen rijke en machtige mensen gezicht hebben. Een arme boer wiens zoon trouwt, zal niet alleen een groots banket aanrichten voor alle mensen in het dorp, maar ook een kostbare bruidsschat geven aan de familie van de bruid. Juist door deze financiële adering behoudt de arme boer zijn gezicht, en daarmee zijn eer en zelfrespect.

In de Chinese samenleving, waarin je plaats in de hiërarchie haarscherp wordt afgelezen aan de kleren die je draagt of de auto die je bestuurt, kan het hebben van gezicht makkelijk uitmonden in arrogantie en grootheidswaanzin. In het Chinese verkeer zie je tijdens files regelmatig zwarte, geblindeerde limousines met een rood zwaailicht over de vluchtstrook zoeven. Tien tegen een dat deze een wit nummerbord met rode cijfers heeft: een auto van het Chinese Volksbevrijdingsleger.

Het leger staat namelijk hoog in de maatschappelijke hiërarchie en geniet allerlei privileges. De zwarte kleur, de geblindeerde ramen en het zwaailicht, het heeft allemaal te maken met gezicht en het laten zien dat je uitsteekt boven de rest. Als er een politicagent zo gek zou zijn om de auto aan te houden, begint het spel pas goed. Want dan is de bestuurder in staat om eens echt zijn gezicht te laten zien. Hij zal eerst de agent geduldig te woord staan en zeggen dat hij haast had. Mocht de plichtsgetrouwe agent volharden en hem op de bon willen slingeren, dan glimlacht de bestuurder minzaam en vraagt of de diender wel weet wie hij is. Als zelfs dat geen effect heeft, is het moment van triomf aangebroken: hij belt de burgemeester, laat de agent de laan uit sturen en scheurt weg, de diender in een wolk van opwaaiend stof achterlatend.

In de Chinese communicatie is het cruciaal om 'gezicht te geven' en dat kan heel subtiel. Een goeie manier om in China een gesprekje met iemand aan te knopen is door het aanbieden van een sigaret (bij mannen onder elkaar). Maar wees hier voorzichtig mee, want zeker op het Chinese platteland zal er ongemerkt gekeken worden naar het merk van de sigaret die je aanbiedt. Is het een goedkope, lokaal geproduceerde sigaret, dan beland je bij voorbaat in de categorie 'barbaar', omdat je blijkbaar je gesprekspartner niet hoog hebt zitten. Je gunt hem niet eens het minimum aan gezicht. Het gezicht dat je geeft wordt al beter bij een duurder Chinees merk, zoals Zhonghua, terwijl het met een exclusief buitenlands merk niet meer stuk kan.

Van hofkunst tot impressionisme

De traditionele Chinese kunst (kalligrafie, schilderkunst, poëzie en muziek) is nauw verbonden met de klasse van de literaten, de elite die geschoold is in de confucianistische klassieken. Hierdoor spelen er door de Chinese kunst altijd drie elementen: geletterdheid, eenvoud en zelfcultivering. De Chinese kunstenaar is een literaat en richt zich ook op de literaat. Met andere woorden: de ongeletterde zal in zijn ogen weinig snappen van kunst, want de kunstenaar voorziet zijn kunst voortdurend van erudiete knipogen naar de confucianistische traditie. De traditionele Chinese kunst weerspiegelt tegelijkertijd ook het verlangen van de literaat naar een leven van eenvoud, ver weg van de besognes van de keizerlijke bureaucratie. Kijk maar naar een Chinees landschapsschilderij en je ziet de droom van de literaat – een klein paviljoen, half verscholen tussen bomen, bergen en beken. En daar zit hij dan: als een kluizenaar, teruggetrokken uit het openbare leven, maar wel een die nog volop kan genieten van het *Weiqi*-spel (in Japan bekend als go), een goed gedicht of een kom rijstwijn met zijn beste kameraden. Ten slotte is Chinese kunst ook een vorm van zelfcultivering. Schrijven en schilderen vereisen een goedmoedstoestand waarin geest en lichaam één zijn. Goede kunst betekent in alle rust oefenen, oefenen en nog eens oefenen op de juiste penseelstreek of -haal. Kunst komt hiermee dicht bij een soort zenmeditatie. Het duidelijkst is dit te zien in de kalligrafie.

Kalligrafie

Er zijn maar weinig volkeren die zo gepreoccupeerd zijn met het eigen schrift als de Chinezen. In het Chinese keizerrijk bestond zoveel eerbied voor het geschreven woord dat beschreven voddjes papier werden verzameld en verbrand in speciale ovens. Dit was zelfs tot in de twintigste eeuw nog gebruikelijk in de Chinezenwijk van San Francisco. Sterker nog, de preoccupatie met het schrift ging zo ver dat de oude Chinezen hun karakterschrift ontdeden van zijn meest essentiële functie – het overbrengen van taal – en het verheven tot pure kunst. De ontwikkeling van het Dwaze Schrift of *Kuangcao* was puur gericht op de vrije expressie van de kalligraaf. Het resultaat is een erg sierlijk, maar totaal onleesbaar schrift. Maar alvorens iemand zich aan het Dwaze Schrift kan wagen, moet er heel wat oefening aan zijn voorafgegaan.

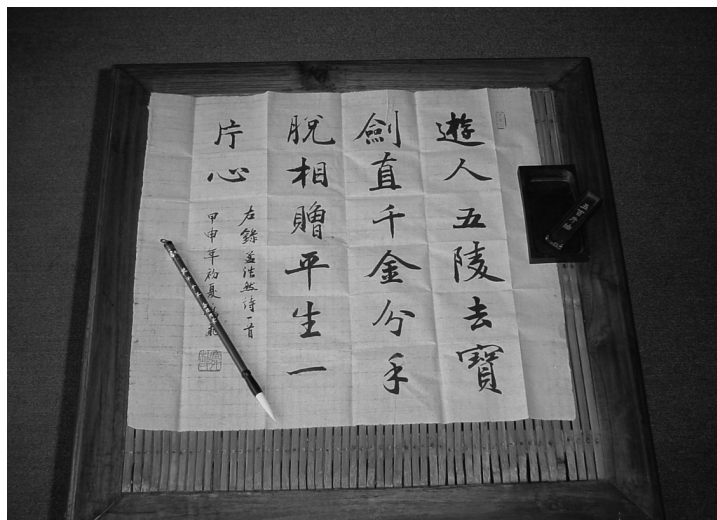
Het schrijven van karakters gebeurt niet met een pen en papier, maar met een penseel en rijstpapier. De haren van het penseel zijn soepel en zacht. Het is dan ook een hele toer om de penseelharen niet alle kanten uit te laten schieten, maar sierlijke haken, punten en streken neer te schrijven. Het rijstpapier maakt de uitdaging alleen maar groter, omdat dit de inkt makkelijk absorbeert. Aarzel je ook maar even, dan loopt een aanvankelijk slanke haal meteen uit tot een onooglijk dikke vlek. Bij een beginnening resulteren karakters vaak in wat de Chinezen ‘demonensymbolen’ (*guihuafu*) noemen.

Om mooi te kunnen schrijven heb je de Vier Schatten van het Studeervertrek nodig: penseel, rijstpapier, inkt en inktsteen. De Parker onder de penselen is dat uit Huzhou in de provincie Zhejiang. De penseelstok is gemaakt van bamboe. De penseelharen zijn zorgvuldig geselecteerd op lengte, dikte, veerkracht en zachtheid. De goedkoopste exemplaren zijn gemaakt met geiten- of hazenhaar, terwijl in de duurdere variant de snorharen van de wezel zijn verwerkt. Het beste rijstpapier

komt uit Xuanzhou in Anhui en staat daarom ook wel bekend als Xuan-papier. De naam rijstpapier is eigenlijk incorrect, omdat het papier geproduceerd wordt van de bast van de *Pteroceltis tatarinowii* (een boom die familie is van de iep) die wordt vermengd met rijststro. De traditionele fabricage van rijstpapier is een complex gebeuren met achttien verschillende bewerkingsprocessen en zo'n honderd verschillende stappen, en duurt bijna een jaar. De provincie Anhui is ook bekend vanwege haar superieure inkt. Deze wordt gemaakt uit het roet van de dennenboom of de Paulownia-boom, en vermengd met reuzel, plantaardige olie en, in bijzondere gevallen, muskus voor de geur. De inkt wordt verwerkt tot staafjes, waarvan de kostbaarste zijn versierd met gedichten en allerlei vergulde of met de hand ingekleurde decoraties. Dergelijke inktstaven worden nauwelijks gebruikt, maar zijn collector's items voor de literaten. De vraag is natuurlijk hoe je een inktstaaf gebruikt.

Hier komt de inktsteen om de hoek kijken: een rechthoekig gesneden stuk steen (de mooiste komen uit de provincie Guangdong), dat vervolgens is gepolijst en bewerkt. Soms wordt de inktsteen ook gemaakt van porselein. De voorbereiding voor het kalligraferen bestaat uit het sprenkelen van een beetje water op de inktsteen, waarna je de inktstaaf met een regelmatige beweging over de inktsteen wrijft. Hierdoor komt de inkt vrij. Het is een langzaam proces waar je geduld en innerlijke rust voor moet hebben, net als voor het kalligraferen zelf. Want als je jachtig of zenuwachtig bent zal dit in het schrift zichtbaar worden. Het geschreven karakter is de spiegel van de ziel en dus wordt er in China aandachtig gekeken naar iemands schrijfstijl. De individuele karakterstrepen mogen niet te bibberig, te dik of uit proportie zijn, want dat duidt op respectievelijk een aarzelende, een slordige of een onevenwichtige persoonlijkheid. 'Dansende feniksen en vliegende

draken', zo noemen de Chinezen een stuk geschrift dat mooi is gekalligrafeerd. Ze bedoelen dat het gracieus is, maar bovenal krachtig én mannelijk. Als je een meisje van goede komaf een compliment wilt maken, zeg dan niet dat ze zo mooi is, maar dat ze schrijft als een man.

Vier schatten van het studeervetrek

Koning onder de kalligrafen

Als je een erg mooi handschrift hebt, kun je in China meedoen aan kalligrafiewedstrijden. Ze worden gehouden op elk niveau, van dorp en provincie tot aan de nationale eredivisie. Ben je steengoed, dan word je gevraagd om uithangborden te kalligraferen, wordt je naam opgenomen in de *Wie is wie* van de kalligrafie en worden je werken tentoongesteld. De Chinese musea hangen vol met kalligrafieën waar de kenners met ernstig gezicht keurend langslopen. Op keizerlijk gezag werd het schoonschrift van oude grootmeesters als Zhao

Mengfu en Zhu Yunming eeuw na eeuw gebeiteld in stenen tabletten. Zo zorgde men ervoor dat het nageslacht voor eeuwig deze handschriften kan bewonderen en, wat nog belangrijker is, minutieus kan overschrijven. Want alleen door ijverig te leren van hen die je voorgingen, mag je hopen eens hetzelfde peil te bereiken. Er bestaan in China zelfs speciale kalligrafiewoordenboeken, die de zorgvuldig gekopieerde handschriften van de grootmeesters bevatten.

Het is onmogelijk om over de Chinese kalligrafie te spreken zonder het te hebben over Wang Xizhi (321-379) – de koning van de kalligrafen. Vóór zijn tijd was schrijven een activiteit van klerken. Karakters waren taaltekens en werden niet beschouwd als kunst. Maar Wang Xizhi zag in karakters ‘wolken in gevechtsformatie’, ‘een gespannen boog’ of ‘een rots vallend van een hoge bergtop’. Aanvankelijk bekleedde hij een ambtelijke post. Maar op tweeëndertigjarige leeftijd gaf hij zijn positie op om als een geletterde kluizenaar zijn leven te wijden aan de kunsten en de religie.

In het oude China dicteerde de keizer wat mocht en wat niet, wat kunst was en wat niet. Maar nu Wang Xizhi ver weg was van de dictaten van de keizer, kon hij ‘het nieuwe schrijven’ vormgeven. Het is de ironie van het lot dat zonder de steun van de keizers de kalligrafie van Wang Xizhi na meer dan zestienhonderd jaar waarschijnlijk nooit aan ons zou zijn overgeleverd. In het bijzonder keizer Taizong (626-649) van de Tang heeft veel gedaan voor de naamsbekendheid van Wang Xizhi. Deze keizer legde een grote verzameling aan van stenen tabletten met de kalligrafie van Wang Xizhi. De tabletten werden vervolgens gebruikt om kopieën te maken, die aan het hof en binnen de keizerlijke familie werden verspreid. Op deze wijze werd de schrijfstijl van Wang Xizhi een van de belangrijkste modellen voor kalligrafen, tot op de dag van vandaag.

kunstenaar onder woorden bracht. Er is ook een duidelijke overeenkomst in de geest van de kalligrafie, de poëzie en de schilderkunst: de afkeer van de hofkunst. China kent een lange traditie van decoratieve kunst voor de gebruiksvoorwerpen van de keizerlijke familie en de literaire elite. Waaiers, porselein, kamerschermen en andere objecten werden versierd met realistische vogel- en bloemschilderingen of idyllische plaatjes van bergen, rivieren en bossen. Hoewel met veel oog voor detail en de nodige techniek gemaakt, gingen er van de hofkunst tien in een dozijn. Tegen dit uiterlijk vertoon gingen de Chinese literaten zich steeds meer afzetten. Zij vonden de individuele expressie van de kunstenaar belangrijker dan de waarheidsgetrouwe weergave van een voorwerp of landschap. Wang Xizhi deed dit als eerste in de kalligrafie, en hij werd enkele eeuwen later gevolgd door de dichters en de schilders.

Een revolutie in de Chinese schilderkunst vond plaats tijdens de Song-dynastie. Deze periode kan ook wel beschreven worden als de bloei van het Chinese impressionisme. Geïnspireerd door de Chinese filosofie onderscheidden de schilders drie concepten: de vorm (*xing*), het innerlijke principe (*li*) en het concept of de impressie (*yi*) van de kunstenaar. De Chinezen geloven dat de vorm der dingen slechts oppervlakkig is, uiteindelijk wordt alles geregeerd door het innerlijke principe. Dat bepaalt dat iets is zoals het is. Daarom vonden de Song-schilders dat 'echte' kunst zich niet moest richten op de vorm van iets, maar op de impressie die de kunstenaar ervan had. Alleen zo kon het innerlijke principe van een object gevangen worden in een kunstwerk. Tijdens de regeerperiode van de Song-keizer Huizong luidde de opdracht tijdens een keizerlijk schilderexamen om het volgende te schilderen: Een herberg overdekt met bamboe bij een brug. De meeste deelnemers concentreerden zich op het schilderen van de herberg. Maar de beste examinandus schilderde slechts een bruggetje naast

een bamboebos. In het bos tekende hij een uithangbord met het karakter ‘wijn’.

In de Chinese schilderkunst bestaan twee hoofdstijlen. De *gongbi*-stijl kent veel details, omlijnningen en inkleuringen, zoals in de decoratieve hofkunst te zien is. De *xieyi*-stijl is vrijer en kent brede stroken en halen. Juist bij deze laatste stijl is de scheiding tussen vorm, principe en concept een uitdaging voor de kunstenaar. Bij de *xieyi*-stijl krijgt de kunstenaar geen tweede kans. Een schildering moet in één keer met enkele onverschrokken halen op het rijstpapier worden gezet. Bij twijfel loopt de inkt uit of gaat de penseelstreek bibberen. Er is geen mogelijkheid om een verkeerde penseelstreek te verbeteren, want hoe meer je corrigeert, des te meer inkt het papier absorbeert, en des te rampzaliger het resultaat wordt. Diepte en schaduwwerking worden verkregen door het penseel zachter of harder, sneller of langzamer tegen het papier te drukken. Kleurschakeringen moeten van tevoren in de penseelpunt worden gemengd door het penseel in de gewenste kleuren te dippen en worden vervolgens met één vloeiende beweging op het papier gezet. De *xieyi*-stijl dicteert dat de kunstenaar het concept van het schilderij kant-en-klaar in zijn hoofd moet hebben alvorens te gaan schilderen.

Voor de schilders van de Song-dynastie was schilderen niet meer dan een ‘spelletje met inkt’ (*moxi*), bedoeld voor het plezier van de schilder en zijn vrienden. Hoe het schilderij eruitzag, of zelfs hoe het werd gemaakt, was ondergeschikt aan het gevoel dat voorafging aan het schilderen zelf. Om hun inspiratie de vrije loop te kunnen laten, nuttigden de schilders grote hoeveelheden rijstwijijn. Het resulteerde in kunst die ook nu nog als avant-garde bestempeld kan worden. Eeuwen voordat actionpainting in het Westen in de mode kwam, hield de dichter en schilder Mi Fu (1051-1107) er al van om te schilderen met wat hem voor handen kwam, of het nu een rol rijstpa-

pier was, de stengel van een lotusbloem of een staak suikerriet. De beroemde schilder, kalligraaf en dichter Su Shi (1036-1101) was bekend om zijn bamboeschilderingen. Maar op een dag schilderde hij een bamboestaak zonder de stengelknopen. Toen hij kritiek kreeg zei hij: 'Groeit bamboe soms door de ene stengelknop gewoonweg op de andere te zetten?' Waarmee Su Shi maar wilde zeggen dat het hem ging om het concept en niet om de bamboe zelf.

Stempels

Een stuk kalligrafie of een schilderij is niet af als er geen stempel van de kunstenaar op staat. De stempel is meer dan een handtekening, het is een artistieke uiting van de kunstenaar en daarmee een kunstwerk op zich. In het Westen heeft de stempel sinds lang aan invloed en gezag ingeboet en spreekt nauwelijks meer tot de verbeelding. Maar in China wordt hij nog regelmatig gebruikt. In de keizerlijke periode waren er twee soorten: de ambtsstempel, die titel en positie vermeldde, maar nooit de familienaam, en de privé-stempel met de familienaam, eigennaam en eventuele andere namen van de bezitter. Zoals de scepter en de rijksappel de regalia van de Europese vorst waren, zo was de stempel het machtsinsigne van de Chinese keizer. Tijdens de Qin- en de Han-dynastie hadden de keizer en zijn familie stempels van witte jade met een knop in de vorm van een tijger of draak. De premier, ministers en andere hoge ambtenaren gebruikten stempels van goud of zilver, met een knop in de vorm van een schildpad. Het middenkader en de lage ambtenaren hadden alleen recht op brons en een zogeheten dakpan- of neusknop. In die tijd werd geschreven op smalle houten of bamboelatjes. De boekenrollen van hout of bamboe werden verzegeld met een lemen stempel, die niet groter was dan één vierkante centimeter. Naarmate het gebruik van papier algemener werd in de vierde eeuw na

Christus groeide ook de stempel in omvang. De stempels van de Qing-keizers waren zo groot en zwaar dat ze met twee handen opgetild moesten worden.

Tijdens de Tang- en de Song-dynastie kreeg de stempel naast een politieke ook een artistieke betekenis. Hij werd veelvuldig gebruikt om artistieke waardering mee tot uitdrukking te brengen. Als een boek, kalligrafie of schilderij de keizer beviel, dan drukte hij er zijn stempel op met teksten als 'Sieraad gelezen door de Keizer' (*huangdi yulan zhi bao*) of kortweg 'Gezien' (*mu*). Evenals de keizer hanteerde ook de literaat met regelmaat zijn zegel. Over zijn beste vriend schreef de Tang-dichter Pi Rixiu: 'Ik weet niet hoeveel boeken deze literaat met zijn geliefde zegel al wel niet kapot heeft gestempeld.' De eerste grote stempelsnijders stammen uit de Ming-dynastie (1368-1644). Meesters als Wen Peng, He Zhen en Su Yi kwamen voornamelijk uit Anhui en Jiangsu en richtten elk een eigen snijschool en -stijl op. Onder de Ming is de stempelsnij-kunst naar Japan geëxporteerd. Gedurende de laatste dynastie is de stempel tot volle wasdom gekomen en waren er ontelbare meesters, afkomstig uit alle windstreken.

Van een mooi gesneden stempel geniet je als van een goede wijn: ontspannen maar met aandacht. Waar je op moet letten zijn natuurlijk: 1) de karakters (en dan vooral de verdeling ervan over het stempelvlak); 2) de gekozen schriftstijl (gebruikelijk is het groot zegelschrift, terwijl zeldzame schriften als het vogelschrift of het sierlijke negencurvenschrift extra waarde aan de stempel geven); 3) de stempelrand (afhankelijk van het schrift soms opzettelijk beschadigd voor een archaïsch aanzicht); 4) de karakters zelf (want een mooi karakter op rijstpapier kalligraferen is heel wat anders dan het snijden ervan in keiharde steen); 5) de gekozen snijtechniek. Er zijn twee technieken: het mes binnen of buiten de penseelstreek. Bij de eerste vallen de snijsporen weg in het in negatief gesneden of

yinkarakter. Het in positief gesneden of yangkarakter heeft wel duidelijke snijsporen, maar daardoor ook meer charme.

Een stempel die de literaat waardig is, staat bol van de symboliek en erudiete grapjes. Een goed voorbeeld is de stempel in de onderstaande foto, gesneden door Zhang Youcheng, een telg uit een van de bekendste stempelsnijdersfamilies van China. Zijn vader, Zhang Yuecheng, sneed stempels voor de laatste keizer van China en zelfs de allereerste rijksstempel van de Volksrepubliek China. Deze stempel, gemaakt van een bijzondere rood-witte steensoort, is rijkelijk versierd met karpers en lotusbladeren (symbolen van welvaart en perfectie). De karakters op het stempelvlak zijn yin of negatief gesneden in het groot zegelschrift en vormen een gedichtje in de vorm

Stempel met gedicht en decoraties

van een kruis (de uitdaging ligt in het vinden van de volgorde voor het lezen van het gedicht, anders rijmt het niet). De vier hoeken zijn versierd met mythische dieren die de vier windstreken verbeelden: de zwarte schildpad, de groene draak, de rode feniks en de witte tijger. De zijkant is voorzien van de datum en de plaats van het snijden en de handtekening van de kunstenaar.

Muziek

In het oude China is muziek een belangrijke manier voor de cultivering van het zelf. Door de muziek kan de literaat het confucianistische ideaal bereiken van de vorst-filosoof, die de deugd en de harmonie zelve is, waardoor hij deze ook weer kan uitstralen naar de wereld om hem heen. In dit opzicht is het opvallend dat de Chinese muziek pentatonisch is, in tegenstelling tot de westerse muziek, die zeven tonen kent. De Chinezen hebben juist die twee tonen (si en fa) weggelaten die spanning en disharmonie veroorzaken. Het was vroeger verboden om een instrument te bespelen als je gedachten wanordelijk waren, als je jezelf niet had gewassen of je kleren vies waren, als er rouwenden in de buurt waren, als er geen wierook werd gebrand, maar ook als er geen intelligente toehoorders aanwezig waren.

Het meest vereerde instrument is de *qin* of de Chinese citer. Traditioneel wordt deze gemaakt van het hout van de Dryandra-boom, omdat dat volgens de legende de enige boom was waarop de feniks, de vogel van voorspoed, wilde zitten. Het hout moet 72 dagen geweekt worden in zuiver bronwater, omdat dit overeenkomt met de 72 zonneperiodes van het jaar; de lengte van het instrument staat voor de 361 graden van de zonnebaan rond de aarde; het heeft twaalf basistonen, die weer verdeeld zijn in yin-en-yangtonen; en oorspronkelijk had het vijf snaren, die corresponderen met de vijf Chinese ele-

menten: water, vuur, metaal, hout en aarde. Kortom, de qin is een en al symboliek.

Ruim twee millennia geleden werd muziek zeer gewaardeerd door de adel. In 1978 vonden archeologen in de provincie Hubei het graf van markies Yi uit de staat Zeng, gestorven in 433 v.Chr. Het is een van de rijkste grafvondsten uit de Chinese archeologie. De markies had zich laten begraven met grafgiften variërend van zijn complete eet- en drinkgerei tot een wapenarsenaal met harnassen, speren en meer dan 3000 pijlpunten. De markies was een groot muziekliefhebber. Uit het graf kwamen maar liefst 27 trommels, citers, panfluiten, mondorgels en fluiten tevoorschijn. Maar het allermooiste instrument van de markies is een klokkenspel van 65 bronzen klokken. De grootste is anderhalve meter hoog, met een gewicht van 216 kilo, terwijl de kleinste 20 centimeter meet en 2,5 kilo weegt. Elke klok heeft twee tonen, afhankelijk van hoe je erop slaat, en is exact gestemd in C majeur. Samen met de instrumenten vonden de archeologen ook nog de stofelijke resten van 21 jonge vrouwen, hoogstwaarschijnlijk danseressen en muzikanten. Zo hoefde de markies in het hiernamaals tenminste zijn instrumenten niet zelf te bespelen.

Chinese opera

De Chinese kunstvorm die voor de westerling het moeilijkst te verteren valt is de Chinese opera. Het hoge gezang, het schelle geluid van bekkens en het oorverdovende getrommel: het lijkt eerder op het uitbreken van een oorlog dan op een opera. Ook de geritualiseerde mimiek en de woest geverfde gezichten van de acteurs maken de Chinese opera weinig toegankelijk voor de oningewijde. Om deze te kunnen waarderen is het niet alleen nodig om iets te weten van de volksliteratuur, maar ook van alle symboliek die schuilt in de make-up, de bewegingen van de acteurs en de toneelattributen. Er zijn

vele soorten opera, verdeeld in noordelijke en zuidelijke stijlen. Maar de opera waarmee de gemiddelde toerist in contact komt tijdens zijn rondreis door China is de Peking-opera of *jingju*.

Terwijl de kalligrafie, de muziek en de schilderkunst de kunst waren voor de elite, was de opera die voor het Chinese volk. De opera is ontstaan als volksvermaak. Om te midden van het geschreeuw van marktkooplui, het geblaf van de dorpsbonden en het gegil van kleine kinderen toch de aandacht te trekken van de voorbijgangers moest de opera gebruikmaken van oorverdovende muziek en hoog gezang. Ook de rijke symboliek van de Chinese opera is waarschijnlijk te danken aan het leven op straat. In de armoedige dorps theaters waren er weinig middelen voor ingewikkelde decors en rekwisieten, dus gebruikten de acteurs de voorwerpen die ze hadden om er van alles mee uit te beelden.

Symbolische toneelattributen zijn bijvoorbeeld een zweep, een paraplu of vlaggen. Een zweep in de rechterhand betekent het bestijgen van een paard, terwijl een zweep in de linkerhand het afstijgen uitbeeldt. Een rode paraplu waaruit witte papiersnippers vallen is een sneeuwstorm; twee gele vlaggen met een wiel erop is een wagen; en twee mensen die met een peddel op korte afstand achter elkaar lopen is een boot. Ook uit de bewegingen van de acteurs is veel af te lezen. Heft de acteur zijn voet, dan stapt hij over een drempel. Brengt hij daarna zijn handen langzaam bij elkaar, dan sluit hij de deur. Houdt de acteur zijn gewaad omhoog en loopt hij vervolgens met afgemeten passen, dan loopt hij een trap op. Moeilijker te doorgronden zijn de gezichtsschilderingen. Het makkelijkst zijn deze als volgt te onthouden: rood en zwart zijn de goeien en wit zijn de slechten. De kleur rood staat namelijk voor een heilig, loyaal en moedig personage, terwijl zwart symbool is voor een 'ruwe bolster met een blanke pit'. Een

wit gezicht daarentegen staat voor verraderlijke, sluwe maar waardige karakters, en de acteur met alleen een witte stip op zijn neus is de echte slechterik. Het verschil tussen hemel en hel is zo duidelijk als wat: de goden hebben een goud- of geelgekleurd gezicht en demonen zijn groen.

Wie naar de Chinese opera gaat moet geen complexe verhalen met een spannend plot verwachten. De verhalen zijn rechttoe rechtaan, het gaat om de zang begeleid met daverende muziek, onderbroken door korte dialogen. De verhalen worden verteld in de spreektaal en niet in het klassieke Chinees dat de officiële (en voor de burger onverstanebare) taal van de ambtenaar was. Voor de stof van de verhalen put men uit volksromans en legendes, en het gaat dan ook vaak over trouwe ambtenaren, moedige generaals, kuise vrouwen en arme studenten die proberen het keizerlijk examen te halen. Immens populair waren vroeger vertellingen als die over het verraad van de Song-generaal Yue Fei door de sluwe premier Qin Gui, de broederschap van Liu Bei, Guan Yu en Zhang Fei uit de roman over de Drie Koninkrijken, of de avonturen van Zhuge Liang en zijn legestadstrategie. In het oude China kende iedereen de verhalen en de liederen uit de opera. Als een acteur net een smartlap had beëindigd, joelden de toeschouwers om het hardst: *hao!* (bravo!)

Bloedverwanten

In het Westen bestaat het beeld van de Chinezen als een hechte groep waar je als buitenstaander niet tussen komt. Ook al zijn ze al generaties lang weg uit het moederland, Chinezen blijven één etnische groep met een eigen cultuur en eigen tradities. De basis voor dit ijzersterke saamhorigheidsgevoel is de familie, en het is ook de familie die de sleutel vormt voor het economische succes van Chinezen – of het nu gaat om Chinezen in Singapore, Hongkong of Shanghai. De Chinese familiecultuur is zwaar verankerd in het confucianisme. De Chinezen zeggen daarom zo onnavolgbaar kort en krachtig: ‘orde huis regeer land’ (*qi jia zhi guo*) ofwel ‘zorg dat je de familie op orde hebt, en je regeert het hele rijk’. Hierdoor is de familie met recht de hoeksteen van de Chinese samenleving.

Zelfbeheersing

China is een land met veel, heel veel mensen. Al die mensen leven in familieverband met elkaar, soms wel met drie of vier generaties onder één dak. In zo'n situatie is het ondenkbaar dat het individu voorop wordt gesteld. Om ervoor te zorgen dat de familieleden elkaar niet continu in de haren vliegen, is de tempering van het gevoel onvermijdelijk. Chinezen krijgen al jong geleerd dat ongeremde woedeaanvallen, gestampvoet en gehuil het nooit halen bij zelfbeheersing. Het begrip zelfbeheersing komt het mooist tot uiting in het Chinese karakter ervoor. Dat bestaat uit een tekening van het scherp van de snede (aangegeven door een puntje bij het lemmet van een mes) met daaronder een hart. Want als je zelfs kalm kunt

blijven als het scherp van de snede rust op het hart, dan weet je pas wat zelfbeheersing is.

Tijdens de Tang-dynastie was een zekere Zhang Gongni minister. Hij had een grote familie met maar liefst negen generaties, die in hetzelfde huis woonden. Op een dag vroeg de keizer hoe het hem gelukt was om zoveel gezinsleden in vrede bij elkaar te houden. Zhang Gongni zweeg. Toen schreef hij op een vel rijstpapier heel bedaard honderd keer het karakter zelfbeheersing.

Karakter zelfbeheersing

Het karakter *ren*
in standaardschrift

Klein zegelschrift

Snelschrift

Het karakter voor verdraagzaamheid wordt uitgesproken als *ren*, in de derde toon. Het bestaat uit het scherp van een mes 刃 waaronder een hart 心 staat. Het betekent geduld, lijdzaamheid en zelfbeheersing.

Het recept voor een harmonieuze familie was volgens Confucius het respect van de kinderen – in het bijzonder de oudste zoon – voor de ouders: *xiao*. Confucius zei: ‘In het dienen van de ouders mag de zoon milde tegenwerpingen maken. Als zij zijn adviezen niet opvolgen, dient hij respectvol te blijven zonder daarbij zijn doel uit het oog te verliezen. Als hij ervanlangs krijgt, dan hoort hij niet te klagen.’ Het moge duidelijk zijn: inzake familiekwesties was het in het oude China soms slikken of stikken. Hiermee is meteen ook de grootste

zwakte in de Chinese gezinsnormen blootgelegd.

Net zoals de confucianistische regering gebaseerd op medemenselijkheid veronderstelt dat de bestuurders medemenselijk zijn, veronderstelt de confucianistische familie gebaseerd op ouderlijk respect dat de ouders dat respect verdienen. In de ogen van Confucius is het ouderlijk respect een eenrichtingsverkeer, en dat kan nooit lang goed gaan. Doordat het confucianisme meer dan tweeduizend jaar de staatsideologie is geweest, heeft het generaties Chinezen opgezadeld met de loden last van een ouderlijke dictatuur. Van Mao Zedong is bekend dat hij Confucius al haatte vanaf zijn achtste, maar dat deden waarschijnlijk alle jongetjes met een autoritaire pa die hen letterlijk om de oren sloeg met confucianistische deugden als ouderlijk respect of medemenselijkheid. Ook hier spreekt het Chinese schrift boekdelen: het karakter voor onderwijzen bestaat uit een teken voor ouderlijk respect en een hand met een zweep.

Familie en relaties

Chinezen hechten veel waarde aan de familie, en dat blijkt wel uit het enorme vocabulaire om de verschillende familierelaties mee te kunnen aangeven. Waar westerlingen genoeg hebben aan broer en zus, maken Chinezen het onderscheid tussen een jongere broer (*didi*) of jongere zus (*meimei*), en een oudere broer (*gege*) of oudere zus (*jiejie*). Bij neven en nichten wordt het nog ingewikkelder, omdat er verschil bestaat tussen neven en nichten van moederskant (*biao*) en die van vaderskant (*tang*). Vermenigvuldig je dit met het onderscheid tussen jongere en oudere neven en nichten, dan zijn er al acht verschillende termen.

De familierelaties houden niet op na de dood. Sterft iemand, dan wordt deze netjes bijgeschreven in de familiechronieken, die samen met de vooroudertabletten worden be-

waard en geëerd in de vooroudertempel. Zo kan een gezinslid met gemak een afkomst claimen die meer dan twintig generaties terugvoert op de verwantschap van de achterneef van de oudoom van keizer zus en zo. Wil je een Chinees echt in de gordijnen jagen, dan wens je dat hij sterft zonder zoon of kleinkinderen, want er is niks erger dan het verbreken van de familielijn. Maar de Chinese familierelaties reiken verder dan de familie zelf, ze worden gecultiveerd en verspreiden zich als een olievlek vanuit de familie naar de school, de geboortestreek en het werk. Dit verschijnsel noemen de Chinezen *guanxi* (zeg: 'kwaansie') of relaties.

De beroemde socioloog Fei Xiaotong vergeleek *guanxi* met de uitdijende cirkels die in het water ontstaan als je er een steen in gooit. Een wildvreemde op straat kan al snel worden aangesproken met tante of oom. En heeft een Chinees op school of de universiteit dezelfde leraar als een klas- of studiegenoot, dan noemt hij de ander jongere broer (*shidi*) of oudere broer (*shixiong*) van dezelfde meester, of jongere zus (*shimei*) of oudere zus (*shijie*) van dezelfde meester. In al deze benamingen zit een wezenlijk element van *guanxi* en de Chinese maatschappij: gevoel voor hiërarchie. Iemand die hoger op de maatschappelijke ladder staat verdient respect en dat zit in de naam. Het is niet voor niets dat het confucianisme ook wel de Leer der Namen (*mingjiao*) wordt genoemd. Alleen als de dingen correct zijn benoemd, zijn hun onderlinge relaties duidelijk en kan er orde heersen.

Door iemand tot familie te bombarderen, projecteren Chinezen het vertrouwen binnen het gezin naar buiten, waardoor men kan opereren tussen vreemden als behoorden ze tot de eigen familie. Als het niet lukt om iemand tot familie te bestempelen, dan lopen de *guanxi* via geografische lijnen. Een persoon uit dezelfde geboortestreek als de spreker wordt aangeduid met 'medestedeling' of 'mededorpeling' (*laoxiang*).

Dit geeft meteen een gevoel van verbondenheid. De geboortestreek of *xiang* is iets waar men nooit afstand van zal doen. Al woont de familie vele generaties overzee, dan nog weet iedereen waar de voorouders zijn geboren. De *xiang* is de plaats waar je altijd naar verlangt, waar je begraven wilt worden en waar de vooroudertempel staat met jónw naam in de familie-kronieken. De kracht van geografische *guanxi* blijkt ook wel uit het feit dat overzeese Chinezen zich in het buitenland organiseren naar geboortestreek. Er zijn in het buitenland Chinese gilden en organisaties waarvan de leden zonder uitzondering uit hetzelfde dorp of dezelfde streek komen.

In China is het krijgen en behouden van *guanxi* net zo belangrijk als geld en gezag. Sterker nog: *guanxi* is geld en gezag. Hoe je *guanxi* krijgt is na het bovenstaande wel duidelijk. Maar belangrijker is hoe je het behoudt. Het principe is wederkerigheid: ik krab jouw rug, jij krabt de mijne. Iemand die veel gunsten aan anderen heeft verleend, kent veel mensen die bij hem (of haar) in het krijt staan. Hierdoor stijgt je in de sociale rangorde, waardoor je nog meer gunsten kunt uitdelen, zodat de 'spaarrekening' van uitstaande gunsten en *guanxi* langzaam groeit. Een persoon met veel *guanxi* krijgt veel gedaan. Daarom wordt er enorm in de *guanxi* geïnvesteerd, bijvoorbeeld door zakenrelaties veelvuldig mee uit eten te nemen of door cadeautjes uit te wisselen.

Het voortdurend smeden van persoonlijke relaties kan aanleiding geven tot vriendjespolitiek en machtsmisbruik. De Chinese familie – en iedereen die daarin wordt opgenomen – fungeert als een fort tegenover de boze buitenwereld. Maar door de strikte scheiding tussen de familie en de buitenwereld verslapt soms de controle op wat er in de familie gebeurt. Nota bene Confucius verklaarde dat een zoon die tegen zijn eigen vader getuigde, nadat deze een diefstal had gepleegd, zeker niet oprecht was. Volgens hem lag oprechtheid in zo'n geval

juist in het beschermen van elkaar. De vraag is of Confucius met deze benadering niet de deur ook wagenwijd heeft opengezet voor corruptie.

Man en vrouw

Het fundament voor de familie is de relatie tussen man en vrouw. De Chinees is hierover kort: ‘Tussen man en vrouw zijn er enkel verschillen.’ In het oude China golden de confucianistische regels voornamelijk voor de vrouw. Deze kwamen neer op: geen seks voor het huwelijk, gehoorzaam de echtgenoot en wees niet slim, maar wel knap. Wat Chinezen nu echt een knappe vrouw vonden, was een vrouw met voetjes zo klein als een ‘gouden lotus van drie duim lang’. En als je geen kleine voeten had, dan maakte je die door de voeten in te binden. Het voetbinden begon op jonge leeftijd door de voet met lange lappen stof steeds strakker in te binden. Plastisch gezegd: door de druk van de zwachtels verbrijzelden de middenvoetsbeentjes zodat de voet dubbelgevouwen in een klein schoentje paste – ongeacht of je nu platvoeten of maat 40 had. Door de ingebonden voeten konden Chinese vrouwen slechts lopen als ballerina’s op spitzen, hetzelfde effect als bij het dragen van hoge naaldhakken. Dit lichtvoetige loopje, maar vooral de ingebonden voet zelf werd door de Chinese man als zeer erotisch beschouwd. Er zijn hele lofzangen en boeken geschreven over de ingebonden voet. De praktijk van het voetbinden begon ergens tussen de Tang- en de Song-dynastie in. Yang Guifei, de beeldschone concubine van keizer Xuanzong van de Tang (712–756), droeg in elk geval nog sokken.

Het is een misverstand te denken dat alle Chinese vrouwen ingebonden voeten hadden. Integendeel, dat was voorbehouden aan de elite. Voor de meeste boerenvrouwen was het niet praktisch om met ingebonden voetjes te ploeteren op het land.

Deze Chinese traditie was een teken van status. Tijdens de buitenlandse Qing- of Mantsjoe-dynastie was de ingebonden voet zo geliefd dat zelfs de Mantsjoe-vrouwen zich vrijwillig aan deze praktijk onderwierpen. De Qing ergerden zich eraan dat hun eigen vrouwen gevoelig bleken te zijn voor een Chinese mode. Keizer Kangxi (1662-1723) vaardigde een edict uit om het voetbinden een halt toe te roepen, maar moest dit al snel herroepen. Keizer Qianlong (1736-1796) probeerde het later nog eens, maar er kwam pas een definitief einde aan het voetbinden met de stichting van de Communistische Volksrepubliek.

In het oude China was de vrouw onderdanig aan iedereen. De schrijfster Ban Zhao schreef bijna tweeduizend jaar geleden in haar boek *Geboden voor de vrouw* (*Nü Jie*): 'Als de vrouw ongetrouwd is, gehoorzaamt zij haar vader; als de vrouw getrouwd is, gehoorzaamt zij haar echtgenoot; als haar echtgenoot overlijdt, gehoorzaamt zij haar zoon.' Na het huwelijk trok de vrouw in bij de man, wat vaak het begin was van een hoop ellende. De nieuwe echtgenote was namelijk niet alleen onderdanig aan de man, maar ook aan haar schoonfamilie en in het bijzonder haar schoonmoeder. Dat de schoonmoeder niet iemand was om mee te spotten, bewijst het geval van de echtgenote van een zekere Zheng Hanzheng, die leefde tijdens de Qing-dynastie.

De vrouw van Zheng Hanzheng had eens de brutaliteit om haar schoonmoeder te slaan. Als straf werden hij en zijn echtgenote levend gevild, hun huiden tentoongesteld bij de stadspoort en hun botten verbrand. Zijn oudoom, oom, twee broers en het hoofd van de clan werden onthoofd. De moeder van zijn vrouw kreeg op haar wang getatoeëerd: 'Verzaakte haar dochters opvoeding' en werd publiekelijk door zeven provincies geleid. Haar vader kreeg tachtig stokslagen en werd drieduizend Chinese mijlen ver verbannen. De gezinshoof-

den van de buurfamilies van Zheng Hanzheng kregen ook tachtig stokslagen en werden verbannen naar Mantsjoerije. Zelfs de ambtenaar voor onderwijs in de stad kreeg stokslagen en werd verbannen. De zoon van Hanzheng werd onder toezicht gesteld van de districtsmagistraat en kreeg een andere naam, en het land van Hanzheng werd tot 'eeuwig braakland' verklaard. Tot slot werd dit alles voor het nageslacht vastgelegd in een inscriptie op een stenen tablet, waarvan de afschriften door het hele keizerrijk werden verspreid. Zo werd vroeger de vrouw ingepeperd dat zij haar schoonma had te respecteren.

Seks en erotiek

De belangrijkste deugd voor de vrouw was kuisheid en deze werd uitgebreid bezongen in volksverhalen, liederen en gedichten. Tijdens de Ming-dynastie decreteerde de keizer dat een kuise weduwe geëerd moest worden met een triomfboog in Chinese uitvoering, compleet met krullende daken. Om ervoor te zorgen dat de vrouw maagdelijk het huwelijk in kon, leefden vrouwen en mannen strikt gescheiden van elkaar. Er was dus weinig gelegenheid om elkaar te zien of te spreken, laat staan elkaar te leren kennen. Eigenlijk maakte het niet veel uit of man en vrouw elkaar voor het huwelijk kenden, want huwelijken werden gearrangeerd met economische of politieke oogmerken, en niet voor de romantiek.

Wat in het oude China gold voor de vrouw, gold zeker niet voor de man. Deze werd gestimuleerd om voor het huwelijk alvast ervaring op te doen met de courtisanes op de 'bloemenboten' en in de huizen van plezier. Het was volkomen normaal voor de man om meerdere vrouwen te hebben, zolang hij het maar kon betalen. De keizer, voor wie nageslacht cruciaal was voor het voortbestaan van de dynastie, had een complete harem aan concubines. Maar polygamie betekende niet dat

de man zich zomaar aan de seks kon overgeven. Volgens de taoïstische seksuele leer leidt excessieve geslachtsgemeenschap tot uitputting van de man en in extreme gevallen tot de dood.

Een typisch geval hiervan staat beschreven in de bekendste én beruchtste Chinese roman, *Pruimen in de gouden vaas* (of *Jin Ping Mei*). Deze erotische roman verscheen in 1617 en beschrijft het leven van de rijke handelaar Ximen Qing, die zijn hele huishouden in het verderf stort door zijn ongecontroleerde seksleven. Nadat hij een liefdesdrankje heeft weten te bemachtigen geeft Ximen Qing zich totaal over aan zijn lusten en jaagt ten slotte zichzelf, zijn zoon en zijn meest geliefde concubine de dood in. Tot op de dag van vandaag is dit anonieme werk niet integraal in China verschenen, vanwege de uitgebreide pornografische beschrijvingen, die geen detail onvermeld laten. De *Jin Ping Mei* is door sinologen ook wel eens gelezen als een verhulde kritiek op de Ming-dynastie. In elk geval is dit hoogstaande literaire werk een onschatbare bron van informatie over de Chinese maatschappij van die tijd en een duidelijke waarschuwing aan de mannelijke lezer om zijn lusten in te tomen.

Volgens de taoïstische seksuele leer verliest de man door de zaadlozing zijn levensenergie of Qi. Om dit te voorkomen zijn er twee mogelijkheden: niet lozen óf aanvullen. Het eerste kan door het zaad te laten circuleren. Door opperste concentratie en yoga kan de man zijn zaad via de meridianen (denkbeeldige banen waarlangs de Qi stroomt) laten rondstromen in plaats van het te lozen. Een tweede methode voor een fit, mannelijk leven is het aanvullen van het zaad door het absorberen van de vrouwelijke essentie tijdens de geslachtsgemeenschap. Maar ook in dit laatste geval moet excessieve seks worden vermeden.

Het is nu ook duidelijk waar de wakkere man voor moet oppassen: een betoverende vrouw die hem alles doet vergeten.

In de traditionele Chinese optiek kan een beeldschone vrouw eenvoudigweg geen gewone sterveling zijn. Zij moet wel een geest zijn, en in het bijzonder een vossengeest. De vossengeest is door eeuwenlange zelfcultivering onsterfelijk geworden en brengt de eeuwigheid door met het verleiden van arge-loze jongemannen. De vossengeest in de gedaante van een mooie vrouw doet een man zijn verstand, zijn zaad en zijn leven verliezen. De associatie met deze verdorven, nymfomane vossengeest probeert elke fatsoenlijke Chinese vrouw te vermijden. Tot op heden is het een effectief scheldwoord voor vrouwen met een reputatie: 'vossengeest' (*hulijing*, zeg: 'goe-liedjieng') is het Chinese equivalent voor slet.

Sommigen zeggen dat door de economische hervormingen China tegenwoordig is veranderd in een Sodom en Gomorra. Chinese vrouwen zouden geen enkele gêne meer hebben om met iemand de koffer in te duiken. Maar dat de losbandigheid in China zo welig tiert is onzin. Het is wel zo dat de opvattingen over zaken als vrijheid van partnerkeuze, echtscheiding en seks voor het huwelijk behoorlijk veranderd zijn. Toch is er voor de aandachtige toeschouwer nog wel iets zichtbaar van de vroegere afstand tussen de beide seksen. Een Chinese man zal een vrouw niet zomaar in het openbaar liefkozen, en kussen bij wijze van afscheid is er al helemaal niet bij.

Liefde

Kenden de oude Chinezen die de vrouw zagen als vossengeest of onderdanige slaaf dan helemaal geen liefde? De eerste Chinese filosoof die uitgebreid over de liefde schreef was niet Confucius, maar Mo Zi, die rond 300 v.Chr. leefde. Net als vele andere filosofen van zijn tijd probeerde Mo Zi een oplossing te vinden voor de oorlog en de chaos tijdens de periode van de strijdende staten. Hij verzette zich fel tegen de confucianis-

ten, die geloofden dat er orde in de wereld zou heersen door het volgen van de juiste ritën, het luisteren naar de juiste muziek en het hameren op waarden als deugdzaamheid en medemenselijkheid. Zoals hij zei: ‘Hoe kan er orde in de chaos van de wereld worden gebracht door de grote klok te luiden, op de *qin*-citer en de *she* te tokkelen, of de *yü*-fluit en de *sheng* te blazen?’ Als alternatief voor de confucianistische normen en waarden stelde Mo Zi de idee voor van de universele liefde of *jian ai*. Maar Mo Zi was geen dromer, hij betoogde dat de universele liefde slechts kon werken op basis van wederkerigheid: geven en nemen.

Er bestaan in de Chinese volksliteratuur heel wat verhalen over de liefde. Sommige gaan over de trouwe liefde, andere over de radeloze liefde of, in het volgende geval, de onmogelijke liefde. Twee sterren – de koeherder (Altair in het sterrenbeeld Arend) en het weefstertje (Vega in het sterrenbeeld De Lier) – ontmoetten elkaar ooit eens als mens op de aarde. Ze werden hevig verliefd op elkaar en besloten te trouwen. Maar na terugkeer in de hemel waren ze zo weg van elkaar dat ze nauwelijks meer werkten. De Hemelkoning en -koningin werden erg boos en besloten de twee van elkaar te scheiden. Met één snelle haal van haar zilveren haarspeld trok de Hemelkoningin een lijn dwars door de kosmos, waarlangs een rivier begon te stromen: de Melkweg. De herder en het weefstertje waren ontroostbaar. De Hemelkoning kreeg medelijden met ze en gaf hun ten slotte toestemming om elkaar één keer per jaar te ontmoeten. Dit mocht plaatsvinden op de zevende dag van de zevende maanmaand. Helaas was de toestemming van de koning niet genoeg, want de koeherder en het weefstertje konden slechts naar elkaar kijken en huilen aan beide kanten van de kolkende Melkweg. Opeens kwamen duizenden eksters (het symbool van voorspoed) hun te hulp. Vleugel aan vleugel vormden de eksters een lange brug over

de Melkweg, waarover het weefstertje met haar kleine voetjes voorzichtig naar haar geliefde kon lopen. Blijkbaar met succes, want de Chinezen zeggen dat de twee kleine sterren naast Vega de kinderen zijn van de koeherder en het weefstertje.

Beeld van de vrouw

Het hoeft geen verwondering te wekken dat de onderdanige positie van de vrouw in het keizerlijke China ook haar weerslag heeft op het beeld van de Chinese vrouw. In het algemeen werd zij gezien als een persoon van wie niks goeds valt te verwachten. De Chinese vrouw staat voor intriges, ongebreidelde lusten en conflicten. Dit beeld komt zelfs tot uiting in de Chinese taal. Het woord voor ‘ruzie’ wordt weergegeven met het karakter van twee vrouwen naast elkaar, terwijl ‘wel-lust’ of ‘losbandigheid’ met het karakter van drie vrouwen wordt aangegeven.

In de traditionele Chinese verbeelding van de vrouw wordt zij op twee manieren neergezet: als onverzadigbare nymfo-maan of als verstoorster. De Tang-keizerin Wu Zetian is een van de weinige vrouwen uit de Chinese geschiedenis die absolute macht heeft verkregen. (Cixi, de keizerin-weduwe van de Qing, is een beroemde tweede.) Wu Zetian regeerde het keizerrijk met strakke hand en met inzicht. Vreemd genoeg is het niet om haar politieke en militaire, maar om haar seksuele prestaties dat zij in de herinnering voortleeft. Zij is door Chinese historici valselyk afgeschilderd als de vrouw die hield van perverse spelletjes als ‘galopperend de pijl afschieten’ (de keizer springt met een aanloop op de keizerin voor de liefdesdaad) of ‘twee draken plagen de feniks’ (een zogeheten trio-tje). Je kunt je met recht afvragen hoe de machtige Wu Zetian de kronieken zou zijn ingegaan als zij geen vrouw maar een man was geweest.

De tweede rol die Chinese vrouwen – en dan vooral mooie

vrouwen – werd toebedeeld is die van verstoorster. De val van een vorst of dynastie werd meer dan eens toegeschreven aan een vrouw. Een mooie vrouw wordt in vier karakters omschreven als ‘omverwerpend stad, omverwerpend staat’ (*qing cheng qing guo*). Wat ongeveer wil zeggen dat zij zo mooi is dat hele steden en staten eraan ten onder gaan. Een van de beruchtste schoonheden uit de Chinese geschiedenis is Xishi, die leefde in de vijfde eeuw voor Christus. Zij werd door koning Goujian van de staat Yue verkozen (zeg maar gedwongen) om Fuchai, de koning van Wu, te verleiden. Na een opleiding van drie jaar aan het hof van Goujian – waar haar de vrouwelijke vaardigheden werden bijgebracht, van het spelen op de citer tot aan dichten en dansen toe – werd ze naar koning Fuchai gestuurd. Hij was meteen weg van haar en liet een paleisje bouwen op een heuvel buiten de hoofdstad, waar hij weken achtereen met haar vertoefde. Terwijl Fuchai zich overgaf aan de charmes van Xishi en de staatszaken liet versloffen, kon koning Goujian het verzwakte Wu veroveren. Koning Fuchai kon de vernedering niet verdragen en sneed zijn keel door. In het Provinciaal Museum van Hubei zijn de wapens van deze twee vorsten nog steeds te bewonderen. In de vitrines staan het met goud gegraveerde zwaard van de ongelukkige Fuchai en het met blauw email en turkoois versierde zwaard van Goujian. Zelfs na tweeduizend jaar zijn beide nog vlijmscherp. Zo scherp als de mond van een vrouw, zouden de oude Chinezen zeggen.

Homokeizers

Opvallend aan het keizerlijke China was de openlijkheid waarmee homoseksualiteit werd beleden. Sterker nog, hoe hoger de persoon in de hiërarchie stond, des te opener hij erover was. De Britse ambtenaar John Barrow schreef in 1806 in zijn *Travels in China*: ‘Het begaan van deze afschuwelijke en on-

natuurlijke daad gaat gepaard met zo weinig gevoelens van schaamte of fijnzinnigheid dat menig van de hoogste staatsambtenaren geen schroom had het openlijk te belijden.' Ook de keizers hadden geen moeite met het nichtenbestaan. De historici Sima Qian en Ban Gu (de oudere broer van de schrijfster van de *Geboden voor de vrouw*) noteerden in hun kronieken in totaal tien keizers uit de Han-dynastie die openlijk homoseksueel waren. Van de keizers uit latere dynastieën is van minimaal negen bekend dat zij er vriendjes op na hielden, inclusief de laatste keizer Pu Yi. Maar keizer Wen (179-141 v.Chr.) uit de Han-dynastie spande de keizerlijke kroon met drie minnaars: Zhao Tan, Beigong Bozi en Deng Tong.

Volgens de overlevering ontbood keizer Wen op een dag een fysionomist aan het hof om het gelaat te lezen van zijn geliefde Deng Tong. Nadat de man de trekken van Deng Tong had bestudeerd riep hij: 'Deze persoon zal van de honger sterven!' Keizer Wen was bijzonder ontstemd en zei: 'Met mijzelf als degene die Deng Tong rijkdom en weelde kan schenken, hoe kan hij nu van de honger omkomen?' Daarop schonk hij Deng Tong het muntrecht van de halve *liang* (ook wel de halve taël genoemd), zodat hij van zijn levensdagen geen gebrek meer zou hebben aan geld. Dit was een zeer uitzonderlijk recht, omdat het muntrecht zelden of nooit werd toegekend aan individuen, maar altijd in staatshanden werd gehouden. Op een dag werd keizer Wen ernstig ziek door een grote zweer op zijn schouder. Deng Tong aarzelde geen moment, legde zijn lippen op de plek en zoog de pus eruit. De keizer was diep getroffen en vroeg zich af of zijn oudste zoon ook zo onvoorwaardelijk van hem hield. De kroonprins keerde zich echter vol walging van hem af toen de keizer hem voorstelde de zweer uit te zuigen. Keizer Wen schreeuwde: 'Deng Tong heeft dit voor me gedaan, waarom mijn bloedeigen zoon niet?' Vanaf die dag haatte de kroonprins Deng Tong

uit de grond van zijn hart. Nadat de keizer was gestorven en zijn zoon hem had opgevolgd, ontsloeg hij Deng Tong direct uit zijn ambt, liet hem veroordelen en zijn bezittingen confisqueren. Deng Tong stierf van de honger in de cel, zoals hem was voorspeld.

Emancipatie

Wie denkt dat de Chinese vrouw van nu lief, onderdanig en gedwee is, leeft duidelijk nog in de keizerlijke Middeleeuwen. De moderne Chinese vrouw staat haar mannetje en dat doet ze al een tijdje. In het communistische China waren vrouwelijke buschauffeurs, wetenschappers en artsen al heel normaal toen de Nederlandse vrouw nog achter het fornuis vandaan moest komen. Het is in China dan ook vrij gebruikelijk dat man en vrouw beiden werken.

De emancipatie van de Chinese vrouw is te danken aan de communistische revolutie, en met name aan de rol van Mao Zedong hierin. Hij was een van de vroegste voorvechters voor gelijke rechten van man en vrouw. De 4-meibeweging, ontstaan in 1919, kondigde grote maatschappelijke veranderingen aan in China. In dat veelbewogen jaar schreef Mao een aantal bijtende krantenartikelen die waren gewijd aan 'het gevang van de Chinese vrouw': het huwelijk. De directe aanleiding was de zelfmoord van ene juffrouw Zhao uit Changsha. Deze dochter van een brillenmaker was tegen haar zin uitgehuwelijkt aan de zoon van een antiekhandelaar. Ze was al in de huwelijksdraagstoel op weg naar haar nieuwe schoonfamilie toen ze een scheermes uit haar onderrok haalde en met een snelle haal haar keel openreet. Twee dagen na dit tragische gebeuren schreef Mao in het lokale *Dagblad van Groot Wélvaren* het artikel 'Over de zelfmoord van mejuffrouw Zhao'. In de daaropvolgende weken verschenen tal van andere artikelen waarin Mao zijn gal spuwde over 'het verrotte huwelijkssys-

teem, het achterlijke maatschappelijk bestel, waarin het denken niet onafhankelijk is en liefde niet vrij kan wezen.

Ook gedurende de late jaren twintig, toen Mao zich met een bescheiden guerrillaleger had teruggetrokken in de Jinggang-bergen, bleef de modernisering van het huwelijk op de politieke agenda staan. Voor het gebied dat onder controle stond van de communisten, de Jiangxi Soviet, kondigde Mao een nieuwe huwelijkswet af die het gedwongen huwelijk verbood, een minimumleeftijd instelde voor de echtelieden (twintig jaar voor de man en achttien voor de vrouw) en scheiding een stuk makkelijker maakte. Voortaan was het verzoek van een van de echtelieden voldoende grond voor een scheiding. In de drie maanden na de afkondiging van de wet werd er driftig gebruikgemaakt van het recht op scheiding: er vonden niet minder dan 4274 scheidingen plaats. Er waren zelfs gevallen waarbij paren trouwden in de ochtend en scheidden in de avond! Later, toen Mao heel China had veroverd op de nationalisten, was een van de eerste belangrijke wetten die hij afgekondigde de huwelijkswet van 1950. Voor het eerst in de geschiedenis verkregen weduwen, ongetrouwde en gescheiden vrouwen het recht op land op hun eigen naam. In het China van Mao werd hard opgetreden tegen vrouwenmishandeling, prostitutie en overspel, en wisten vrouwen zich verzekerd van wettelijke bescherming.

Aan het begin van de jaren tachtig waren de communistische leiders er vast van overtuigd dat het strikte beleid het concubinaat, polygamie en overspel had uitgeroeid. Hierop werd prompt het wettelijk verbod op het hebben van concubines opgeheven. Niemand had echter kunnen vermoeden dat de economische hervormingen in amper tien jaar tijd zouden leiden tot de terugkeer van die maatschappelijke verschijnselen waartegen Mao zich zo had verzet. Prostitutie, vrouwenmishandeling en polygamie, tijdens de communistische periode

officieel waren verdwenen, staken opnieuw de kop op en noopten de regering tot het opstellen van een herziene huwelijkswet, die sinds enkele jaren van kracht is. Met de nieuwe wet wordt huiselijk geweld strenger aangepakt. Vroeger werden mishandeling en verkrachting binnen het huwelijk gezien als een zaak van de echtelieden zelf. Hierdoor konden de daders er vaak met lichte straffen van afkomen, als vrouwen het al aandurfdën om aangifte te doen. Onder sommige kapitaal-krachtige ondernemers is het tegenwoordig mode om een tweede of zelfs derde vrouw te nemen. Voor elke vrouw wordt een appartement en een dure wagen gekocht. Maar met de huwelijkswet in de hand kan de bedrogen gade voortaan haar ontrouwe echtgenoot voor de rechtbank slepen en een pittige schadevergoeding eisen als hij schuldig is bevonden aan de scheiding vanwege een *mâîtresse* of *baò'ernai* (zeg: 'pauw urnaai').

Kungfu-zwaarden en gedroogde hagedis

Kale monniken die met het blote hoofd bakstenen doormidden slaan, krijgers die met zwiepende zwaarden het meubilair tot lucifershoutjes reduceren en wilde achtervolgingen waarbij er net zo makkelijk tegen muren op wordt gelopen als een eindje door de lucht wordt gevlogen. Dit zijn de vaste ingrediënten voor een gemiddelde kungfu-film. Onze eerste kennismaking met China is waarschijnlijk de kungfu-film. Wie kent immers niet de vechtfilms van Bruce Lee, Jackie Chan of de nationale kungfu-kampioen Jet Li? Sommigen van ons zijn opgegroeid met de avonturen van de zwijgzame David Carradine, de vleesgeworden personificatie van de 'stille-waters-diepe-gronden'-Chinees, die zelf overigens bitter weinig van kungfu wist. De kungfu-film is even mysterieus als magisch, even diepzinnig als dynamisch, en staat bol van de stereotyperingen over China en de Chinezen.

Traditioneel is de Chinese vechtkunst of *wushu* (zeg: 'oesjoe'), zoals het netjes in Algemeen Beschaafd Chinees heet, nauw verbonden met de geneeskunde. De logica hiervoor is even simpel als praktisch: het is handig iets te weten van de behandeling van de kwetsuren die je mogelijk oploopt tijdens een robbertje vechten. Als de kungfu al aanleiding mocht geven tot wilde fantasieën, dan doet de Chinese traditionele geneeskunde dat helemaal: het gedoe met dunne naalden die in denkbeeldige lijnen op het lichaam worden geprikt, de gedroogde hagedissen, zeepaardjes en paddestoelen in een doorsnee Chinese apotheek.

Van oorlog naar vechtkunst

In tegenstelling tot het Westen, dat met zijn ridders en schildknapen een krijgshaftige traditie kent, hebben de Chinezen de vechtkunst nooit tot ideaal verheven. Voor de Chinese geletterde elite, die geschoold was in de confucianistische traditie, was de civiele ambtenaar het hoogste ideaal en niet de krijgsman. Aan de andere kant heeft China door de eeuwen heen een roerige geschiedenis gekend, waarbij de kunst van de oorlogvoering essentieel was. Degene die hieraan voor altijd zijn naam heeft verbonden is Sun Zi, de Chinese Machiavelli. Hij schreef 2400 jaar geleden de *Kunst van het oorlog voeren*. Klassiek geworden uitspraken van Sun Zi als ‘oorlogvoering is list’ of ‘verschijn daar waar je niet verwacht wordt’ zijn vandaag de dag nog verplichte kost voor de militair.

Zoals Sun Zi het oorlogvoeren heeft geperfectioneerd, zo heeft de Indiase monnik Bodhidharma of Da Mo, die leefde in de zesde eeuw na Christus, het eenmansgevecht vervolmaakt. Volgens de overlevering was hij niet alleen de stichter van het zenboeddhisme, maar ook van de befaamde Shaolin-vechtkunst. Deze is vernoemd naar de plaats waar hij zich aan zijn vechtkunsten wijdde – de Shaolin-tempel in de bergen van de provincie Henan. Als hulpmiddel bij het mediteren introduceerde Da Mo fysieke oefeningen voor zijn monniken. De Shaolin-monniken waren zo vermaard vanwege hun vechtkunst dat hun werd gevraagd mee te vechten met koningen en keizers. De eerste keizer van de Tang-dynastie, Li Shimin, schijnt zelfs zijn troon te danken hebben gehad aan drie Shaolin-monniken. Eeuwen na hun roemruchte verleden trekken de Shaolin-monniken tegenwoordig rond als een circus om overal ter wereld hun kunsten te laten zien.

Heer onder de wapens

In de kungfu wordt gebruikgemaakt van alle mogelijke en onmogelijke wapens, variërend van de dorsvlegel tot de waai-er (van ijzer én vlijmscherp geslepen). Maar de 'heer van alle wapens' is het zwaard. Aan het zwaard worden magische eigenschappen toegedicht. In het boeddhisme staat het zwaard symbool voor wijsheid en verlichting, en het wegslaan van alle angsten op de weg naar ware kennis. In het taoïsme symboliseert het zwaard de overwinning van het goede over het kwade. Bij het uitbannen van duivels en demonen is een zwaard dan ook zeer aan te bevelen volgens de Chinezen. Het zwaard wordt beschouwd als edel, net als degene die het zwaard waardig weet te hanteren. Het is in het zwaardvechten dat de confucianistische mores samenkomen. De ware zwaardvechter heeft medemenselijkheid, rechtvaardigheid, volharding en trouw hoog in het vaandel staan. Hij zal het zwaard nooit opheffen uit wraak of eerezucht, maar enkel ter verdediging van de zwakken. Hij heeft respect voor zijn leermeester en de Chinese culturele waarden, maar bovenal voor het leven zelf.

De filosoof Zhuang Zi (369-286 v.Chr.) schreef eens een epistel over het zwaard. Het wordt door de Chinese kungfu-meesters beschouwd als de oudste tekst over de geest van het zwaardvechten en eigenlijk de kungfu zelf. De inhoud luidde ongeveer als volgt. Koning Wen van de staat Zhao was verslaafd aan het zwaardvechten. Honderden krijgers stierven tijdens de vele toernooien die de koning te zijner vermaak liet organiseren. De adel was deze zinloze verspilling van levens zat en beraamde een opstand. De kroonprins was hierover zeer verontrust en riep de hulp in van Zhuang Zi. Op zijn dooie akkertje liep Zhuang Zi samen met de kroonprins de koninklijke ontvangsthal in en hield zonder te buigen voor de vorst stil. De koning was geschokt, maar ook nieuwsgierig naar deze zelfverzekerde figuur, en hij vroeg Zhuang Zi wat

hij zoal met zijn zwaard kon doen. Zhuang Zi antwoordde: 'Ik kan elke tien stappen één man tegenhouden, en dat over een afstand van duizend mijl.' De koning viel bijna van zijn troon en verzuchtte: 'Jij bent ongeëvenaard.' Zhuang Zi zei: 'Als een zwaardvechter kan ik zwakte veinzen, die de ander uitnodigt tot een aanval. Ik ben de laatste om me te verroeren, maar de eerste om te treffen. Ik zou u graag een demonstratie geven.' De koning besloot deze onverschrokken krijger op de proef te stellen en organiseerde een toernooi.

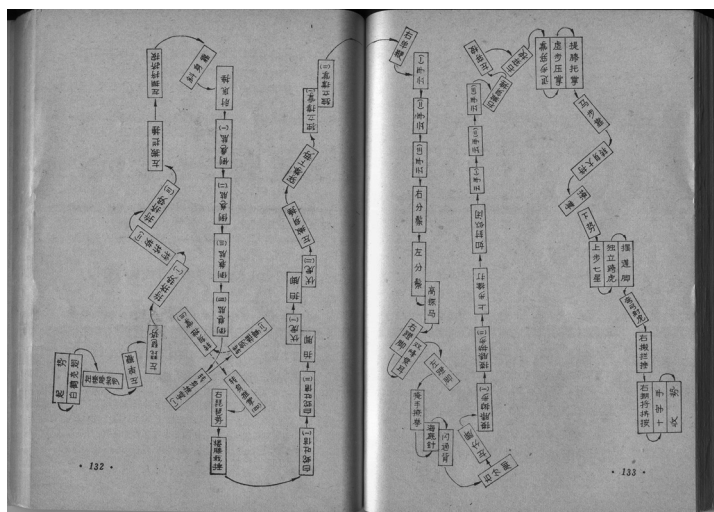
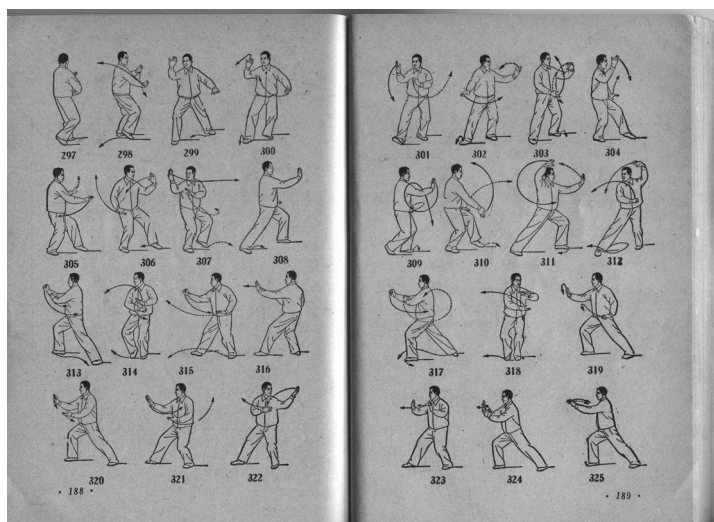
Op de dag van het toernooi vroeg de koning aan Zhuang Zi of hij een smal of een breed zwaard wilde. 'Ik heb drie zwaarden en zal het zwaard gebruiken dat u kiest. Maar laat ik er eerst wat meer over vertellen', zei Zhuang Zi. 'Ik heb een zwaard van de Hemelzoon, een van de adel en een van het gewone volk.' De koning vroeg Zhuang Zi wat hij bedoelde. 'Het zwaard van de Hemelzoon heeft een punt als de plaats Shicheng in Yanxi, de snede is als de berg Tai in de staat Qi en het lemmet zo lang als de staten Jin en Wei.' Zhuang Zi beschreef het zwaard in magnifieke termen en besloot met: 'Als dit zwaard wordt opgeheven klieft het de wolken, wanneer het wordt neergelaten breekt het de aarde. Als het wordt gebruikt, dan zal de adel beheerst worden en zal de hele wereld zich onderwerpen. Dit is het zwaard van de Hemelzoon.' De koning wiebelde van ongeduld op zijn troon en vroeg opgewonden wat dan het zwaard van de adel was.

'Het zwaard van de adel heeft wijze en moedige soldaten als punt. Het heeft onkreukbare en onbevooroordeelde soldaten als snede, terwijl de soldaten van het hoogste kaliber het lemmet vormen', zei Zhuang Zi. 'Als dit zwaard wordt gebruikt is het als de donder en de bliksem, zal iedereen in het rijk zwichten en luisteren naar de bevelen van de vorst. Dit is het zwaard van de adel.' 'Wat is het zwaard van het gewone volk?' vroeg de koning ten slotte. 'Het zwaard van het gewone volk

is als een soldaat met wild haar, de helm te laag en te strak gedragen, met te korte kleding, woeste ogen en een afkeer van woorden’, antwoordde Zhuang Zi. ‘Zo’n zwaard slaat er gewoon op los. Als het wordt opgeheven hakt het halzen af, als het neerdaalt snijdt het door lever en long. Dat is het zwaard van het gewone volk. Het is als een kempiaan – op een dag is het dood. Het heeft geen enkel nut in staatszaken. Uwe majesteit bezet de positie van de Hemelzoon, maar houdt van het zwaard van het gewone volk.’ Na deze woorden begreep de koning pas de essentie van het zwaardvechten en hij betoonde Zhuang Zi zijn diepste respect.

Diversiteit in stijlen

‘Zoals water geen vaste vorm heeft, zo heeft oorlogvoering geen vaste condities’, zei Sun Zi. In het ontwikkelen van de kungfu volgen de Chinezen hun oude leermeester op de voet. De Shaolin-school van de kungfu is slechts een van de vele kungfu-stijlen die China kent. Door de wereld om hen heen in detail te observeren, ontdekten de Chinezen steeds weer nieuwe trucs en technieken. Dat leidde tot diverse vechtstijlen als die van de bidsprinkhaan (vanwege de trefzekere grijptechniek), de aap (door zijn lenigheid en snelheid), de slang (vanwege zijn glibberige ongrijpbaarheid) en zelfs de dronkeman (omdat het gezwalk de tegenstander in verwarring brengt). Daarnaast is er een overweldigende hoeveelheid familiestijlen, zoals die van de Cha, de Yue, de Li en de familie Hong. Voor Bruce Lee waren al die stijlen een hoop uiterlijk gedoe. Hoewel Bruce Lee was geschoold in de Wing Chung-stijl, die is ontwikkeld door een Chinese non, hing hij in later jaren de opvatting aan dat de vorm ondergeschikt is aan de inhoud. Aap, slang of bidsprinkhaan, het doet er allemaal niet toe. Als het maar effectief is, was zijn motto. Hij gooide hiermee de knuppel in het hoenderhok van al die eeuwenoude kung-

Tai chi-oefeningen met stappenplan uit een Chinees leerboek

fu-scholen. De ironie is dat Lees filosofie zelf een aparte school is geworden.

Magie of meditatie?

Wie in China vroeg uit de veren komt, kan getuige zijn van een typisch fenomeen. In de parken zie je groepjes mannen en vrouwen langzame, gracieuze bewegingen uitvoeren. Al eeuwenlang beoefenen Chinezen tai chi, want dat is het, als een vorm van lichaams oefening. Een gezonde geest in een gezond lichaam, is de lijfspreuk van de Chinees en tai chi wordt dan ook elke dag in alle vroegte beoefend – weer of geen weer. De term ‘tai chi’ komt van het gelijknamige taoïstische principe, de Grote Extremitet, of het Al, dat yin en yang in zich verenigt. Een kungfu-vorm met zo’n naam moet wel bijzonder zijn. Tai chi is een van de meest spirituele kungfu-stijlen, waarbij de Chinese geneeskundige theorie van bloed-, lucht- en Qi- of energiestromen wordt gecombineerd met vechttechnieken. Bij tai chi draait het niet om fysieke kracht, maar om geestkracht. De beoefenaar van kungfu heeft jaren gespendeerd aan het onder de knie krijgen van ‘zijn’ stijl door het uit het hoofd leren van ellenlange reeksen van gestandaardiseerde vechtbewegingen. Deze oefeningen zijn eigenlijk geritualiseerde gevechten. Tai chi is precies zo’n geritualiseerd gevecht, alleen speelt het zich in slowmotion af. Meer dan de andere kungfu-stijlen is tai chi een mengeling van meditatie, yoga en schaduwboksen. Het is tot op zeer hoge leeftijd te beoefenen, getuige de oude mannen en vrouwen die nog met het grootste gemak een split maken of hun grote teen bij de neus brengen.

Yin en yang, Qi-, bloed- en luchtstromen, de kungfu-beoefenaar maakt gebruik van een complexe filosofie om een volledige harmonie van lichaam en geest na te streven. Maar het kan nog ingewikkelder. De volgeling van de *bagua*-school loopt tijdens een gevecht voortdurend rondjes om de tegen-

stander. Mocht je denken dat zo iemand niet helemaal spoort, dan vergis je je. In werkelijkheid beeldt de bagua-beoefenaar zich in dat hij loopt op een cirkel van acht trigrammen. De trigrammen worden normaliter gebruikt in de *I Tjing* (het *Boek der veranderingen*) om de toekomst te voorspellen. De acht trigrammen zijn opgebouwd uit verschillende combinaties van yin en yang, en staan symbool voor alle mogelijke situaties die zich in het universum kunnen voordoen. De bagua-school voert deze logica nog een stap verder door aan elk trigram bepaalde vechttechnieken te koppelen. Hierdoor is de bagua-beoefenaar theoretisch in staat zich te verdedigen tegen elke aanval en aan te vallen vanuit elke verdediging.

Voor de leek zijn sommige kungfu-stijlen zo esoterisch dat ze overkomen als pure magie. Overigens is de kungfu niet alleen voor de buitenstaander een hoop hocus-pocus. Er zijn kungfu-adepten die zo ver gaan in het geloof in hun eigen kracht dat ze denken dat alles mogelijk is. In het jaar 1900 kwam de jarenlange Chinese frustratie over de Opiumoorlogen en de buitenlandse onderdrukking tot een uitbarsting. Groepen kungfu-vechters, beter bekend als de Bokkers, sloten zich aanen tot een beweging om de buitenlanders weg te jagen. Deze volksbeweging ging de geschiedenisboeken in als de Bokseropstand. De Bokkers waren zo overtuigd van de magische krachten van kungfu dat ze dachten ongevoelig te zijn voor kogels. De historie heeft echter anders uitgewezen.

Geneeskunde met eigen logica

De Chinese geneeskunde is een systeem op zich, met een eigen logica en eigen regels. De westerse geneeskunde concentreert zich op duidelijk omschreven categorieën van ziekten of ziekteverwekkers, die geïsoleerd, veranderd of beheerst kunnen worden. Hierbij werkt men volgens een analytisch raamwerk waarbij een oorzakelijke relatie wordt vastgesteld tussen ziekte

en ziekteverwekker. De Chinese geneeskunde, daarentegen, kijkt naar de hele mens, zijn fysieke en psychologische toestand. De Chinese arts ziet geen aparte ziekten en ziekteverwekkers, maar onderliggende patronen van disbalans.

In het oude China golden er strikte omgangsregels tussen man en vrouw. Buiten het huwelijk was fysieke aanraking tussen de seksen absoluut taboe. Lichamelijk onderzoek werd hiermee een uitdaging voor de geneesheer. Maar de Chinese geneeskunde heeft een beproefde diagnostiek die het fysieke contact tot een minimum beperkt: door het stellen van vragen, door te luisteren en te ruiken, door het voelen van de pols en door observatie. De Chinese diagnostiek is zeer verfijnd. De polsslag kan worden gevoeld op verschillende plaatsen, die weer zijn gerelateerd aan de inwendige organen. Bijvoorbeeld de polsslag die het dichtst bij de linkerhandpalm kan worden gevoeld is volgens de *Nei Jing* verbonden met het hart, de polsslag één vinger ernaast met de lever en die weer één vinger daarnaast met de nieren. De Chinezen onderscheiden 28 klassieke patronen in de polsslag, variërend van ‘zwevend’ tot ‘slippend’ of van ‘geknoopt’ tot ‘drassig’. Tezamen kunnen deze patronen worden gecombineerd tot talloze subpatronen, waarmee een gedetailleerde diagnose van het functioneren van de organen kan worden gegeven. In de oren van de westers geschoolde arts wordt de traditionele Chinese diagnose uitgedrukt in bijna dichtelijke termen, zoals ‘een overvloedige koude die de lever aantast’ of ‘een vochtige hitte die naar de gal uitwaaiert’. Om de Chinese geneeskunde te kunnen begrijpen moet je de gebruikelijke kennis van het menselijk lichaam even overboord gooien.

De theoretische beginselen van de traditionele Chinese geneeskunde gaan ver terug in de tijd. De bijbel van de Chinese geneeskunde is *Huang Di Nei Jing* of ‘de innerlijke klassieker van de Gele Keizer’ – een werk dat door onbekende auteurs is samengesteld tussen de derde en de eerste eeuw voor Chris-

tus. De *Nei Jing* is op veel plaatsen zo duister dat er door de eeuwen een corpus van commentaren omheen is ontstaan, dat de kern vormt van een tot in de puntjes uitgewerkte geneeskundige traditie. Het basisprincipe van de Chinese geneeskunde is een weerspiegeling van het Chinese ideaal van evenwicht. Zolang het actieve en het passieve, het warme en het koude, kortom de yin en de yang, met elkaar in balans zijn, is de mens gezond. Zodra een van deze twee verandert door een toe- of afname ontstaan er klachten. De verandering van stoffen is in de Chinese filosofie verder uitgewerkt in de theorie van de vijf elementen: water, vuur, metaal, hout en aarde. De verschillende stoffen in het universum behoren alle tot een van de vijf elementen, die door onderlinge interactie in elkaar kunnen overgaan. De vijf elementen zijn vervolgens gekoppeld aan de verschillende organen en hun onderlinge relaties. Zo behoort het hart tot het element vuur, de milt tot het element aarde, de longen tot het element metaal, de nieren tot het element water en de lever tot het element hout.

Door middel van de uitwisseling van Qi (yang) en bloed (yin) tussen de verschillende organen wordt het evenwicht in het lichaam bewaard. De organen en weefsels staan met elkaar in verbinding via zogeheten meridianen, waardoorheen de Qi en het bloed stromen. Zoals de *Nei Jing* al doceert: 'De meridianen vervoeren Qi en bloed, reguleren de yin en de yang, bevochtigen de pezen en beenderen, wat ten goede komt aan de gewrichten.' Maar als de Qi (of het bloed) zich ophoopt door een slechte doorstroming, dan ontstaat er ergens in het lichaam een teveel aan yang (of yin), wat fysieke of psychische klachten tot gevolg heeft.

Prikken en eten als therapie

Volgens de Chinese geneeskunde kunnen blokkades in de doorstroming van Qi en bloed worden verholpen door de

meridianen op specifieke plaatsen op het lichaamsoppervlak te stimuleren. Dit kan gebeuren door massage (wat aangenamer klinkt dan het is, namelijk keihard drukken), warmte of een scherp voorwerp. De laatste methode, waarbij dunne naalden in voorgeschreven punten op de meridianen worden geprikt, is in het Westen bekend geworden als acupunctuur. Er bestaat een aardige analogie tussen acupunctuur en feng shui. In de feng shui is een juiste plaatsing van objecten van cruciaal belang voor de bevordering van de aardse energiestromen. Daarom houden de Chinezen ervan om pagodes op te richten. Het zijn eigenlijk reusachtige acupunctuurnaalden die men in de aarde prikt.

Naast de genoemde therapieën maakt de Chinese geneeskunde gebruik van kruiden, mineralen en dierlijke producten. Recepten worden zelden gebaseerd op één enkel ingrediënt, omdat de traditionele Chinese arts uitgaat van ieders uniciteit. Recepten bestaan uit een mengsel van ingrediënten die meestal worden verwerkt tot een brouwsel, en ook wel tot pillen, poeders en zalven. De toepassing van kruiden en dierlijke producten in de Chinese geneeskunde is een doorn in het oog van natuurbeschermers. Zo heeft het excessieve gebruik van typische ingrediënten als zoethout, tijgerbeenderen en berengal rampzalige consequenties gehad voor de Chinese flora en fauna.

Het wekt geen verbazing dat bij een volk dat zo gepreoccupeerd is met goed eten, ook voedsel een belangrijke rol speelt in de geneeskunde. De Chinese dieetleer is eeuwenoud en wordt niet alleen ingezet ter voorkoming van kwalen (zoals gebruikelijk in het Westen), maar ook als geneesmiddel. Want wat verbindt de sinaasappel met de mungboon, en een schaapskoteletje met een gemberwortel? De sinaasappel en de mungboon zijn yin of koud, en handig als je een teveel aan yang hebt, zoals bij puistjes of aambeien. Schapenvlees en ge-

mber zijn daarentegen typisch yang of warm, en aan te raden bij te veel yin, zoals bij een fikse verkoudheid. En heb je last van kaalheid? Eet dan de befaamde sint-jakobsschelp in Shanghai-stijl met kwarteleitjes en ham. Er zijn in China restaurants waar je slechts binnen hoeft te lopen met de diagnose van je ziekte, waarna de kok je een maaltijd bereidt waarmee je jezelf weer letterlijk gezond eet.

De vraag die westerlingen al heel lang bezighoudt is of dit hele gedoe met naalden, tijgerbeenderen en meridianen nu eigenlijk wel werkt. In de jaren vijftig verbaasde China de wereld met bloedstollende beelden van operaties die dankzij acupunctuur zonder enige vorm van verdoving plaatsvonden. Terwijl de arts het mes stevig in het vlees zette, was de patiënt volledig bij kennis en onderging breeduit lachend de ingreep. Allemaal door de magie van naalden. Later zijn deze beelden ontmaskerd als maoïstische propaganda, maar het heeft de Chinese geneeskunde geen goed gedaan. Voor de nuchtere westerling blijft het immers moeilijk om te geloven in iets waarvan het bestaan niet is aan te tonen. De meridianen, de Qi, en yin en yang zijn onzichtbaar. De oude Chinezen kenden ook geen zenuwstelsel of lymfvatenstelsel. Het deed er voor hen niet toe waar de inwendige organen precies lagen. Het lijkt daarom het simpelst voor ons om de Chinese geneeskunde af te doen als sjamanisme.

Maar dat is een grove misvatting. De tweeduizend jaar oude *Nei Jing* betekende juist een radicale breuk met het verleden, waarin het geloof in geesten en goden het leven van de mens beheerste. Zo doceert de *Nei Jing*: 'Bij het behandelen van een ziekte is het noodzakelijk het geheel te onderzoeken, de symptomen te bekijken, en het gedrag en de emoties te observeren. Als men blijft vasthouden aan geesten en demonen kan er niet gesproken worden van therapie.' De oude Chinezen hebben hun theorieën en leerstellingen ook nooit voets-

toots aangenomen. Zo was er hevige kritiek op de theorie van de vijf elementen. Al tijdens de Han-dynastie schreef de geleerde Wang Chong (27-±97 n.Chr.) cynisch: ‘Het paard is verbonden met het teken voor vuur (*wu*), de rat met het teken voor water (*zi*). Als water werkelijk het vuur beheerst, dan zouden ratten toch paarden aanvallen en weggagen?’ Ondanks de kritiek gebruikt de Chinese geneeskunde doelbewust theoretische principes die elkaar soms tegenspreken. Dit komt omdat men in de uitoefening van de geneeskunde uiterst pragmatisch was ingesteld. Het ging niet om het vinden van waterdichte theorieën, maar om het oplossen van praktische problemen. Een discussie tussen drie keizerlijke geleerden van de Song-dynastie laat dit zien. In een inleiding op het oudst bekende werk over de acupunctuur – *Zhen Jiu Jia Yi Jing* (Systematische Klassieker van de Acupunctuur) – merken de geleerden op dat bij ontleding van het lichaam geen meridianen gevonden kunnen worden. Maar dit geeft niets, schrijven ze, want het bewijs voor de meridianen ligt in de klassieken, de wijsheid van de voorouders en het feit dat het werkt.

Discussies over de werking van de Chinese geneeskunde verzanden vaak in loopgravenoorlogen tussen sceptici en gelovigen. Maar wellicht is het zinvoller om haar als complementair te zien aan haar westerse evenknie. Verschillende wetenschappelijke studies hebben aangetoond dat acupunctuur bij volwassenen effect sorteert tegen het braken na een operatie of chemotherapie en tegen misselijkheid tijdens de zwangerschap. De Chinese geneeskunde helpt tandpijn te verlichten en biedt soelaas bij chronische pijnen zoals hoofd- en rugpijn. Veel Chinese kruiden hebben ook een bewezen werking, zoals de *xianggu* (of Japanse shii-takezwam) bij het versterken van het immuunsysteem, thee bij de preventie van kanker of zoethout bij problemen van de luchtwegen.

Feesten en rituelen

Hoe gaan de Chinezen om met de drie grote gebeurtenissen in het leven: geboorte, huwelijk en dood? Wat voor rituelen zijn gebruikelijk, wat kan men wel en niet doen, en eten of dragen? In een wereld bewoond door duivels en demonen kan er voor de Chinezen bij zo iets belangrijks als een bruiloft of geboorte veel misgaan. Het is daarom essentieel om de bovennatuur, en bij voorkeur de duistere variant ervan, af te schrikken en om de tuin te leiden. Naast deze grote gebeurtenissen krijgt het Chinese leven door het jaar heen kleur door de verschillende feestdagen. Door de toenemende globalisering dreigen steeds meer traditionele Chinese feesten te verdwijnen, omdat het onder jongeren hipper is om westerse feesten als Kerstmis of Valentijnsdag te vieren. Aan de andere kant ontstaat er uit angst voor cultuurverlies soms ook een tegenbeweging die de Chinese feestdagen in ere herstelt, compleet met alle oude of nieuw uitgevonden tradities. Maar in het drukke moderne leven worden de feestdagen voor de Chinezen ook steeds meer een gewone vrije dag.

Van lentefeest tot midherfst

De belangrijkste traditionele feestdagen zijn het Chinees nieuwjaar of lentefeest (*chunjie*), het lantaarnfeest, het feest van helderheid, het drakenbootfestival, het feest van de hongerige geesten en het midherfstfestival. De meeste van deze feesten volgen de Chinese maankalender, hoewel sommige in een van de zonneperiodes vallen. Naast de twaalf maanden van de maankalender hebben de Chinezen het jaar ook ver-

deeld in vierentwintig zonneperiodes (*qi*), die corresponderen met de eerste of de vijftiende graad waarop de zon een van de twaalf dierentekens binnentreedt. De zonnekalender staat ook wel bekend als de boerenkalender. Daar de data in deze kalender nauwelijks veranderen is deze betrouwbaarder dan de maankalender en kan gebruikt worden voor het plannen van landbouwactiviteiten. Vandaar dat de vierentwintig periodes van de boerenkalender poëtische namen hebben als Opge-wonden Insecten (*jingshi*, die valt op 5 maart) of Graanregen (*guyü*, 20 april), maar ook heel praktische zoals Zonnewende (*xiazhi*, 21 juni) of Begin van de winter (*lidong*, 7 november).

Wat Kerstmis is voor de westerling, is het lentefeest voor de Chinees. Iedereen gaat voor het lentefeest naar huis om het te vieren met de naaste familie. In die periode is het niet aan te raden om te reizen. Doordat miljoenen mensen dan onderweg zijn, zitten de treinen, vliegtuigen en bussen volgepropt, als je überhaupt al een kaartje weet te bemachtigen. Het lentefeest volgt de maankalender en valt daarom niet op een vaste dag volgens onze kalender, maar ergens tussen 21 januari en 19 februari.

Voordat het zover is moet er wel eerst het een en ander gebeuren. Op oudejaarsdag wordt het huis schoongemaakt. Dit mag nooit op nieuwjaarsdag, omdat je anders al het geluk van het nieuwe jaar wegveegt. Verder moet er een week voor Chinees nieuwjaar worden geofferd aan de Keukengod. Hij zorgt voor het gezin, verdeelt de levensdagen over de gezinsleden en bepaalt of het gezin in rijkdom of in armoede zal leven. Zijn afbeelding wordt altijd opgehangen bij het fornuis. Net als Sinterklaas met zijn boek houdt de Keukengod de goede en slechte daden van de gezinsleden bij. Op de drieëntwintigste dag van de twaalfde maanmaand gaat hij terug naar de hemel om over het gezin aan de Jade Koning te rapporteren. Om de Keukengod gunstig te stemmen worden er allerlei

zoetigheden aan hem geofferd en wordt er honing om zijn lippen gesmeerd, zodat hij alleen maar zoete woorden over het gezin zal spreken. Na de offerandes wordt de afbeelding van de god verbrand, zodat hij naar de hemel kan gaan. De Keukengod keert op oudejaarsavond weer terug bij het gezin.

Op oudejaarsavond moet er altijd vis worden gegeten. De vis staat symbool voor overvloed en rijkdom, omdat het in het Chinees op dezelfde manier wordt uitgesproken als het woord 'overvloed' (*yu*, zeg: 'u'). Eveneens op het menu staat de nieuwjaarscake of *niangao*, die wat zwaar op de maag ligt en daarom in kleine plakjes wordt gegeten. Het is een compacte gele of witte (symbolisch voor goud en zilver) koek van kleefrijst, gearneerd met dadels en gekonfijte vruchten. Het nieuwe jaar wordt ingeluid met oorverdovend vuurwerk om de boze geesten te weren. Dan is ook de tijd aangebroken om een nieuwe afbeelding van de Keukengod boven het fornuis te hangen, gunstige spreuken aan beide zijden van de voordeur te plakken en rode envelopjes met geld (*hongbao*) aan de kinderen te geven. Om het geheel te completeren wens je elkaar natuurlijk gelukkig nieuwjaar ofwel *gongxi facai, xinnian kuaile* (zeg: 'koeng sie faa tsjh'aa, sien niejin kwh'jaai luh').

Het Chinese nieuwjaar is amper voorbij of exact vijftien dagen later volgt alweer het volgende feest: het lantaarnfeest of *yuanxiao*. Het lantaarnfeest wordt tegenwoordig niet meer uitgebreid gevierd. In vroeger tijden hing men, zoals de naam al doet vermoeden, overal lampionnen op. In de keizertijd, toen man en vrouw nog volstrekt gescheiden van elkaar leefden, was dit festival dé gelegenheid om elkaar te ontmoeten. Op die dag mochten de vrouwen van de elite met hun dienstmaagden voor één keer vrijelijk flaneren (en flirten) door de stad. Voor het feest eet men *yuanxiao*, kleine ronde knoedels gemaakt van kleefrijst en genoemd naar het gelijknamige feest. Ze zijn meestal lekker zoet en gevuld met bonenpasta, walnoten of pin-da's.

Het feest van helderheid (*qingming*) is het belangrijkste festival dat de boerenkalender volgt en valt jaarlijks op 5 april. Eigenlijk is het geen feest, maar een moment om de gestorven familieleden te herdenken. Op deze dag gaat de familie naar de begraafplaats om de graven van dierbaren schoon te vegen. Het onkruid rond de graven wordt gewied, waarna er voedsel en drank wordt geofferd, wierook en papieren geestengeld wordt verbrand, en voetzoekers worden afgestoken. Het feest van de hongerige geesten (*guijie*) is de tegenhanger van het feest van helderheid. Terwijl het laatste is bedoeld voor de overledenen mét familie, is het eerste bedoeld voor degenen die niemand meer hebben of die geen behoorlijke begrafenis hebben gehad omdat het lijk is verminkt of vermist is. Zulke stakkers vinden geen zielenrust en zullen als hongerige geesten de wereld onveilig maken. Om deze losgeslagen geesten gunstig te stemmen wordt er één keer per jaar, op de vijftiende dag van de zevende maanmaand, flink voor hen uitgepakt met offergaven, wierook en wat niet al.

Maar alvorens het tijd is voor deze geesten, vindt er eerst nog een ander spectaculair festival plaats – het drakenbootfestival (*duanwu*), op de vijfde van de vijfde maanmaand. De oorsprong van het drakenbootfestival ligt in het tragische verhaal van de dichter en staatsman Qu Yuan. Hij zou door de intriges van medehovelingen uit de gratie zijn geraakt bij de koning van Chu. Uit wanhoop over dit onrecht zou hij zichzelf in 295 v.Chr. hebben verdronken in de rivier de Miluo. In een poging om zijn lichaam terug te vinden en de populaire staatsman een fatsoenlijke begrafenis te geven, zouden mensen in boten zijn uitgevaren. Toen de zoektocht geen resultaat opleverde, maakte men driehoekige pakketjes van kleefrijst verpakt in palmbladeren (*zongzi*) en gooide deze als offergaven in het water op de plek waar Qu Yuan was verdronken. Om hem te gedenken worden elk jaar de drakenboottraces gehou-

den en eten mensen zongzi. Deze heerlijke snack wordt gestoomd en soms gevuld met vlees (in Zuid-China) of met zoetheid (in Noord-China).

In China zijn er twee feesten waar je echt voor naar huis moet: het lentefeest en... het midherfstfestival (*zhongqiu*) of maanfeest. Op deze dag wordt de verjaardag gevierd van Chang'e, de Maankoningin. Zij is de vrouw van de boogschutter Hou Yi, die in het jaar 2436 v.Chr. de aarde gered zou hebben toen deze verschroeid dreigde te worden door negen zonnen. Hou Yi schoot de zonnen stuk voor stuk af, op een na natuurlijk. Op een dag had Hou Yi het elixer voor het eeuwige leven weten te bemachtigen. Maar voordat hij het elixer zelf had kunnen drinken, had Chang'e het al opgedronken. Toen Hou Yi dit ontdekte, ontstak hij in hevige woede. Chang'e vluchtte in doodsangst weg, met Hou Yi op haar hiel. Ze rende en rende, net zolang totdat ze op de maan terecht kwam. Tot op de dag van vandaag woont ze op de maan. Haar verjaardag wordt gevierd door met de familie samen te tafelen, spelletjes te spelen en de maancake te eten. Dit is een ronde koek (staat voor het samenzijn met de familie), die is gevuld met zoete lotuspasta en – tot horreur van degenen die dit nooit eerder hebben gegeten – een gezouten ei in het midden.

De laatste jaren zijn de maancakejes van een volkshapje steeds meer veranderd in een symbool voor duistere vriendjespolitiek. Het is de gewoonte om voor het midherfstfestival familie, goede vrienden en zakenrelaties maancakes cadeau te geven. Alleen zijn tegenwoordig de verpakkingen voor de cakes vele malen duurder geworden dan de cakes zelf. Ze worden verpakt met dure thee, flessen exquise wijn en zelfs sieraden. In het welvarende Zuid-China worden voor de meest luxueuze varianten tienduizenden yuan neergeteld. Bij dit soort absurde bedragen is het duidelijk dat het allang niet meer

gaat om de maancakes zelf. Die zijn slechts bedoeld als middel om smeergeld op een maatschappelijk geaccepteerde wijze bij de ontvanger te krijgen. Vandaar dat in het najaar van 2005 de machtige Chinese Staatscommissie voor Ontwikkeling een verbod heeft afgekondigd op de luxe variant van de maancakejes of *haohua yuebing*.

Huwelijk

De manier waarop het traditionele Chinese huwelijk hoort plaats te vinden ligt al meer dan tweeduizend jaar vast. In de *Optekeningen der riten* (of *Liji*), een van de dertien confucianistische klassieken, staat de etiquette beschreven volgens zes riten: 1) het sturen van geschenken ofwel het aanzoek; 2) het vragen naar de naam van het meisje; 3) het berichten over de gunstige voorspelling; 4) het sturen van de bewijzen van de verloving; 5) het vragen naar de tijd van het huwelijk, en 6) het ontmoeten in persoon.

De opmaat voor een huwelijk is het aanzoek. Dit gebeurt door een tussenpersoon met geschenken naar de familie van de beoogde bruid te sturen. Is deze ervan overtuigd dat de familie van de toekomstige bruidegom voldoende sociale en economische status bezit, dan pas mag de tussenpersoon volgens de zes riten vragen naar de naam van het meisje, met andere woorden, haar geboortedatum en -tijd. Het papiertje met deze vitale informatie wordt vervolgens onder het wierookvat geplaatst van het voorouderaltaar van de familie van de jongen.

Wanneer er zich gedurende drie dagen geen ongunstige voorvallen voordoen, zoals ruzie in de familie, het breken van servies of diefstal, dan vraagt men een wichelaar te bepalen of de jongen en het meisje bij elkaar passen door het rangschikken van de acht karakters (*pai ba zi*): numerologisch gegoochel met hun geboortedata en -tijden. Nadat de familie

van het meisje is bericht over het goede nieuws van de voorstelling, gaan de beide families over tot het uitwisselen van de bewijzen van de verloving. De familie van de bruidegom biedt de tegenpartij de zogeheten 'theegiften' (*chali*) aan, een bont geheel van thee, wijn, tabak, koeken, kokosnoten (symbool voor veel zonen), en een ganzerik en gans (of hen en haan). Dit laatste is een herinnering voor de vrouw aan haar huwelijkse plichten en onderdanigheid aan de echtgenoot. In ruil schenkt de familie van het meisje kleren, voedsel en schoenen. Dit wederzijdse geschenkencircus culmineert twee dagen erna in de bezorging van de bruidsschat bij de familie van de bruidegom.

Als de dag van de huwelijksceremonie contractueel is vastgelegd, wordt het tijd voor de zesde en laatste rite: de ontmoeting in persoon of het huwelijk. In het oude China hadden de toekomstige echtelieden elkaar doorgaans nog nooit eerder ontmoet. Tegenwoordig probeert men steeds meer bij de partnerwensen van de jongeren aan te sluiten en zijn de gedwongen huwelijken niet meer in zwang. De bruid is volledig gekleed in het rood terwijl haar gezicht ook nog eens wordt bedekt met een rode doek zodat ze niks kan zien. Ze wordt met een draagstoel in processie afgehaald door de familie van de bruidegom. Eenmaal aangekomen bij haar schoonfamilie volgt een serie rituelen, variërend van het aanbidden van de hemel en de aarde en de voorouderverering tot de theeceremonie ter ere van de ouders van de bruidegom. Het is dan tijd voor het grote schransen: een enorm banket met honderden gasten en veel, heel erg veel eten en drinken. Om al die gasten van hun natje en droogje te voorzien moet er soms in twee of drie aparte ploegen worden gegeten. Alleen het banket al kan een familie op de rand van een faillissement brengen. Daarom geven de gasten in plaats van geschenken vaak geld in de traditionele rode envelopjes.

Aan het eind van de feestelijkheden wordt het jonge echtpaar de slaapkamer binnengeleid, waar de gasten tot in de late uurtjes deelnemen aan een wonderlijk spel van 'bruidspartje pesten'. Met schuine moppen en lastige vragen wordt het geduld van de bruidegom, maar vooral dat van de arme bruid, danig op de proef gesteld. Hoe zachtvaardiger en toleranter zij zich opstelt, des te meer lof zij bij de schoonfamilie oogst. Als iedereen ladderzat is of genoeg heeft van het feest, wordt het doodvermoeide paar alleen gelaten en mag de bruid eindelijk haar rode hoofddoek afdoen.

De vele rituelen van het traditionele Chinese huwelijk dienen slechts één doel: de beide partijen ervan te overtuigen dat trouwen geen individuele aangelegenheid is, maar een zaak van twee families. Hiermee wortelt het diep in de confucianistische traditie, waarin het individu ondergeschikt is aan maatschappij en familie. Op het Chinese platteland wordt het huwelijk nog vaak volgens de oude gewoontes en gebruiken gevierd. Maar in de steden zijn huwelijken in westerse stijl steeds populairder: bruiloften zónder alle feodale poespas met onderdanige vrouwen, bruidsschatten en exorbitante banketten, maar mét behoud van de mooie elementen.

Geboorte

Al tijdens het huwelijksfeest wordt in China veel aandacht besteed aan het krijgen van kinderen. Bij het banket worden traditiegetrouw grote hoeveelheden lotuspitten, bamboescheuten en pinda's geconsumeerd, omdat deze respectievelijk klinken als 'achter elkaar kinderen krijgen' (*lianzi*), 'kleinkind' (*sun*) en 'afwisselend geboorte geven aan zonen en dochters' (*huasheng*). Een oude truc was het opmaken van het huwelijksbed door oudere vrouwen die meerdere zonen (want dochters telden niet mee) hadden gekregen. Vroeger geloofde men dat dit een positieve invloed op de bruid zou hebben.

In een tijd dat er nog geen DNA-testen, echo's en andere scans mogelijk waren, moest de zwangere vrouw in Zuid-China de hulp van de godin Niang Niang inroepen als ze het geslacht van het kind wilde weten. Hier was wel wat rekenwerk voor nodig. Men telde de leeftijd van de vrouw in jaren, maanden en dagen plus het uur van haar geboorte op bij de uitgetelde maand, dag en uur van de geboorte van het kind. Met de uitkomst van deze som kon je naar de tempel van de godin van het moederschap gaan. Vervolgens was het een kwestie van het aftellen van de afbeeldingen van de 36 dienaressen van Niang Niang. Deze hielden soms een jongetje, soms een meisje of soms niets vast. Het geslacht van de baby correspondeerde met dat van het kind in de armen van de dienaressen. Was je getal hoger dan 36, dan telde je gewoon door vanaf het begin. Het was erg als een dienaar geen kind in de armen had, want dat kon maar op twee dingen duiden: de godin wilde het geslacht niet onthullen, of het kind zou dood worden geboren.

De gebruiken en gewoontes bij de geboorte zijn tot op heden onveranderd gebleven. Na de bevalling wordt de jonge moeder zoveel mogelijk ontzien om te kunnen rusten. Bovendien krijgt ze een heel menu voorgeschoteld van versterkende gerechten welke zijn bereid met een arsenaal aan medicinale paddestoelen, wortels en vruchten: oesters met *danggui*-wortel (Chinese *angelica*), gestoofde schildpad met *huangqi*-schors (*Astragalus membranaceus*) en gekookte aal met dadels en bittere *lingzhi*-zwammen (*Ganoderma lucidum*). Al deze postnatale gerechten dienen voor het herstel van de moeder, maar zijn niet altijd even appetijtelijk. Familie en vrienden komen pas één maanmaand na de geboorte (*man yue*) op kraambezoek, daarvoor is het absoluut niet toegestaan. In sommige streken vindt het kraambezoek plaats drie dagen nadat het kind voor het eerst wordt gebaad of soms honderd dagen na de geboorte.

Feliciteren vóór deze periode is niet gebruikelijk.

Op het eerste maandfeest stuurt de familie van de jonge moeder roodgeverfde eieren aan vrienden, kennissen en buren (want rood is de kleur van geluk en het ei het symbool van vruchtbaarheid). Op deze dag wordt het kind kaalgeschorren, en het haar wordt in een rode doek gewikkeld en aan het kussen van de wieg gebonden. Het haar wordt op de honderdste dag in een rivier of meer gegoooid, omdat men denkt dat het kind daardoor moedig zal worden. Op het maandfeest zijn gebruikelijke cadeaus: het bekende rode envelopje, armbanden, kettinkjes, ringen en, vooral, een zilveren hangslot. Met dit laatste kan het kind symbolisch aan het leven worden vastgeklonken. Naast het maandfeest is ook de eerste verjaardag een feest omgeven met tradities. Het kind krijgt dan een aantal voorwerpen binnen handbereik gelegd, zoals een bronzen spiegel, een weegschaal, een pen, boeken, een schaar en een zilveren schoen. Het voorwerp dat het eerst wordt beetgepakt, geeft een indicatie voor het toekomstige werk, karakter of lot van het kind. De boeken staan bijvoorbeeld symbool voor een carrière als wetenschapper, terwijl de zilveren schoen duidt op welvaart.

Alhoewel het door de traditie is voorgeschreven, is het krijgen van veel kinderen geen zegen voor China. Al in de vroege jaren vijftig waarschuwde de vooraanstaande econoom Ma Yinchu voor de desastreuze gevolgen van een sterke bevolkingsgroei. Er werden toen nieuwe regels afgekondigd voor geboortebeperving en abortus. Helaas viel Ma Yinchu tijdens een politieke campagne in 1957 in ongenade, waarmee ook zijn ideeën in de ijskast verdwenen. Tijdens de turbulente periode van de Grote Sprong Voorwaarts in 1958 tot de late periode van de Grote Proletarische Culturele Revolutie (1966-1976) promootte Mao Zedong het krijgen van veel kinderen als een vaderlandslievende daad. In de jaren zestig en zeventig

hadden vele families zes of zeven kinderen, met natuurlijk een explosieve bevolkingsgroei als resultaat. Pas tegen het einde van de Culturele Revolutie drong bij de regering het besef door dat er iets moest gebeuren wilde China niet op een demografische catastrofe afstevenen. Het leidde tot de afkondiging van de omstreden eenkindpolitiek in 1980. Meer dan twintig jaar na dato zijn de gevolgen van deze politiek evident: de bevolkingsgroei is afgevlakt en ligt zelfs lager dan het wereldgemiddelde. In sommige steden, zoals Shanghai, vergrijsst de bevolking, omdat jonge stellen soms helemaal geen kinderen meer willen. Daarom wordt in de meest vergrijzende steden het eenkindbeleid tegenwoordig minder streng toegepast, zodat mensen niet meteen een fikse boete riskeren als ze er toevallig twee willen.

What's in a name?

Na de geboorte wordt het tijd om een goede naam voor het kind te verzinnen. 'What's in a name?' schreef Shakespeare. Voor een Chinees zit er veel in de naam, want deze wordt niet lichtvaardig gegeven. Al lijkt dat misschien wel zo bij babynamen als Zwijntje, Hondje of Koetje. Dergelijke zuigelingen-namen (*ruming*) zijn bedoeld om demonen en boze geesten voor het lapje te houden, die de moeite niet zullen nemen deze minderwaardige 'dieren' weg te roven. De zuigelingennaam is maar een van de vele namen die de Chinees krijgt. In het keizerlijke China kreeg de literaat een aparte naam (*zi*) bij zijn twintigste verjaardag, een pen-naam (*biming*) voor het literaire schrijven en ook nog een postume naam (*hao*). Maar deze gewoontes zijn grotendeels verdwenen, al zijn er nog steeds mensen die chic willen doen met meer namen.

Zodra het kind naar school gaat, krijgt het tegenwoordig nog steeds een schoolnaam (*xueming*), die ook de naam in het gewone leven is. Deze bestaat uit twee componenten: de gene-

ratienaam en de eigennaam. De generatiennaam kan een karakter uit een gedicht of klassieke tekst zijn. Iedere nieuwe generatie krijgt het volgende karakter uit de tekst, die bij het familiealtaar wordt bewaard. Hierdoor kun je precies nagaan tot welke generatie je behoort. De eigennaam kan ook uit een vaste reeks of spreuk komen, zoals de Acht Deugden, zodat je weet het hoeveelste gezinslid iemand is. Uit respect voor de voorouders is het ongebruikelijk de namen van de drie voorgaande generaties te gebruiken. De naam van de keizer is een verhaal apart. Wilde men karakters uit zijn naam gebruiken, dan werden die opzettelijk verkeerd geschreven (een streepje te veel of te weinig) of helemaal verboden en vervangen door synoniemen. Tijdens de Song-dynastie sprak men ineens niet meer van een spiegel (*jing*), maar van een reflector (*zhao*). Dat kwam omdat de naam van de voorvader van de eerste Song-keizer klonk als 'zich spiegelen' (*zhao jing*). Door het woord spiegel te verbieden, kon deze lasterlijke woordspeling tenminste niet meer worden gemaakt.

Het is cruciaal om een naam met zorg te kiezen. Een naam die niet strookt met je karakter of fysiek gestel kan leiden tot ziekte of mislukkingen in het leven. Namen reflecteren vaak de hoop die ouders stellen in hun kroost. In dit opzicht zijn de kungfu-adepten Bruce Lee en Jackie Chan hun namen Kleine Draak en Draak in Wording volledig waardig gebleken. De namen van meisjes reflecteren doorgaans de eigenschappen van de ideale vrouw: bevallig en lieflijk als Geurige Lentebloesem of Azuurblauwe Jade. Een apart hoofdstuk in de Chinese naamgeving vormen de dagen van Mao Zedong toen de politiek een duidelijke stempel op het leven drukte. Het leverde een hele generatie op die nu door het leven gaat als Rode Held, Opbouw van het Land of Voor het Volk.

Dood en begraven

De traditionele Chinese rouwrituelen verschillen per regio en sociale klasse, maar er is wel een aantal terugkerende elementen. Na iemands dood wordt er een rouwperiode van negen- en veertig dagen aangehouden. Dit hangt samen met het geloof dat de geest van de overledene een tocht van zeven maal zeven dagen aflegt op weg naar de onderwereld. Tijdens deze negen- en veertig dagen moet er heel wat gebeuren. Eerst moet de overledene worden gewassen, in zijn mooiste kledij gestoken en voorzien van de benodigde hulpmiddelen om demonen onderweg te kunnen omkopen of te verjagen (geldstuk in de mond, bronzen spiegel of een wilgentakje in de rechterhand). Daarna wordt het tijd voor een scala aan praktische zaken: het bepalen van de dag van de werkelijke begrafenis, het inhuren van professionele rouwklagers, priesters en muzikanten, het opstellen van het vooroudertablet ('het huis' van de ziel, zogezegd) en het uitzoeken van een papieren 'geestenuitzet'.

Hoewel Chinezen geloven in vossengeesten, demonen en andere griezels, vertoont het leven in het hiernamaals eigenlijk veel gelijkenis met het aardse bestaan. Ook in de hemel en de hel zijn er ambtenaren en bureaucratie, heb je kleren nodig en betaal je met geld. Daarom is de geestenuitzet zo belangrijk, want zonder deze zou je niet kunnen overleven in het hiernamaals (ook al ben je dood). De geestenuitzet bevat alles wat een geest die enigszins comfortabel de eeuwigheid wil doorbrengen, verlangt: sieraden, geld, kleding en schoei- sel, natuurlijk van papier gemaakt. Verder wordt er een papieren eengezinswoning bijgeleverd, voorzien van een keuken met inbouwapparatuur, luxe badkamer, verschillende slaapkamers en een woonkamer met tv. Om het de welgestelden in het leven aan gene zijde nog aangenamer te maken, wordt soms ook een schare papieren bedienden vervaardigd: een

tuinman, een kok en een chauffeur. Dit bonte geheel wordt voor het huisaltaar gezet, waar het blijft staan totdat het op de negenenveertigste dag van de rouwperiode ritueel wordt verbrand. In vroeger tijden werd de geestenuitzet als grafgift meebegraven. Voor de koningen en de adel van de Shang- en de Zhou-dynastie bestond de uitzet uit de oorspronkelijke voorwerpen die bij leven waren gebruikt (vaak met de onfortuinlijke bedienden en huisdieren erbij), maar in de Han-dynastie maakte men keramieken schaalmodellen van werkelijk alles: kookpotten, fornuizen, waterputten, boerderijen met honden en kippen, en zelfs complete varkensstallen. Hiermee heeft de Han een van de meest uitgebreide grafculturen van de Chinese dynastiën.

Een goede zorg door de nabestaanden is cruciaal voor een blijde geest. Sterker nog, zonder familiezorg verkommert de ziel en wordt hij een hongerige geest, een poltergeist zeggend. Offergaven, het branden van wierook, een geestenuitzet – dit alles is natuurlijk erg belangrijk. Maar het begint bij een goede begrafenis, dus in een geschikte kist, op een geschikte plek en op een geschikte dag. Het kan soms lang duren voordat aan al deze voorwaarden is voldaan. Bij het overlijden van een van de ouders wordt hier geen punt van gemaakt, want de begrafenis moet perfect zijn. Vroeger werd dan gewacht en werd het lichaam van de ouder apart opgebaard, totdat de meest geschikte dag voor de bijzetting was aangebroken, wat soms maanden kon duren. Vanwege de volksgezondheid is dit tegenwoordig niet meer toegestaan. De traditie Chinese hiërarchie hielden ervan om hun kist lang van tevoren gereed te hebben. De rijken kochten kostbare kisten van hardhout of het geurige sandelhout, die vervolgens klaar voor gebruik in het huis (meestal dicht bij de voordeur) werden bewaard. Voor de oudste zoon was het een daad van respect om de ouders bij leven een kist te schenken. Voor het bepalen

van een geschikte datum voor de begrafenis en een geschikte plek voor het graf wordt de feng shui-meester of sterrenwielchelaar ingeschakeld. Een graf met een goede feng shui is gericht naar het zuiden, liefst begrensd door een rivier, met aan de noordzijde een heuvel- of bergrug die als een wijde boog om het graf ligt (dan is het beschermd door 'een tijger en een draak'). In Zuid-China houdt men ervan de graven te situeren op heuvels met een goed uitzicht voor de overledene, liefst op wat water. Voor diens comfort zijn de graven in het zuiden gevormd als een soort fauteuil, met aan weerskanten een stenen leeuw ter afwering van onheil. Op het noordelijke platte-land zijn de graven gelegen in laagland en te midden van de akkers, immers 'de boer komt voort uit de grond, bewerkt deze, en keert ernaar terug'. De noordelijke graven zijn – zeker in de arme streken – meestal niet meer dan een stapel stenen in het veld.

De rouwstoet is zo opzichtig en kleurrijk als de financiële middelen van de familie het toelaten. Bij een traditionele stoet wordt de lijkkest voorafgegaan door iemand die papieren munten rondstrooit om de demonen te verzoenen. Hierna komen de dragers met banieren, vlaggen en witte lampionnen waarop in blauw de titels van de overledene staan. Ook worden de foto van de dode en offergaven (fruit, varkensvlees, cake of broodjes) megedragen. De dragers worden gevolgd door een groep muzikanten, waarachter de familie loopt. De familie in de eerste graad is gekleed in juten kleren, de tweede graad in het wit en de derde graad in het blauw, en strompelt in gebogen houding achter de stoet aan om haar verdriet tot uiting te brengen. De mannen scheren zich niet gedurende de rouwperiode en tot één jaar na het overlijden draagt de directe familie een witte band of een juten vierkantje op de linkermouw gespeld.

Lichaam voor de eeuwigheid

Wat zeker zo erg is als een geest zonder familie, is een geest zonder een ongeschonden, bijgezet lichaam. In het eeuwen-oude *Klassieke werk van ouderlijk respect* (*xiaoqing*) staat al vermeld dat 'het lichaam, het haar en de huid zijn verkregen van de ouders en niet mogen worden beschadigd'. Dit betekent dat het lichaam puntgaaf moet worden begraven. Dat ging zover dat de keizerlijke eunuchen hun geamputeerde genitaliën in een urn bewaarden totdat deze bij overlijden samen met het lichaam begraven konden worden. Het mooist is het als het lichaam voor de eeuwigheid bewaard kan blijven. Hierbij denkt men onwillekeurig aan de oude Egyptenaren en niet aan de Chinezen. Toch is het allerbest geconserveerde lichaam uit de oudheid niet dat van een Egyptenaar, maar van een Chinees, en wel van vrouwe Xin Zhui, de markiezin van Dai.

Zij leefde in wat nu de provincie Hunan is en stierf in 168 v.Chr. De Chinese archeologen die haar in 1972 bij de plaats Mawangdui opgroeven kregen de schok van hun leven: ze vonden een vrouw die erbij lag alsof ze gisteren was begraven. De gewrichten van de markiezin waren buigzaam, haar haren waren nog stevig in het hoofd ingeplant en de huid was zacht en soepel. Het lichaam was na meer dan 2100 jaar nog in zo'n uitstekende conditie dat vastgesteld kon worden dat zij bloedgroep A had, dat haar laatste maaltijd een meloen was (er zaten nog precies 138 onverteerde meloenpitten in haar maag) en dat ze last had van tuberculose, hernia, lintworm en galstenen. Maar wat de markiezin uiteindelijk fataal werd, eist ook tegenwoordig nog zijn tol: een hartaanval. Als lid van de adel leefde zij een luxe maar ongezond leven met overdadig, calorierijk eten en weinig beweging. Daardoor was ze niet alleen moddervet (ze woog zeventig kilo bij een lengte van amper anderhalve meter), maar uit sectie bleek ook nog eens dat haar linkerkransslagader ernstig was vernauwd. In het graf vonden

archeologen kruidenpakketjes met kaneel, magnoliabast en peperkorrels, die in de Chinese geneeskunde worden gebruikt tegen hart- en vaatziekten. Voor de markiezin heeft het helaas niet meer mogen baten.

De Chinezen waren geobsedeerd met het eeuwige leven en probeerden van alles om het lichaam zo goed mogelijk te conserveren. Toen de vorst Liu Sheng, negende zoon van de Han-keizer Jingdi, stierf in 113 v.Chr. had hij alle voorbereidingen getroffen voor zijn leven na de dood. In die tijd geloofde men dat jade een conserverende werking had, dus had Liu Sheng een fortuin uitgegeven aan een lijkwade gemaakt van 2498 stukjes jade, aan elkaar genaaid met gouddraad. De lijkbezorgers hadden ook nog eens al zijn lichaamsopeningen met jade dichtgestopt. In 1968 openden de archeologen vol spanning de kostbare lijkwade, maar helaas, van de machtige Liu Sheng was niet meer overgebleven dan een paar verbleekte botjes. Waarom is het de markiezin van Dai wel gelukt waar Liu Sheng heeft gefaald, en dan ook nog eens in het warme en vochtige klimaat van Zuid-China, waar een lijk in de zomer al snel begint te stinken?

De markiezin van Dai is met de grootste zorg ter aarde besteld. Ze was verpakt in twintig lagen zijden kleding en stof, twee gestikte dekens en vier perfect sluitende lijkkasten. Haar graftombe was gemaakt op zestien meter diepte, waar een constante lage temperatuur heerst. De tombe zelf was zes meter lang, zes meter breed en drie meter hoog, en vervaardigd van massief cypressenhout. Daarna was de tombe afgesloten met vijf ton vochtabsorberende houtskool en een laag klei van een meter dik. Het resterende gat werd ten slotte met aarde gevuld tot een grafheuvel die vijftien meter boven het landschap uitrijst.

Maar er zijn veel vergelijkbare graven waarin de gestorvene toch is gereduceerd tot stof of botjes. Daarom dachten Chi-

nese archeologen dat de mummie van de markiezin van Dai een toevalstreffer was. Totdat er nog twee lichamen werden gevonden in precies dezelfde perfecte staat als dat van de markiezin – magistraat Sui en vrouwe Lin Huiping, respectievelijk gevonden in 1974 en 2002 in de steden Jingzhou en Lianyungang. De opvallendste overeenkomst tussen de drie mummies is dat ze dreven in een onbekende rode vloeistof, die kwikzilver en magnesium bevatte. Het bewijs is nog niet geleverd, maar archeologen vermoeden dat dit goedje wel eens de sleutel kan zijn voor de Chinese weg naar het eeuwige leven.

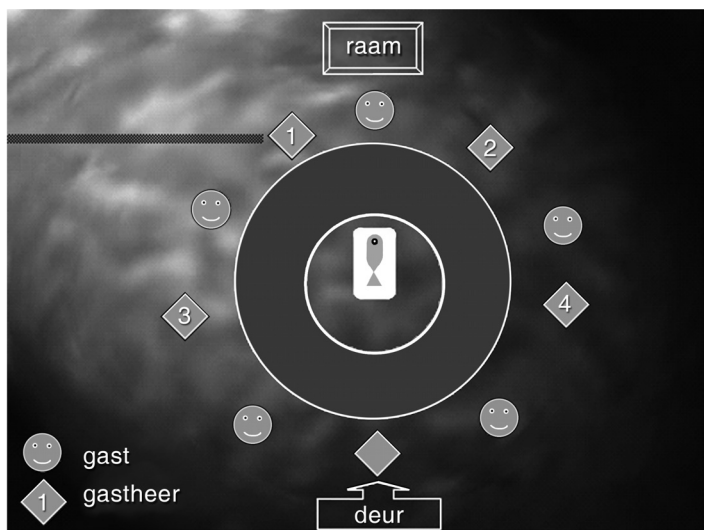
Aan tafel!

Wat is het verschil tussen de Indiase en de Chinese cultuur? Als er een buitenaards wezen op aarde neervalt zou een Indiër op zijn knieën vallen om het te aanbidden, terwijl de Chinees meteen zou gaan nadenken over een recept om het op te eten. Over de Chinese gastronomische traditie doen natuurlijk allerlei wilde verhalen de ronde: schotels met apenhersens, hondenvlees en de onvermijdelijke civetkat – hoewel de laatste als vermoedelijke drager van het SARS-virus wel aan populariteit heeft ingeboet. Niet iedereen krijgt trek bij gerechten met exotische namen als Fenixsklauwen (kippenklauw met de nageltjes er nog aan) of Gevecht van Draak en Tijger (slangen- en kattenvlees). Maar wie denkt dat eten in China een kwestie is van rare of enge gerechten, mist een hoop lekkers en plezier. Alvorens bij Chinezen aan tafel te schuiven is er wel een aantal gewoontes en gebruiken die men in acht moet nemen. Want een volk dat zo geobsedeerd is door goed eten heeft ook een uitgebreide eetcultuur.

Fish and vips

Een Chinese gastheer (of -vrouw) die zijn gast met respect bejegt, ofwel 'gezicht geeft', nodigt deze uit in een aparte vip-kamer van het restaurant. Anders dan in Nederland, waar je met anderen in dezelfde eetzaal zit, hebben de restaurants in China aparte kamers met een duurder prijskaartje. In de prijs zit inbegrepen: een exclusieve inrichting, een karaoke-installatie en tv, én eigen bediening. Je hoeft maar met je vingers te knippen of er staan serveersters klaar om borden op te dienen

of je glas tot vervelens toe bij te schenken. Nederlanders die onbekend zijn met dit fenomeen, worden een beetje zenuwachtig van serveersters die voortdurend in een hoekje aanwezig staan te wezen. Het helpt als je beseft dat de bediening gewoon een onderdeel is van het meubilair.

De Chinese tafelschikking

De traditionele Chinese eettafel is rond – het symbool van harmonie en eenheid. Bij binnenkomst in de vip-kamer ontstaat er onder het eetgezelschap een soort stoelendans. Er wordt wat moeilijk gedaan over wie waar gaat zitten. Bij een ronde tafel doen deze plichtplegingen enigszins vreemd aan, want wat maakt het uit? Maar tijdens deze rituele consternatie is het raadzaam om als gast niet zomaar ergens te gaan zitten. In de meest formele en hiërarchische tafelschikking wordt de hoofdgast gedirigeerd naar de stoel aan de raamzijde tegenover de ingang. De hoofdgastheer komt hier recht tegenover

te zitten. Deze schikking stamt nog uit vroeger tijden, toen het gevaarlijk werd gevonden om met je rug naar de deur te zitten vanwege de mogelijkheid van een laffe aanval in de rug. Uit respect krijgt de hoofdgast daarom de veiligste plek aan het raam. Op de stoel rechts naast de hoofdgast komt de in rang tweede gastheer te zitten, en links naast hem de in rang derde gastheer. Rechts naast de tweede gastheer zit vervolgens de tweede gast, rechts naast de derde gastheer de derde gast, en zo gaat dit door totdat de tafel volzit. Tegenwoordig is een informelere opstelling populair waarbij de hoofdgastheer aan de raamzijde zit, met recht tegenover hem de tweede gastheer, waarna de gasten en gastheren beurtelings naast elkaar komen te zitten in afnemende orde van hiërarchie, beginnend bij de stoel rechts van de hoofdgastheer.

De gasten krijgen niet ieder voor zich het eten opgediend op een bord, zoals in het Westen. In China is het gebruikelijk om alle gerechten op tafel te zetten, waarna iedereen ervan kan nemen. Het delen van het eten symboliseert, net als de ronde tafel, eenheid en harmonie. Nadat het eten is opgediend zal de gastheer iets zeggen in de trant van ‘eet langzaam’ (*man man chi*, zeg: ‘maan maan tsjh’uh’), wat zoveel betekent als: eet smakelijk. Iedereen zal echter wachten met toetasten totdat de hoofdgast als eerste heeft opgeschept of opgeschept heeft gekregen. Het is namelijk een blijk van respect om de ander het beste stukje vlees of vis te serveren – wat de gastheer dan ook doorgaans doet. Uit beleefdheid zal deze bij het opscheppen de eetstokjes omdraaien, zodat deze het voedsel niet aanraken met het deel dat in de mond wordt gestopt. Het hantieren van de eetstokjes vergt wat oefening, maar de onzekere gast moet zeker niet aarzelen om vork en mes te vragen als het eten continu in zijn schoot of ergens anders dreigt te belanden. Eetstokjes zijn al heel lang in gebruik en er wordt al melding van gemaakt in de oudste Chinese teksten van ruim

tweeduizend jaar geleden. Een traditioneel stel eetstokjes is versierd met een draak (het mannelijk exemplaar) en een vuurvogel (het vrouwelijk exemplaar), en hoort volgens de etiquette ook netjes in een paar naast de rijstkom te liggen. Het is overigens een teken van ongeluk om de eetstokjes recht-op in de rijst te steken, omdat dit wordt geassocieerd met het branden van wierookstokjes voor de doden.

Een Chinees diner is een show van smaken en geuren. Het samenstellen van het menu is geen makkelijke opgave. De Chinees is dol op eruditie en de ware gastheer zal door de keuze van de gerechten zijn kennis kunnen etaleren. Als deze de finesses van de Chinese gastronomie beheerst zullen de gerechten bereid zijn met vlees, gevogelte, groentes en zeebanket komend uit alle windstreken. Ook horen alle smaken de tong te passeren: zoet, zout, zuur en bitter. De zuidelijke keukens zijn verfijnd van smaak, en kennen talloze bereidingen (stomen, smoren, frituren, bakken in klei) en een astronomische hoeveelheid gerechten. De meest fameuze van de zuidelijke keukens is de Cantoneze, waarin zoet overheerst. De keuken uit Sichuan kent een 'pittig verlamdende' smaak, die de tong inderdaad het gevoel van een plaatselijke verdoving bezorgt. De Hunanese keuken daarentegen is ronduit loeiheet en ziet letterlijk rood van de pepers. De noordelijke keukens, zoals de Pekinese en de Mongoolse, zijn zoals men ook de noorderlingen karakteriseert: ruig en direct, maar daarom niet minder smakelijk.

Een goed samengesteld menu geeft gezicht (aan de gast) én laat gezicht zien (van de gastheer). Een gastheer die echt de show wil stelen, grijpt terug op de eettradities van de familie van Confucius. In tegenstelling tot Confucius, die de eenvoud zelf was, ging zijn familie zich te buiten aan lekker eten. Volgens de overlevering onderscheidde deze familie drie soorten

banketten, afhankelijk van de sociale positie van degenen die ze te gast hadden. Het eenvoudigste banket bestond uit vier gangen. Het daaropvolgende uit zes en het overdadigste uit acht. Dit is nog niks, want elke gang bestond op zijn beurt weer uit vierentwintig subgangen: vier warme schotels, vier koude schotels, vier soepen, vier vleesgerechten, vier groentegerechten en vier toetjes. Volgens de eetgewoontes van de familie van Confucius moesten de gerechten van één gang verbonden zijn door een thema. De gast moest het thema vervolgens raden. De gastheer koos bijvoorbeeld voor het thema 'de eend' voor een gang. Hij kon dan een groenteschotel laten maken met Chinees eendenkroos (*yaguacao* genoemd). Wilde hij het de gast moeilijker maken, dan liet hij een gerecht garneren met wilgentakjes. Dit omdat de Song-dichter Gu Xiong ooit een bekend lied getiteld 'De wilgentak' schreef, waarin eenden voorkomen. De gast die zijn Klassieken kende had natuurlijk meteen door dat het thema 'de eend' was, want het waren niet de eersten de besten die bij de familie van Confucius aan tafel mochten aanschuiven.

Het pièce de résistance van het Chinese diner is de vis – het symbool van welvaart en overvloed. Als de vis op tafel verschijnt en pontificaal met de neus richting de gast wordt gezet, dan wordt je kennis van de Chinese cultuur getest. Wil je het spel meespelen, draai dan met veel omhaal de schotel honderdtachtig graden om naar de gastheer en glimlach wat samenzweerderig naar de anderen. De vis voor de gast zetten wil zeggen: 'Aan jou de eer om als eerste een toast uit te brengen.' Door de visschotel om te draaien zeg je: 'Nee, nee, ik geef de eer aan de gastheer.' En hiermee begint meestal een van de vrolijkste, en luidruchtigste, onderdelen van het Chinese banket – het drankspel.

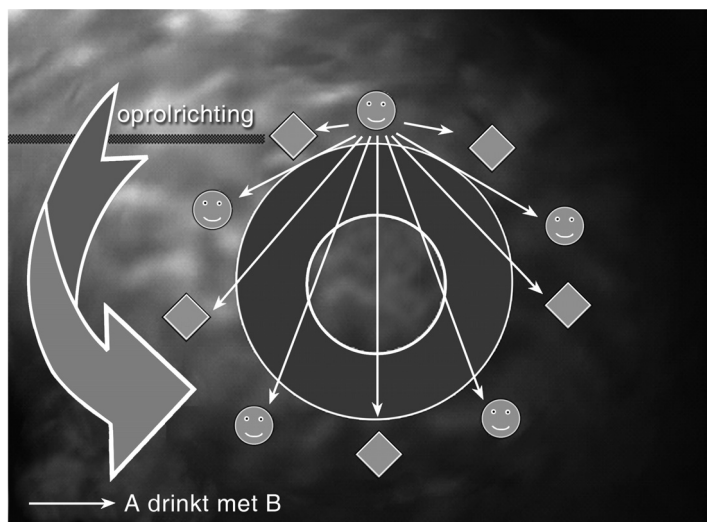
Horizontaal de zaal uit

Het Chinese drankspel dient maar één doel: de gast stomdronken voeren. Het begint bij het kiezen van de drank. De gast krijgt de vraag voorgelegd of hij bier, wijn of *baijiu* (zeg: 'paaidjioow') wil. Baijiu is een destillaat van sorghum (een tropische graansoort die ook wel bekendstaat als kafferkoren) en ziet eruit als gewoon water, maar dan wel vuurwater, want het is zó met een lucifer aan te steken. De gast die slim denkt te wezen en kiest voor iets met een lager promillage, zoals bier of wijn, komt bedrogen uit. Voor de Chinezen geldt dat altijd dezelfde hoeveelheid alcohol moet worden genuttigd, ongeacht de drank. In Nederland pieker je er niet over om een goed glas wijn in één teug leeg te drinken. Maar in China wordt een piepklein glaasje baijiu net zo snel achterovergeslagen als een pul bier, laat staan een glas wijn. Geen wonder dat de Chinese variant voor 'proost!' dan ook 'leeg glas' of *ganbei* (zeg: 'kaanpeeh') luidt. Als deze strijdkreet klinkt, heft iedereen het glas en proost. Na elke dronk houden Chinezen vaak demonstratief het glas op de kop om te laten zien dat het ook echt leeg is.

Als je bij het proosten probeert je glas onder dat van de gastheer te houden, gebeurt er iets vreemds. Hij zal vervolgens proberen zijn glas lager te houden dan het jouwe, net zolang totdat beide glazen de tafel raken. Door jouw glas onder dat van de gastheer te houden, betoon je hem respect. Dit wordt natuurlijk niet geaccepteerd, omdat de gastheer juist zijn respect moet betonen aan de gast. Het is een vrolijk spel, dat tot veel hilariteit leidt als je het goed speelt.

Chinezen zullen er alles aan doen om de gast zo snel mogelijk horizontaal de eetzaal uit te krijgen. Het is een illusie te denken dat je er met een paar keer toasten vanaf bent. Van de zijde van de gastheer zit iedereen in het complot, en na een eerste toast met de hoofdgastheer, zal de volgende toast volgen

met de nummer twee in rang, daarna de nummer drie, en dan net zolang de tafel rond totdat de gast zelf rondjes begint te draaien. Een variant op dit spel is het zogenaamde ‘oprollen van de tafel’ (*juan zuo*, zeg: ‘tsjuuen tzuuoh’), waarbij de gast met iedereen rond de tafel apart moet toosten, beginnend met de persoon rechts van hem. Aan het eind is de tafel meestal ‘opgerold’ (met de gast erbij). Sommigen beweren dat de agressieve Chinese drankcultuur teruggaat tot een ver en grijs Shang-verleden van 3600 jaar terug. Uit de graftomben van de wrede Shang-koningen kwam namelijk niet alleen het gebleekte gebeente van stapels geofferde slaven en krijgsgevangenen tevoorschijn, maar ook een enorme hoeveelheid bronzen drinkkelken en wijnvaten. In een documentaire van CNN werd dan ook gesproken over het ‘liederlijke leven van de vorsten van de Shang’.

Het oprollen van de tafel

Het is vrijwel onmogelijk om je in China aan het drinken te onttrekken, omdat er van alles wordt verzonnen om de gast aan de drank te krijgen. De beste strategie om niet ladderzat van tafel te gaan is om vanaf het begin helemaal niets te drinken. Het wordt niet getolereerd dat de gast eerst een glaasje drinkt om er vervolgens mee te staken. Wie A drinkt, moet ook de rest van het alfabet drinken, zou de Chinees zeggen. Een veelgehoorde uitvlucht om niet te hoeven drinken is te zeggen dat je het aan je lever hebt, of iets dergelijks. Vrouwen worden aan tafel zelden serieus genomen en voor hen zijn dit soort uitvluchten niet echt nodig. Zij worden toch vaak afgescheept met een glaasje cola of appelsap, want 'het échte spul is voor échte mannen'. Besluit je als vrouw toch mee te drinken, dan moet je niet proberen halverwege een beroep op je sekse te doen om te kunnen stoppen.

De mooiste uitkomst van het drankspel is dat de gastheer de banketzaal horizontaal verlaat in plaats van de gast. Dan heb je het als gast helemaal gemaakt. Een handige tip om dit te bereiken is te doen als de Chinezen: laat de zuipschuit van je gezelschap drinken met de zuipschuit van de gastheren. Strategie en teamwork, daar draait het om.

De afsluiting

Het moge duidelijk zijn: goed dineren is voor de Chinees van levensbelang, niet alleen voor het eten, maar ook voor de onderlinge verhoudingen. Voor de Nederlandse zakenman is het soms onbegrijpelijk dat er in China zoveel tijd aan de eettafel gespendeerd wordt. Maar voor de Chinees is het een manier om vriendschapsbanden te kweken. Het principe is: eerst eten, dan zaken. Als er eerst goed is gegeten, gedronken en gelachen, dan kunnen de serieuzere dingen ter sprake komen. In China worden de echte zaken dan ook niet gedaan aan de vergadertafel, maar aan de eettafel. Om de zorgvuldig opge-

bouwde relaties niet op het allerlaatste moment bruut te verstoren, is het goed om aan het eind van het diner rekening te houden met een paar praktische tips.

De overvloedige maaltijd zal afgesloten worden met rijst (populair in het zuiden) of met mie-producten (meer geliefd in het noorden van China). De gast die tegen die tijd nog bij zijn positieven is, zal soms denken: waarom nu helemaal op het eind, na al die lekkere gerechten, nog een kommetje droge rijst naar binnen werken? Het opdienen van de rijst tegen het eind van de maaltijd is – hoe kan het ook anders – een teken van respect voor de gast. De ware gastheer geeft de gast volop de gelegenheid om zich te goed te doen aan een overdaad aan vlees, vis en gevogelte, voordat hij de rijst laat serveren. Het is daarom aan te raden altijd een plekje in de maag te reserveren voor de rijst of mie, want het is wel zo beleefd om deze ook op te eten. Wat zeker niet is aan te raden, is het leegeten van de schalen. Hiermee lijdt de gastheer vreselijk gezichtsverlies. In de ogen van de anderen heeft hij dan onvoldoende gerechten laten aanrukken en de gast hongerig gelaten.

Soms worden tegen het eind van het diner visitekaartjes uitgewisseld. De regels hierbij zijn simpel. Een visitekaartje wordt overhandigd met beide handen en met de tekst leesbaar voor de ontvanger. Bij ontvangst wordt het kaartje altijd uitgebreid bestudeerd en niet zomaar achteloos in een vestzak weggestopt. Als alles achter de rug lijkt te zijn, volgt ten slotte de laatste akte van het Chinese maal: het betalen van de rekening. De ware gast doet alsof hij de rekening gaat betalen. Vervolgens gaat de gastheer met veel misbaar duidelijk staan maken dat dit niet kan en dat de rekening toch echt voor hem is. Gastheer en gast trekken wat met de portemonnees, zwaaien allebei driftig met geld en scheuren in de commotie zo ongeveer de rekening doormidden. Het is niets meer dan een ritueel gevecht waarvan de uitkomst allang vaststaat – de

gastheer draait voor de kosten op, maar het is wel zo leuk om als gast anders te pretenderen.

Het ontbijt

In de ochtend houdt de gemiddelde Nederlander van yoghurt met muesli, brood met jam en een bak koffie. De Chinees is echter verzot op een kom warme mie of een gestoomd broodje met gezouten groente, gekonfijte groene eieren, die een paar jaren in de grond lijken te hebben gelegen, en iets wat nog het meest in de buurt komt van een gefrituurde banketstaaf.

Chinezen hebben een fobie voor koude dingen. In de winter dragen ze vele lagen ondergoed, twee of drie truien en een dik donzen jack. De Chinees zal daarom nooit ofte nimmer een kom koude yoghurt als ontbijt nemen. Warme mie of een gestoomd broodje is wat de Chinese maag vraagt. Er wordt wel eens geruzied over de vraag of de Italiaanse spaghetti nu de inspiratie is geweest voor de Chinese mie, of andersom. Volgens het gezaghebbende wetenschappelijke tijdschrift *Nature* hadden de Chinezen de primeur. Langs de oever van de Gele Rivier in het noordwesten van China heeft een groep archeologen een kom met gekookte mie gevonden, die intact was gebleven onder een dikke laag klei. Met de koolstof-14-dateringsmethode is vervolgens onomstotelijk vastgesteld dat de kom daar minstens vierduizend jaar moet hebben gelegen.

Het Chinese gestoomde broodje met de lugubere naam 'hoofd van de *Man*-barbaar' (of *Man tou*) is de onge vulde vorm van het broodje bapao. Het laatste, gevuld met vlees of kip, is tegenwoordig gewoon in de schappen van de Nederlandse buurtsuper te vinden. De legende gaat dat de eerste *Man tou*'s werden gemaakt op bevel van Zhuge Liang, een beroemde strateeg uit de periode van de Drie Koninkrijken. Na

een succesvolle veldtocht tegen de Man-barbaren arriveerde Zhuge Liang met zijn leger bij de oever van een rivier. Toen hij het water wilde oversteken, stak er opeens een vliegende storm op. Zhuge Liang realiseerde zich dat hij had vergeten te offeren aan de zielen van zijn overleden soldaten. Deze konden geen rust vinden en bleven als hongerige geesten ronddoelen. Volgens oud gebruik had hij de krijgsgevangen Man-barbaren moeten onthoofden en hun hoofden moeten offeren. Maar hij kreeg dat niet over zijn hart. In plaats daarvan offerde hij 'hoofden' gemaakt van deeg, die blijkbaar zo in de smaak vielen bij de hongerige geesten dat het leger veilig de rivier over kon steken.

De gekonfijte eieren worden in China 'pijnboombloemei' (*songhua dan*) genoemd vanwege de bloempatronen in de geleachtige dooier. Het is een lekkernij gemaakt van eendeneieren. De traditionele methode is om het ei met schaal te verpakken in een mengsel van klei, ongebluste kalk, zout en stro, waarna het twee tot drie weken later goed is voor consumptie. In het Westen worden deze eieren soms 'duizendjarige eieren' genoemd, wat exotisch klinkt, maar een schromelijke overdrijving is. De dooier van deze gekonfijte eieren is donker, zacht maar toch stevig. Ze hebben een bijzondere smaak met een zweem van alkali. Deze licht pittige nasmaak kan makkelijk worden verholpen door het ei te nuttigen met een sojasaus van verse gember en Chinese azijn.

De gefrituurde banketstaaf die de Chinezen ook als ontbijt consumeren heet 'gefrituurde Gui' (*youzha Gui*, ook bekend als 'oliestreng' of *youtiao*). Deze kan het best worden vergeleken met een langgerekte oliebol, gemaakt van twee strengen die in elkaar zijn gedraaid. Hij is hartig van smaak, licht krokant vanbuiten en zacht vanbinnen. De vreemde naam voor deze ontbijtsnack stamt uit de tijd van de Song-dynastie. De Song werd in haar voortbestaan vele malen bedreigd door de

invallen van noordelijke nomadenstammen. De generaal die de nomaden zeer succesvol bestreed was Yue Fei. Maar in 1142 werd Yue Fei op een lafhartige manier verraden en geëxecuteerd door toedoen van de toenmalige premier Qin Gui en zijn vrouw. Toen een lokale restauranthouder dit nieuws hoorde, maakte hij uit woede twee poppen van deeg (Qin Gui en zijn vrouw), die hij vervolgens stevig de nek omdraaide en in de frituurpan smeed. Vandaar de naam ‘gefrituurde Gui’.

Theeleuten en -soorten

Praten over de Chinese eet- en drankcultuur is niet compleet zonder het ook over de thee te hebben. ‘Reeds Lao-Tse dronk thee’, dichtte Jan Jacob Slauerhoff. Of de oude meester inderdaad de thee dronk zoals wij die vandaag de dag kennen is onwaarschijnlijk. Volgens historici dronk men destijds cichorei in plaats van thee. Vaststaat dat het drinken van thee in China in zwang kwam rond de derde eeuw na Christus. Tijdens de Tang-dynastie ging de Chinese literaat met het theedrinken op de loop en nam het op in zijn repertoire van gecultiveerd tijdverdrijf en genot, waartoe ook de kalligrafie, de schilderkunst, de poëzie en het luitspel behoorden.

Volgens de overlevering werd de theeplant naar China gebracht door Bodhidharma of Da Mo, de ‘Brahmaan met de blauwe ogen’, die bekend is geworden als de oprichter van het zenboeddhisme. Da Mo zou eens tijdens een meditatie in slaap zijn gesukkeld. Dit irriteerde hem dermate dat hij zijn oogleden afsneed en op de grond smeed, zodat het hem niet nog eens zou overkomen. Maar toen de oogleden de grond raakten, schoten ze wortel en groeiden uit tot de eerste theeplant. Daarom staat de theeplant symbool voor het eeuwige waken, waarvan je je kunt verzekeren als je thee in grote hoeveelheden consumeert. Thee groeit het best op koele, mistige berghellingen. Het duurt vijf jaar voordat de plant volgroeid is. Thee

wordt doorgaans geoogst van maart tot oktober. Het plukken van de tere, jonge blaadjes gebeurt vóór zonsopgang en wordt gedaan met de nagels, om bederf door zweetlucht en lichaamswarmte te voorkomen. Een ervaren plukster verzamelt ruim een pond theeblaadjes per dag, waarvan na verwerking een kwart pond overblijft. In de keizertijd werd de beste thee *linea recta* vervoerd naar de hoofdstad als tribuut voor het hof.

Thee is er in ongelooflijk veel soorten en smaken. De Chinese thee kan op basis van het productieproces onderverdeeld worden in de volgende categorieën: 1) groene thee, waarbij het theeblad alleen wordt gedroogd, gerold en geroosterd, zodat de natuurlijke kleur en geur worden behouden. Bekende groene theeën zijn de Longjing-thee uit de provincie Zhejiang, de Maofeng uit Anhui en de Biluochun uit Jiangsu; 2) gefermenteerde thee, die niet alleen voor een kleurenblinde verwarrend is. In het Westen is deze thee bekend als zwarte thee, in China als rode thee, terwijl strikt genomen ook de zogenaamde gele en witte theeën ertoe behoren. De lekkerste gefermenteerde soorten zijn de Qimen uit de provincie Anhui en de Pu'er uit Yunnan; 3) half-gefermenteerde thee of Wulong, die met zijn fruitige, frisse smaak het midden houdt tussen de groene en de geheel gefermenteerde thee; 4) geparfumeerde thee, waarbij verschillende bloemen door de theeblaadjes worden gemengd, waardoor hun geur overgaat op de blaadjes. Geparfumeerde theesoorten zijn bijvoorbeeld jasmijn- en magnoliathee; en tot slot 5) geperste thee of de theetegel. Dit is eigenlijk zwarte thee die na het stomen, rollen, drogen en vermalen wordt samengedrukt in metalen malen en vervolgens geroosterd.

De geperste thee was de meest gangbare theesoort tijdens de Tang-dynastie. Om de theetegel te consumeren werd er een stukje van afgesneden en vermalen tot poeder. De bereiding van dit theegruis resulteerde in een soort soep. Nadat het poe-

der was toegevoegd aan gezouten, kokend water deed men er wat ui, gember, sinaasappelschil of pepermint bij en klaar was de thee! Dit procédé werd door Lu Yu (733–801), de vader van de theeceremonie, beschreven in 's werelds eerste monografie over thee (*Chajing of Klassieker van de thee*).

De theeceremonie

Tijdens de Song-dynastie (960–1279) groeide het drinken van thee uit tot een echte ceremonie, compleet met wedstrijden in het theezetten. De bereiding van thee à la Song heeft veel weg van het maken van een kop oploskoffie: je doet de vermalen thee in een kom, giet er heet water overheen en klopt het brouwsel op met een bamboeborsteltje, waardoor er een laag schuim ontstaat. Net zoals koffiedrinkers zweren bij een egaal laagje schuim op hun espresso of cappuccino, zo wilden ook de Chinezen graag iets luchtigs toevoegen aan de thee. Tijdens speciale wedstrijden streden de connaisseurs van die tijd om het maken van thee met de dikste laag schuim. Om het schuim mooi te doen uitkomen was de theekom donker van tint. Soms was deze voorzien van een 'konijnenhaarpatroon', dat werd verkregen door een hoge baktemperatuur zodat het ijzeroxide in het glazuur smelt en in fijne lijnen over het aardewerk vloeit. De theekom van zwart glazuur beschilderd met goudverf is het summum onder de theekommen en werd gebakken in de ovens van het district Jianyang in de provincie Fujian. Er zijn nog slechts enkele exemplaren onbeschadigd aan ons overgeleverd, maar helaas is de goudverf meestal onherkenbaar geoxideerd. In Japan – waarnaar de Chinese theeceremonie meer dan 1500 jaar geleden is overgewaaid – zijn de oude theekommen razend populair. Op de antiekmarkt van Beijing zijn ze niet meer aan te slepen en wie nog aan een onvervalst exemplaar wil komen moet er een exorbitant bedrag voor neertellen.

De hedendaagse theeceremonie – in Zuid-China *gongfu cha* geheten – bestaat in haar eenvoudigste vorm uit verschillende stappen. Eerst wordt de gast in een speciale ‘showbeker’ de thee getoond, zodat deze de theeblaadjes kan keuren qua vorm, geur en kleur. Vervolgens wordt met een trechter en een houten lepel de thee voorzichtig in de theepot geschoven. Heet water wordt in de pot gegoten om de theeblaadjes te wassen, waarna het water direct wordt uitgeschonken over de theekommetjes om deze op temperatuur te brengen. Goede thee zet je met water van 80 tot 90 graden Celsius, afhankelijk van de theesoort, en als gastheer wil je niet dat het water onnodig afkoelt door koude theekommen. Thee wordt gezet en geschonken in drie rondes. De eerste keer wordt de thee voor het drinken in langwerpige kleine bekertjes gegoten (de geurbeker of *wenxiangbei*). De geurbekers worden afgedekt met de theekom, waarna de gastheer met één hand en in een vloeiende beweging beide omdraait zodat de thee in de kom belandt. Hierna is de thee klaar voor de eerste ronde. De handelingen van de volgende twee rondes zijn simpeler, omdat de thee dan niet meer in de geurbeker hoeft te worden gegoten.

Als de gastheer thee inschenkt is het de gewoonte om met een licht gekromde rechterhand zachtjes drie keer op de tafel te kloppen als dank. Het verhaal hierachter is als volgt. Keizer Qianlong van de Qing-dynastie reisde eens incognito naar Zuid-China om het leven van zijn onderdanen beter te leren kennen. Op zijn reis werd hij vergezeld door zijn eerste minister Liu Luoguo. Zij werden op een dag te eten uitgenodigd bij een boerengezin. Om zich voor te doen als een man van het gewone volk, stond de keizer tijdens het eten op en schonk iedereen thee in. De eerste minister brak het angstzweet uit, want de keizer die de minister thee inschenkt, dat is de omgekeerde wereld. Hij moest op zijn minst zijn respect aan de kei-

zer tonen. Maar als Liu Luoguo de protocollaire kowtows zou uitvoeren – waarbij men voorovergelegen op de grond het voorhoofd tegen de grond slaat – zou hij hun identiteit prijsgeven. Als tussenoplossing klopte hij daarom onopvallend met zijn hand drie keer op de tafel.

Behalve de theekom is natuurlijk ook de theepot een belangrijk gebruiksvoorwerp voor de ceremonie. De beste theepotten van China worden van oudsher gefabriceerd in de streek Yixing, vlak bij Shanghai. De theepotten worden gemaakt van kaolienaarde en staan bekend als roodstenen potten. Ze zijn vermaard om hun elegante vormgeving en omdat ze het aroma en de warmte van de thee zo goed kunnen vasthouden. Tijdens de Gouden Eeuw liepen Nederlanders weg met deze zeldzame ‘rootachtig porceleyne potkens’ en belanden ze vaak als verzamelobject in rariteitenkabinetten. Wij verwijten de Chinezen vaak dat copyright in China niks meer is dan ‘*the right to copy*’, maar in de zeventiende eeuw konden wij er ook wat van. Delfts blauw is een kopie van het Chinese blauw-witte kraakporselein, en rond 1680 waren de Nederlandse plateelbakkerijen er ook in geslaagd de roodstenen theepotjes te imiteren, waarna de markt werd overspoeld met ‘Oost-Indische theepotten’ *made in Holland*.

Speciaal voor de theeminnende literaat, die graag met zijn eruditie en zijn theepotje mag pronken, heeft de theemeester Kou Dan een handzaam boekje geschreven: *Het waarden van de theepot*. Om een goede van een slechte pot te onderscheiden geeft de meester de volgende tips mee: 1) klop met uw wijsvinger op de pot. Het geluid mag niet dof klinken (op te lage temperatuur gebakken), noch scherp (te heet gebakken); 2) vul de theepot met water, druk het ontluchtingsgaatje op het deksel dicht en schenk. Komt er niks uit, dan is hij ‘water stuitend’ (*jinshui*) omdat er een vacuüm ontstaat: hét kenmerk van een goed gefabriceerde theepot; 3) houd de pot op dertig

centimeter hoogte, schenk en houd hem plots recht: er horen geen waterdruppels aan de tuit noch op de pot te zitten; 4) de binnenkant moet perfect glad zijn, dat wil zeggen, zonder naden, oneffenheden of scheurtjes in het aardewerk, en tot slot 5) je moet de pot natuurlijk ook mooi vinden qua vorm, kleur en eventuele versieringen. Het is raadzaam om de nieuwe pot vóór gebruik een paar uur te laten weken in hete thee. Het is ook aan te raden om elke pot maar voor één theesoort te gebruiken; hierdoor wordt het aroma van de thee zo min mogelijk verstoord.

Help, de Chinezen komen! Of niet?

China beheerst al enkele jaren de Nederlandse media en internet. Het is alles China, China, China wat de klok slaat. China is het land van de ongeken- de mogelijkheden: het land van de glanzende wolkenkrabbers, magnetische zweeftreinen en snelle achtbaansautowegen, én het land met miljoenen gretige consumenten waar je als Nederlandse ondernemer naar toe móét, wil je niet achterblijven. Maar China wordt ook als een bedreiging gezien. Door keiharde concurrentie wordt Nederland handelsland gereduceerd tot een folkloristisch Volendam voor de Chinees, en zal de échte economische groei alleen nog plaatsvinden in het Verre Oosten. Het dictatoriale China zal samen met Rusland een hecht communistisch blok gaan vormen tegen het vrije Westen in de strijd om olie en gas. En alsof dit allemaal nog niet erg genoeg is, zal Nederland sowieso verzuipen omdat de snelle Chinese groei een ongeken- de klimaatverandering veroorzaakt waarbij alle gletsjers en het poolijs wegsmelten. Over China wordt geschreven in superlatieven, soms laaiend enthousiast, soms alarmerend. Dit geldt voor alle belangrijke facetten van de Chinese ontwikkeling: economie, politiek, veiligheid en milieu.

De economie

De Chinese economie wordt soms zo euforisch beschreven dat het bijna lijkt op de dagen van de goudkoorts in het wilde Westen van tweehonderd jaar geleden. De Chinese bomen groeien tegenwoordig tot in de hemel en we kijken allang niet meer verbaasd op als China weer een record heeft gebroken:

met het hoogste gebouw, de grootste dam of de snelste trein ter wereld. Aan de andere kant klinken er ook dreigende geluiden over de Chinese economie. Door een vrijwel onuitputtelijke pool van goedkope arbeidskrachten kan China produceren tegen afbraakprijzen. Hierdoor is het land in de afgelopen jaren letterlijk uitgegroeid tot de werkplaats van de wereld. Je kunt het zo gek niet bedenken, of China produceert het: meubels, auto's, schoenen, beha's. Nederlandse bedrijven hebben in de concurrentie met de Chinese reus slechts een paar opties: de productie overbrengen, als een gek innoveren, of... het loodje leggen.

Sommigen hebben nog verontrustender berichten over de Chinese economie: deze zou op instorten staan. Het ongebreidelde Chinese kapitalisme heeft geleid tot een gapende kloof tussen arm en rijk, wijdverbreide corruptie, hoge werkeloosheid en torenhoge leningen bij de staatsbanken, die van zijn levensdagen niet meer terugbetaald kunnen worden. Een economische crisis in China is automatisch een internationale crisis, omdat de Chinese economie onlosmakelijk is verbonden met de wereldmarkt. Een voorbeeld: de honger van Amerikaanse consumenten naar goedkope Chinese producten leidt tot een oplopend overheidstekort, dat echter gedicht wordt door Chinese investeringen in de vs. Je hoeft geen econoom te zijn om het doemscenario te zien: stort China in, dan storten de Chinese investeringen in, vervolgens rijst het Amerikaanse overheidstekort de pan uit, waarna Amerika instort, en uiteindelijk de rest van de wereld.

De politiek

Het tweede facet van de Chinese ontwikkeling waarover commentatoren het nooit eens lijken te worden is de politiek. Om de zoveel tijd verschijnen er berichten in de Nederlandse media over schending van de mensenrechten in China. Tij-

dens staatsbezoeken prijken de mensenrechten altijd prominent op de gespreksagenda. De feiten liegen er niet om. De Chinese Communistische Partij heeft een volledige alleenheerschappij en er is geen formele politieke oppositie. De studentenopstand op het Plein van de Hemelse Vrede werd in 1989 bloedig neergeslagen, en in later jaren volgde dezelfde harde repressie voor de Falun Gong-sekte en de oprichters van de Chinese Democratische Partij. Nu, meer dan vijftien jaar later, worden kranten, televisie en internet nog steeds aan een strenge censuur onderworpen.

Aan de andere kant toont China zich op het wereldtoneel een verantwoordelijke speler en wil het laten zien dat het waarde hecht aan universele waarden en normen. China heeft – in tegenstelling tot de vs – wel belangrijke internationale verdragen ondertekend voor het klimaat, het milieu en het internationaal recht. China is ook actief lid van internationale organisaties zoals de Wereldhandelsorganisatie, het Aziatisch-Europees overleg en de Verenigde Naties. Ook zijn er in China democratische verkiezingen, die al sinds het midden van de jaren tachtig plaatsvinden. Het gaat hier natuurlijk niet om de presidentsverkiezingen, maar om ‘simpele’ dorpsverkiezingen waarbij boeren zich verkiesbaar kunnen stellen voor het lokale bestuur. Maar het betreft wel meer dan 740.000 dorpen, die ruim de helft van de Chinese bevolking vertegenwoordigen. Er zijn gevallen bekend waarbij het hele dorpsbestuur door de boeren naar huis werd gestuurd omdat het betrokken was bij allerlei schimmige zaken.

De meest cruciale politieke ontwikkeling in China vindt echter vrijwel onzichtbaar plaats: de scheiding van de Drie Machten. Dit principe waarbij de rechterlijke (rechters en advocaten), de uitvoerende (het kabinet) en de wetgevende machten (het parlement) elkaar controleren en in evenwicht houden, is de basis van de democratische rechtsstaat. Heel an-

ders dan de ‘rubberen stempel’ die het Nationale Volkscongres of het Chinese parlement in het verleden was, is zijn macht de laatste jaren sterk toegenomen ten opzichte van de regering. Tegenwoordig stuurt het Volkscongres met regelmaat wetsvoorstellen terug naar de regering met een verzoek om herziening – zoals de Contractwet (acht keer teruggestuurd) en de Grondbeheerwet (drie keer teruggestuurd). In dit proces vervult het Volkscongres de rol die het parlement in een democratisch bestel hoort te vervullen: de onafhankelijke controleur van de regering.

De veiligheid

De internationale media vragen zich veelvuldig af of de economische opkomst van China niet zal samengaan met geweld. Net als de vs zal China zich vroeg of laat actief gaan bemoeien met de wereld, desnoods door een oorlog. Conflictstof is er voldoende: schermutselingen over gas met Rusland, oude oorlogswonden met Japan, grensconflicten met India en gedoe over olie (die nog niet eens is gevonden) met de Filipijnen, Brunei en Vietnam. De zaak-Taiwan is misschien wel de neteligste veiligheidskwestie. Ooit was Taiwan een Nederlandse kolonie, maar sinds 1949 is het de wijkplaats van de Chinese nationalisten. In de jaren dertig van de vorige eeuw was China betrokken geraakt bij een bloedige burgeroorlog tussen de nationalisten onder leiding van Chiang Kai-shek en de communisten aangevoerd door Mao Zedong. De Tweede Wereldoorlog dreef de beide aartsvijanden kort naar elkaar, maar na de Japanse capitulatie laaide de burgeroorlog weer in alle hevigheid op. Uiteindelijk werd het pleit beslecht in het voordeel van Mao. De nationalisten vluchtten daarop naar Taiwan – overigens met medeneming van de complete goudvoorraad van de Chinese centrale bank. Toen Mao de Volksrepubliek uitriep was China dan ook de facto failliet,

omdat de nationalisten geen rode cent in de staatskas hadden achtergelaten.

Sinds die tijd zitten de communisten aan de ene kant van de Taiwanese straat en de nationalisten aan de andere. De nationalisten claimen nog altijd de rechtmatige regering van China te zijn, ze wachten alleen op het juiste moment om de oversteek te wagen en het vasteland opnieuw te veroveren. De communisten zien Taiwan als een afvallige provincie, die op een dag bij het vasteland zal worden ingelijfd. Jarenlang waren de relaties tussen China en Taiwan zeer gespannen, terwijl de vs daar vrolijk garen bij sponnen. Als er weer eens een oorlog dreigde, voeren de vs met hun vliegdekmoederschepen door de Taiwanese straat, weerklonk er wat anti-Amerikaanse retoriek aan communistische zijde en keerde er meestal een gewapende vrede terug. Nog steeds vrezen sommigen voor een Chinees-Taiwanese oorlog, maar volgens anderen zijn er factoren in het spel die dit scenario steeds onwaarschijnlijker maken.

Over een periode van tientallen jaren heeft Taiwan miljarden dollars in China geïnvesteerd. Taiwan is daarmee een van de grootste handelspartners van de Volksrepubliek. Door op oorlogspad te gaan schiet China zich in zijn eigen voet, omdat de economie daar een behoorlijke opdoffer van zal krijgen. Ook militair zitten er de nodige haken en ogen aan een oorlog. Het Chinese Volksbevrijdingsleger is dan wel het grootste leger ter wereld in manschappen, vergeleken met een supermacht als de vs liggen ze nog mijlenver achter. De vs hebben bijvoorbeeld bijna tien keer zoveel kernkoppen als China. Ook geeft China tot nu toe geen duidelijke prioriteit aan het opbouwen van een amfibische aanvalsmacht – vliegdekschepen, amfibievoertuigen en ander drijvend oorlogsmaterieel – die ze toch echt nodig zullen hebben als ze van plan zijn een zwaar bewapende eilandstaat binnen te vallen. En tot slot ris-

keert China een scherpe internationale veroordeling mocht het Taiwan aanvallen, terwijl China er op dit moment juist alles aan gelegen lijkt te zijn over te komen als een actieve, verantwoordelijke internationale speler.

Het milieu

Het laatste belangrijke facet van de Chinese ontwikkeling is het milieu. De Chinese regering heeft milieubescherming hoog op de agenda staan. Het nieuw opgerichte ministerieel staatsagentschap voor milieubescherming heeft niet stilgezeten. De laatste jaren is er een indrukwekkend pakket aan milieuwetten en -maatregelen afgekondigd. Steeds meer mensen zijn werkzaam in de milieusector en de luchtkwaliteit is op een aantal gebieden beter geworden door een sterke terugdringing van sommige vervuilende stoffen. Maar Chinese en buitenlandse wetenschappers hebben gewaarschuwd voor een dreigende milieucatastrofe. Door de snelle economische groei zijn Chinezen ook in rap tempo rijker geworden en willen zij net als iedereen een vervuilende auto, een energieverblindende airco en een paar kerosine slurpende vliegreizen per jaar. Op dit moment heeft slechts twaalf op de duizend Chinezen een eigen auto. In de vs hebben ruim achthonderd op de duizend inwoners een auto. Stel dat China op dezelfde levensstandaard uitkomt als de vs, hoeveel meer auto's zouden er dan zijn? Er zouden dan 900 miljoen wagens bij komen, ofwel 40 procent van het huidige aantal auto's in de wereld. Om al die extra auto's ook nog eens te kunnen laten rondrijden zal de huidige olieproductie met bijna 20 procent worden overschreden. Bij het vooruitzicht van al die Chinezen die binnenkort in hun eigen auto gaan springen, denkt menigeen daarom: help, de Chinezen komen!

De vraag is of onze hooggespannen verwachtingen én onze diepste angsten over China wel terecht zijn. Het heeft in elk

geval weinig zin om de loftrompet over China te steken, noch om in paniek te raken over een aanstormend 'geel gevaar'. Het is beter om de drijvende krachten achter de Chinese ontwikkeling eens in kaart te brengen. Het gaat hier in het bijzonder om schaal, schaarste en snelheid. Dit trio bepaalt namelijk de ontwikkeling van China vandaag de dag.

Schaal, schaarste en snelheid

China telt 1,3 miljard inwoners, ofwel een vijfde deel van de wereldbevolking. Alleen al de stad Peking telt meer inwoners dan heel Nederland. Hoewel de Chinese bevolkingsgroei de laatste jaren sterk is afgenomen, moet de echte piek nog komen. Deze wordt in 2030 verwacht, daarna pas zal de bevolking in aantal afnemen. Schaal is de reden waarom de Chinese machthebbers bijna dertig jaar geleden de roemruchte eenkindpolitiek hebben ingevoerd. Bij de invoering van dit beleid werd het internationaal bekritiseerd als een schending van de mensenrechten, maar achteraf gezien heeft China met deze daad de wereld eigenlijk een enorme dienst bewezen.

Schaarste bestaat in China op elk vlak: aan olie, land, hout, water. China heeft een tekort aan alle natuurlijke hulpbronnen. Het meest in het oog springende voorbeeld hiervan is het opdrogen van de Gele Rivier. Vroeger stond de Gele Rivier bekend als de Rivier van Smart, omdat deze regelmatig overstroomde, waarbij duizenden de dood vonden. Het is geen wonder dat Chinese boeren de rivier zagen als een ontembare wilde draak, die gunstig gestemd moest worden. Maar sinds de sterke toename van de irrigatie in de jaren zeventig van de vorige eeuw staat de rivier benedenstrooms vaak droog. In sommige jaren over een lengte van wel honderden kilometers. De schaarste aan grondstoffen drijft China tot een wereldwijde zoektocht: hout en metalen worden grootchalig ingevoerd vanuit Afrika en Zuid-Amerika, voor olie

worden deals gesloten in Centraal-Azië, terwijl in Rusland driftig naar gas wordt gezocht.

Voegen we ten slotte snelheid toe aan de Chinese ontwikkeling, dan hebben we een explosieve mix. Al jaren verbaast China de wereld met zijn economische groeicijfers. En terecht. Volgens de Wereldbank heeft geen land ooit de Chinese gemiddelde groei over zo'n lange periode overtroffen. India, een andere ontwakende reus, heeft de afgelopen vijftientig jaar een gemiddelde groei van ongeveer zes procent geboekt. Maar over dezelfde periode zit China met drie procentcijfers méér ruim boven het Indiase record. Door de snelheid van de economische groei is de kloof tussen arm en rijk schrikbarend gestegen. Terwijl een kleine groep in korte tijd grote sommen geld heeft vergaard door innovatief ondernemerschap, heeft een steeds grotere groep boeren en arbeiders moeite om het tempo van het nieuwe kapitalisme bij te benen. Voorheen beconcurrerde China het Westen vooral met arbeidsintensieve en goedkope producten als schoeisel, speelgoed en plastic. Maar sinds kort is China ook overgestapt op kapitaalintensieve en hoogtechnologische goederen als auto's, computers en televisies die kwalitatief nauwelijks meer onderdoen voor westerse producten. Het Westen klaagt steen en been over de moordende concurrentie van de Chinezen. Maar die concurrentie voelt de Chinese ondernemer net zozeer.

In Dongguan in de provincie Guangdong bevindt zich een grote concentratie van weverijen. Ze maken daar truien in alle soorten en maten. Een ondernemer hoeft slechts op te geven wat voor kleur of model trui hij wil – geblokt, gestreept of met stippels – en binnen de kortste keren staat de eerste container klaar om internationaal verscheept te worden. Traditionele weverijen in regio's als Xinjiang en Binnen-Mongolië zijn al lang bankroet en Dongguan mag zich inmiddels hét centrum voor de productie van truien in de wereld noemen. De Chi-

nese ondernemingslust is ongeëvenaard. Onlangs verbaasde een ondernemer in Dongguan zijn collega's door een truien-fabriek te openen in Vietnam. 'Waarom ga je in godsnaam wollen truien produceren in een warm land als Vietnam?' vroegen zijn vrienden hem. 'Door truien te verkopen als "*made in Vietnam*" in plaats van "*made in China*" kan ik mooi de exportquota omzeilen van de Europese Unie, en dus nog meer produceren dan ik al deed', was het pragmatische antwoord. De mix van schaal, schaarste en snelheid maakt de Chinese ontwikkeling tot een fenomeen dat zijn weerga niet kent sinds de Industriële Revolutie in het negentiende-eeuwse Engeland.

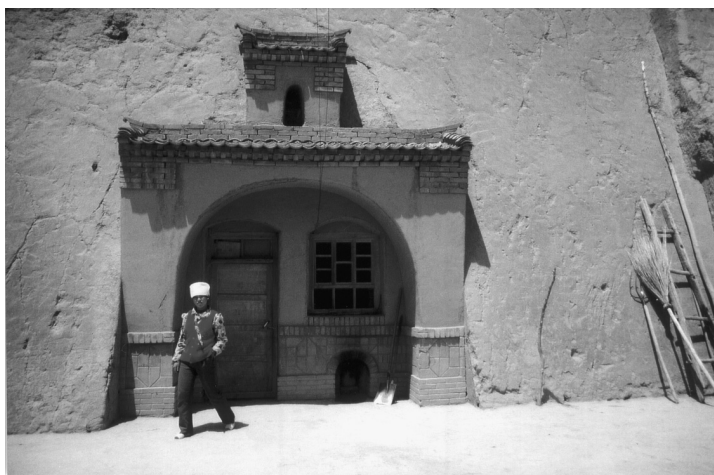
Eerste en derde wereld

Wie vandaag de dag naar Shanghai reist, kijkt zijn ogen uit. Deze miljoenenstad symboliseert het nieuwe China. Tijdens de periode van Mao werd Shanghai voor haar wilde, kapitalistische verleden van de jaren dertig zwaar gestraft met een streng communistisch juk. Toen eind jaren zeventig van de vorige eeuw de economische hervormingen de Chinese plan-economie geleidelijk omtoverden in een 'markteconomie met Chinese karakteristieken' (het Chinese ideologische compromis tussen een vrijemarkteconomie en een centraal geleide staatseconomie), werd Shanghai opzettelijk overgeslagen in de liberalisatiepolitiek. Pas nadat de toenmalige leider, Deng Xiaoping, in 1992 officieel had verklaard dat ook het zuiden van China mocht meedoen aan de hervormingen, is Shanghai uit zijn as herrezen. En hoe! Het hippe, moderne Shanghai doet zijn voormalige reputatie als Parijs van het Oosten eer aan. De skyline van de stad is imposanter, breder en hoger dan die van menig metropool in het Westen. Reis je vanuit het internationale vliegveld van Shanghai naar de stad, dan neem je eenvoudig de Maglev, de snelste trein ter wereld. In

China stampen ze namelijk wél kordaat een hypermoderne magneetzwefbaan uit de grond. In iets meer dan tien jaar, sinds de stad opnieuw werd opengesteld voor het kapitalisme, is Rotterdam door Shanghai van de troon gestoten als de grootste haven ter wereld. Als summum van het hedendaagse Chinese kapitalisme is Shanghai de mooiste droom van Nederlandse ondernemers, die over elkaar heen buitelen om ook een stukje van de Chinese markt te kunnen veroveren. Alleen maken we een grove vergissing door China te bezien door Shanghainese roze brillenglazen, want er is ook een keerzijde.

Waarom is er altijd die dreiging van een economische crisis door oplopende werkeloosheid en de oninbare leningen van de Chinese staatsbanken? Waarom heeft de Chinese doorsneeburger in het algemeen wel de vrijheid om te zeggen wat hij denkt en kan de doorsneeboer zonder pardon van zijn land worden gegooid voor de bouw van een luxe flat? Waarom trekt het milieu altijd aan het kortste eind als het gaat om de afweging tussen economische groei en milieubescherming? Het antwoord is dat China de eerste en de derde wereld in één is.

Het glanzende marmer en de gestileerde hoogbouw van Shanghai staan voor de eerste wereld. Maar als er één ding is waarop buitenlandse waarnemers zich altijd weer verkijken, dan is het de omvang van China, en daardoor de enorme tegenstellingen in het land. Immers, reis je tweeduizend kilometer naar het noordwesten, dan kom je terecht in arme dorpen waar geen elektriciteit en stromend water is. Water is kostbaar... want geput in het dal en met veel inspanning de heuvels weer opgedragen. Hier wonen de mensen nog in traditionele grotwoningen die worden uitgegraven in de heuvels. Ze slapen op de traditionele *kang* – een bed gemaakt van

Traditionele Chinese grotwoning

leem en baksteen, waar zes tot acht mensen op kunnen liggen. Door de constante, koele temperatuur in de grotwoning moet de kang voortdurend worden gestookt met gedroogde koe-mest. Voor degene die onbekend is met dit fenomeen, is een eerste nacht op de kang een vreemde gewaarwording. Het voelt aan als langzaam geroosterd worden. En terwijl je als een sardientje ingeklemd ligt tussen snurkende boeren, dringt de weeë geur van smeulende mest en zweetvoeten (geen stromend water = geen gewassen voeten) je neusgaten binnen. Dit is óók China, maar duidelijk de derde wereld.

De Chinese boer

De bekende Chinese socioloog Fei Xiaotong schreef in 1947 dat China in wezen een rurale samenleving is. Nu, meer dan een halve eeuw later, klopt deze observatie in grote lijnen nog altijd. Ondanks de fabelachtige economische ontwikkeling van de afgelopen vijftig jaar woont vandaag de

dag een groot deel van de Chinese bevolking nog op het platteland. Het is daarom onmogelijk over China te spreken zonder het over de Chinese boer te hebben. Hoewel de individuele boer vaak een willoos slachtoffer is in deze woelige tijden van het Chinese roverskapitalisme, vertegenwoordigen de boeren van China een machtsfactor van belang. De Chinese geschiedenis heeft al vele malen bewezen dat wie de boeren in beweging brengt, dynastieën ten val kan brengen. Zhu Yuanzhang, de eerste keizer van de Ming (1368-1644), was een eenvoudige boer die er met een opstand in slaagde het machtige Mongoolse rijk te verwoesten. Daarna stichtte Zhu Yuanzhang de Ming-dynastie, die China meer dan 270 jaren zou regeren en tot ongekennde bloei zou brengen.

Iemand anders van rurale afkomst die al vroeg het belang van de boer had ingezien is Mao Zedong. Anders dan zijn nationalistische tegenstrever, Chiang Kai-shek (door de Amerikaanse generaal Stilwell ook wel smalend 'de Pinda' genoemd), richtte Mao zich in de strijd om de heerschappij over China niet op de steden, maar op het platteland. Dit leverde hem zware kritiek op vanuit de Communistische Partij, die er heilig van overtuigd was dat de revolutie alleen gewonnen kon worden door het stedelijk proletariaat te mobiliseren: de onderdrukte arbeiders in de fabrieken. Maar Mao kende de Chinese geschiedenis en de allesverwoestende kracht van een boerenopstand. Net als Zhu Yuanzhang wilde hij met hulp van de boerenbevolking de regering omverwerpen. Hij kreeg gelijk. Na jarenlang geduldig de boeren te hebben opgestookt tegen de landheren, won hij uiteindelijk de burgeroorlog.

De laatste ommekeer in de Chinese geschiedenis – de ontmanteling van de maoïstische staat en het begin van de economische hervormingen – is ook begonnen op het platteland. Ten tijde van Mao waren de boeren georganiseerd in zogeheten volkscommunes. In de hoogtijdagen van de communes

werd alles samen gedaan: van de bewerking van het land tot aan het koken en de kinderverzorging. De individuele boer had weinig in de melk te brokkelen, want de leiding van de commune bepaalde wat er werd geteeld, hoeveel en waar. Maar tegen het einde van de jaren zeventig lag de landbouwproductie in de volkscommunes volledig op haar gat. Als reactie daarop besloten de autoriteiten van het district Fengyang (provincie Anhui) de zeggenschap over het land en de landbouwproductie terug te geven aan de boer. Dit was het startsein voor de beroemde economische hervormingen, die onder leiding van Deng Xiaoping hebben geleid tot het China van nu.

Door de hervormingen ontstonden er ook industrieën op het platteland waarin miljoenen boeren werk hebben gevonden. Het zijn deze boeren die het enorme potentieel aan goedkope arbeidskrachten vormen waardoor China kon uitgroeien tot de 'werkplaats van de wereld'. Om een beetje een idee te krijgen van de schaal en het tijdspad van de Chinese ontwikkeling is het aardig om deze eens te vergelijken met de Nederlandse situatie. De economische ontwikkeling van een land is onlosmakelijk verbonden met de overgang van een rurale naar een urbane samenleving. Nederland heeft er pakweg veertig jaar over gedaan om te komen tot het welvaartsniveau van nu. In de jaren dertig was in Nederland nog ongeveer een vijfde van de beroepsbevolking boer. Dat daalde in de jaren vijftig, toen de industrialisatie goed op gang kwam, naar vijftien procent en uiteindelijk naar amper drie procent vandaag de dag. Over diezelfde periode begon China met een percentage van negentig procent boeren, dat daalde naar tachtig procent, en nu uitkomt op ongeveer vijftig procent. Doordat er zoveel boeren zijn heeft elke boer slechts een piepklein stukje grond, waarbij mechanisatie niet meer dan een droom is. Immers, de tractor is nauwelijks gekeerd of je zit al op het

land van de buurman. De Chinese boer kan niet anders dan van dag tot dag proberen te overleven. De reden waarom de boeren niet een baantje in de stad zoeken, als taxichauffeur of als arbeider in een fabriek, ligt in het gebrek aan arbeidsplaatsen. Eigenlijk zijn al die boeren die voor hun dagelijks brood afhankelijk zijn van een klein lapje grond, werkeloos. Het grootste obstakel dat een stabiele ontwikkeling van China nu nog in de weg staat, is dan ook de tegenstelling tussen stad en platteland, tussen een Chinese eerste en een derde wereld.

Nawoord

China en ik

Mijn moeder trok een kartonnen doos uit de kast, blies wat stof weg en haalde het deksel eraf. In de doos lag een stapel oude foto's. Het was een vroege zondagochtend. Terwijl de rest van de familie nog sliep, waren we stilletjes naar de zolder geslopen. Met een wat afwezige blik haalde ze een foto uit de doos.

‘Wie is dat, mam?’ vroeg ik.

‘Dat is je betovergrootvader, schat.’

‘Wat heeft hij een rare kleren aan.’

‘Dat zijn de kleren van een civiele ambtenaar van de eerste graad. Hij draagt nog het traditionele gewaad en het hoofddeksel van de Mantsjoes, want zij regeerden toen over China. Zijn naam is Linjun en hij is van de achttiende generatie van onze familie. Dit staat allemaal in onze familiekronieken, die opgeslagen liggen in de vooroudertempel in ons dorp.’

De sepiakleurige daguerreotype toonde een oudere Chinese man met een snor en een sikje, deftig gezeten op een stoel. Hij keek strak de lens in, terwijl zijn rechterhand losjes rustte op een bewerkte, houten bijzettafel. ‘Hij is een van de negentien kandidaten die in dat jaar de graad van *Jinshi* haalde, het hoogste keizerlijke examen. Er waren er niet veel die dat haalden, weet je. Om zover te komen moest je jarenlang de dertien confucianistische klassieken uit je hoofd leren. Met hard leren en doorzettingsvermogen bracht hij het tot de rang van dubbelgouverneur. Het waren roerige tijden, want China was toen verwickeld in de Opiumoorlog tegen het Britse Rijk.’

Ondertussen had mijn moeder een andere foto tevoorschijn gehaald. Het was een langgerekte foto van wat een enorme

Betovergrootvader

groep leerlingen moest zijn. Op de achtergrond was een wit schoolgebouw zichtbaar, ingesloten tussen palmbomen en bergen. Mijn moeder kreeg een gelukkige uitdrukking. 'Kijk hier eens, dit is de school van je opa. Hij was de eerste secretaris op het Chinese consulaat in Medan, en werd door de Kwo-mintang-regering gevraagd om een school op te richten voor de overzeese Chinezen. Niemand wilde gaan, omdat de school ver weg in een van de buitengewesten moest komen. Maar hij gaf zijn post op en vertrok in zijn eentje naar het onbekende. In die tijd was Indonesië nog een Nederlandse kolonie en mochten Chinezen geen onderwijs krijgen in hun eigen taal, cultuur en geschiedenis. Tijdens de lessen werd er daarom altijd een leerling op de uitkijk gezet, die alarm sloeg als de inspecteurs kwamen. De schoolboeken over China werden dan meteen verborgen. De school begon als een eenvoudige basisschool, maar elk jaar groeide het aantal leerlingen, en de school werd groter en groter. Op het hoogtepunt waren er een basisschool en een middelbare school met in totaal bijna duizend leerlingen. Dat was ongehoord voor die tijd.'

Ik onderbrak haar. 'Bestaat de school nog?' Haar stem kreeg iets droevigs. 'Nee, de school is nu helemaal vervallen. Ik heb het alleen van horen zeggen, maar wil het zelf niet meer zien. Zo kan ik me de school herinneren zoals deze op zijn mooist was. Soms wilde ik dat hij zich nooit had ingelaten met de Chinese zaak, al ben ik er trots op dat hij het heeft gedaan.' Ze zag de vragende blik in mijn ogen.

'Dat ligt allemaal wat ingewikkeld, schat. Maar onthoud maar dat opa zich altijd sterk heeft gemaakt voor de Chinezen en dat hem dat veel heeft gekost. Hij heeft meerdere keren gevangengezeten, is bijna geëxecuteerd door de Japanners, kreeg huisarrest onder Soekarno en is uiteindelijk verbannen naar Taiwan. Zijn levenswerk is kapotgemaakt.' Ze haalde een

andere foto uit de doos. ‘Dit is de laatste foto van opa, deze is genomen vlak voor zijn dood en is opgesteld tijdens zijn begrafenis. De overlijdensstekst boven de foto is gekalligrafeerd door de nationalistische president Chiang Kai-shek uit respect voor zijn inzet voor de Chinese zaak. Zijn grootste wens was om ooit nog een keer terug te keren naar zijn geboorteland. Maar toen de communisten onder Mao Zedong de macht over het vasteland overnamen, wist hij diep in zijn hart dat hij dat nooit meer zou meemaken.’

Opa

Ze legde de foto weer terug in de doos. ‘Niet lang nadat opa was verbannen, zijn papa en mama uit Indonesië gevlucht. Het broeide al jaren en wij maakten ons erge zorgen over de toenemende onrust. We hebben alles achtergelaten en hebben een tante gevraagd het huis en de meubels voor ons te verkopen. Gelukkig maar, want direct de dag erna braken er anti-Chinese rellen uit en werden verschillende huizen in onze buurt in brand gestoken en geplunderd. Pas na vele omzwervingen zijn wij in Nederland aangekomen. We hadden niks, maar waren zo gelukkig in een veilige omgeving te zijn. Ons lot is als dat van zoveel overzeese Chinezen. Wees daarom dankbaar tegenover je nieuwe moederland, maar vergeet nooit je verleden. Werk hard, wees bescheiden en geef nooit op. “Honderd keer buigen doet nooit breken” – *bai zhe bu nao*. Dat is onze lijfspreuk. Al generaties lang.’

Dat moment van samenzijn was de eerste keer dat mijn moeder me verhaalde van het verleden. Het was ook de eerste keer dat ik me bewust werd van de tijd en ruimte waarin mijn leven zich bevond en hoe dat zich, verbonden met de voorbije levens van mensen die ik slechts van foto’s kende, onzichtbaar uitstreekte in de toekomst. Ik raakte gefascineerd door dat mysterieuze land met zijn keizers, zijn ambtenaren van de eerste graad, zijn familiechronieken en zijn confucianistische vooroudertempels. Wie waren die Chinezen die woonden, werkten en stierven in plaatsen ver van hun geboortestreek? Hoe was hun lot verbonden met de Chinese broedertwist tussen de Kwomintang en de communisten? En wat zijn die taal, geschiedenis en cultuur die zij moesten verbergen voor anderen, en waarom zij uiteindelijk vluchtten – sterker nog, waarom wij waren gevlucht naar een land als Nederland? Deze vragen hebben me aangezet tot een jarenlange zoektocht naar het wezen van China, en daarmee ook naar mijn eigen verleden. Dit boek is het resultaat van die zoektocht.

Jarenlang karakters leren lezen en schrijven, jarenlang on-telbare feiten en personen uit een historie van duizenden jaren opdreunen en jarenlang een cultuur bestuderen die net zo ver van de Nederlandse cultuur af staat als Mars van Venus. Het lijkt een onmogelijke en doodvermoeiende opgave, maar voor mij is dat het plezierigste en fascinerendste wat er is. Ik hoop iets van dit plezier en die fascinatie via dit boek over te brengen. In al die jaren dat ik me persoonlijk en beroepshalve met China heb beziggehouden, heb ik gemerkt dat enige duiding van dit reusachtige land geen overbodige luxe zou zijn in Nederland. In de negentiende eeuw geloofden Nederlanders dat Chinezen hun pasgeborenen in de rivier verdronken. Een dikke eeuw later zijn sommigen er rotsvast van overtuigd dat China een totalitaire, maoïstische staat is. Met Chinezen kun je niet praten over mensenrechten, Tibet of Taiwan, want dan breekt de hel los. Het zijn gereserveerde mensen zonder persoonlijke vrijheid of vrije meningsuiting. Mensen vragen me ook regelmatig hoe en wat Chinezen eten (altijd met stokjes en eten ze elke dag bami en nasi?), hoe ze schrijven (schilderen ze karakters en schrijven ze van links naar rechts?), hoe ze denken (zijn Chinezen altijd zo stil en bescheiden?), hoe ze werken, slapen, liggen, staan... Dan denk ik wel eens: hoe is het mogelijk dat we van een volk dat een vijfde deel van de wereldbevolking vormt, toch zo weinig weten? Vraag een Chinees met een universitaire opleiding naar George Washington, Socrates en Michelangelo, en hij zal hen zonder aarzeling in de wereldgeschiedenis weten te plaatsen. Vraag een Nederlander met een universitaire opleiding naar Sun Yat-sen, Zhuang Zi en Li Bai, en ik garandeer u dat de meesten met hun oren staan te klappen. Ook in dit opzicht hoop ik dat het boek een bijdrage kan leveren. Als de lezer na het omslaan van de laatste bladzijde nog meer over dit intrigerende land wil weten, heb ik mijn doel bereikt.

Dankwoord

Bij de totstandkoming van dit boek zijn veel personen direct en indirect een grote steun voor mij geweest. Ik kan ze hier helaas niet allemaal noemen vanwege ruimtegebrek, maar wil een aantal mensen in het bijzonder danken. Ten eerste wil ik Eric Visser van Uitgeverij De Geus noemen. Hij zag iets in dit werk, en bleef er iets in zien toen ik er zelf nauwelijks in kon geloven. Zonder zijn vertrouwen zou dit werk nooit tot stand zijn gekomen. Dit boek is ook onlosmakelijk verbonden met Femke Boshuisen. Ik ben haar onnoemelijk dankbaar voor de vele geduldige adviezen en aanwijzingen voor het herschrijven van de tekst. Ik zou iedere schrijver een redacteur en persoonlijk coach als zij wensen. Haar steun heeft me door een aantal moeizame jaren gesleept. Ik had nooit gedacht dat er vier jaren voor nodig waren om een manuscript van losse columns om te vormen tot een boekwerk. Ik heb het proces ervaren als een beproeving, uitkijkend naar de dag dat het boek af zou zijn. En nu, nu het klaar is, mis ik het eenzame gepuzzel achter de computer om aan zinnen te slijpen, te slijpen en te slijpen, totdat ze perfect lopen.

Ik noem hier ook de redactie van *China Nu* (het kwartaalblad van de Vriendschapsvereniging Nederland-China) en met name Agnes Ko-Goey. Haar 'spirit' heeft me de energie gegeven om de 'karakterrubriek' – de columns die de basis voor dit boek vormden – te schrijven. Sommige lezers hebben nooit vermoed dat die geheimzinnige kalligrafe, Sylvia Ho-Chang, die elke column zo fraai met karakters illustreerde, mijn moeder is. Ook dank ik Laban Kaptein – turkoloog, professioneel criticaster en liefhebber van kunst en alles wat mooi is. Hij heeft me de schoonheid van taal leren zien, alsmede

het oude ambacht onderwezen van het geduldig schrijven of, zoals hij zou zeggen: *'One cannot dig a better hole, by only digging it deeper.'* Op een geheel andere wijze heeft ook Jeroen 'Roen' de Kloet aan deze monografie bijgedragen. Onze gedeelde liefde voor China, zijn cultuur, geschiedenis en taal was en is nog steeds een onuitputtelijke bron van inspiratie voor me. Tot slot hebben Susanne en Ron Leenheer als proeflezers een flinke bijdrage geleverd om een aantal onvolkomenheden uit de tekst te halen. Vanzelfsprekend moeten de fouten die in dit boek zijn achtergebleven op mijn conto worden geschreven. Ik heb met opzet ervoor gekozen om bepaalde klassieke Chinese teksten niet letterlijk weer te geven, maar ze in slauerhoviaanse traditie als een *Nachdichtung* over te brengen. Het ging me om de sfeer en de intentie van een tekst, ik hoop dat ik hiermee niet al te zeer de taalpuristen of confucianistische scherpslijpers op de tenen heb getrapt.

De Chinezen kennen het begrip van de lotsverbondenheid – *yuanfen* geheten. Het is een onbestemd, angstaanjagend en gelukkig gevoel. Onbestemd, omdat het de mens ontglipt elke keer dat deze het probeert te begrijpen. Angstaanjagend, omdat het buiten zijn krachten om gaat en reikt voorbij datgene wat hij kan vatten; zijn eigen begin en einde. Maar *yuanfen* is ook een gevoel van intens geluk, omdat het de mens verbindt met een geheel dat zijn individuele Zijn verweeft met de Ander. Mijn *yuanfen* deel ik met haar en haar die zij mij schonk. Het is aan hen dat ik dit werk opdraag.

Jaar van de Hond, tiende maanmaand, achtste dag

Gebruikte literatuur

- Bary, T. De, Wing-Tsit Chan en Burton Watson, *Sources of Chinese Tradition: Introduction to Oriental Civilizations*. Columbia University Press, New York, 1960
- Birch, C., *Anthology of Chinese Literature: From Early Times to the Fourteenth Century*. Grove Press, New York, 1965
- Blofeld, J., *The Chinese Art of Tea*. Shambhala, Boston, 1985
- Borel, H., *De Geest van China – met eenige illustraties*. De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam, 1916
- Borel, H., *Het Daghet in den Oosten*. L.J. Veen, Amsterdam, 1926
- Brown, D.M. (red.), *China's begraven keizerrijken*. Vertaald uit het Engels door Annemarie Ellenbroek. Time Life Books, Amsterdam, 1994
- Cheng, C.X. en R.X. Cheng, *Gu Tongqi Jianding* (Identificatie van oude bronzen). Beijing Gongyi Meishu Chubanshe, Beijing, 2000
- Coe, M.D., *Breaking the Maya Code*. Penguin Books, New York, 1994
- Comber, L., *Chinese Magic and Superstitions in Malaysia*. Eastern Universities Press, Singapore, 1960
- Dabaotai Han Museum (red.), *Dabaotai Hanmu* (De Han-tombe van Dabaotai). Wenwu Chubanshe, Beijing, 1985
- Ding, N.F., *Obscene Things: Sexual Politics in Jin Ping Mei*. Duke University Press, Durham, 2002
- Dong, Q.Q., *Xi Cha* (Beoefening van de thee kunst). Zhejiang Sheying Chubanshe, Hangzhou, 1996
- Duysters, K., *Theepotten steengoed: roodstenen theepotten uit Yixing en Europa*. Historisch Museum Het Burgerweeshuis, Arnhem, 1998
- Fei, X.T., *From the Soil: The Foundations of Chinese Society*. Translated by G.G. Hamilton and Z. Wang. University of California Press, Berkeley, 1992
- Findlay, A.G., 'Men and Matters in the Land of the Yellow Earth', *Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society*, 1937, Vol. LXVIII, pp. 56-63

- Fung, Y.L., *A History of Chinese Philosophy*. Volumes 1 and 2, translated by Derk Bodde. Princeton University Press, Princeton, 1952
- Gu, Z.Z., *A Translation of the Creation of the Gods (Feng Shen Yan Yi)*. New World Press, Beijing, 1992
- Gulik, R., *Meer van Mien-Yuan*. Uitgeverij W. van Hoeve, Den Haag, 1962
- Hinsch, B., *Passions of the Cut Sleeve: The Male Homosexual Tradition in China*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1990
- Hoekstra-Gelder, G.A.C., 'Alternatieve en reguliere geneeswijzen (brief)', *Medisch Contact*, jaargang 48, nummer 23 (11 juni), p. 708; reactie in nr. 33/34, pp. 979-980, 1993
- Hong Kong Museum of History (red.), *Bendi Huaren Chuantong Hunli* (Het traditionele huwelijk van autochtone Chinezen). Urban Council, Hongkong, 1986
- Hopkirk, P., *Barbaren langs de zijderoute: op zoek naar de verloren steden en schatten van Chinees Centraal-Azië*. Uitgeverij Hollandia BV, Baarn, 1987
- Hsu, F.L.K., *Americans and Chinese*, The Cresset Press, London, 1955
- Hu, B., *Wenwu de Bianwei yu Shoucang* (Identificatie en collectie van antiek). Dizhi Chubanshe, Beijing, 1995
- Hu, Q.M. (red.), *Zhongguo Dabaike Quanshu: Kaogu Juan* (De grote encyclopedie van China: archeologie). Zhongguo Dabaike Quanshu Chubanshe, Beijing, 1994
- Idema, W.L., *Spiegel van de klassieke Chinese poëzie – van het boek der Oden tot de Qing-dynastie*, Meulenhoff, Amsterdam, vierde druk, 1992
- Idema, W.L. en L. Haft, *Chinese letterkunde: inleiding, historisch overzicht en bibliografieën*. Uitgeverij het Spectrum, Utrecht, 1985
- Institute of the History of Natural Sciences, Chinese Academy of Sciences (red.), *Ancient China's Technology and Science*. Foreign Languages Press, Beijing, 1987
- Kaptchuk, T.J., *Chinese Medicine: The Web that has no Weaver*. Rider, London, 1986

- Kemenade, W. van, *China HongkongTaiwan B.V.* Uitgeverij Balans, Amsterdam, 1996
- Kou, D., Jian Hu (Het waarderen van de theepot). Zhejiang Sheying Chubanshe, Hangzhou, 1995
- Lamboo, F., 'Baby's en bijgeloof: symboliek en ritën rond de geboorte in China', *China Nu*, jaargang 17, nummer 3, 1992, pp. 14-16
- Legge, J., *A Record of Buddhistic Kingdoms: Being an account by the Chinese monk Fa-Hien of his travels in India and Ceylon*. Clarendon Press, Oxford, 1886
- Lei, B., *Nüxing Zibu Yangyan Shipu* (Receptenboek voor voeding en schoonheid voor vrouwen). Guangdong Lüyou Chubanshe, Guangzhou, 1995
- Li, Z.F. en R.Z. Jian, *Tongjing Jianshang yu Shoucang* (Collectie en waardering van bronzen spiegels). Jilin Kexue Jishu Chubanshe, Changchun, 1994
- Liang, J.C.P. en E. Hagenaar, *Het Pinyin transkriptiesysteem*, J. Ginsberg Universiteitsboekhandel, Leiden, 1982
- Lin, Y.T., *My Country and My People*. Heinemann Asia, Singapore, herdruk 1992
- Lu, H.Y., 'Millet Noodles in Late Neolithic China', *Nature*, Vol. 437, No. 13, October 2005, pp. 967-968
- Luyt, F.J. van, 'Het rode bruidje', *M Magazine NRC Handelsblad*, Jaargang 2, Nummer 1, 27 maart 1999
- Luyt, F.J. van, 'Chinees huwelijk in de steigert', *NRC Handelsblad*, 5 maart 2001
- Ma, C.Y. (red.), *Zhongguo Qingtongqi* (Chinese bronzen). Shanghai Guji Chubanshe, Shanghai, 1996
- Mao, Z.D., 'Hunan Nongmin Yundong Kaocha Baogao' (Onderzoeksrapport over de boerenbeweging in Hunan), in: *Mao Zedong Xuanji* (Geselecteerde werken van Mao Zedong). Renmin Chubanshe, Beijing, 1951
- National Geographic, 'Riddles of the Dead: The Diva Mummy', televisiedocumentaire, *National Geographic*, 2005

- Needham, J., *Science and Civilization in China*, Volume 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1956
- Pan, L., *Sons of the Yellow Emperor: The Story of the Overseas Chinese*. Seeker and Warburg, London, 1990
- P'oe, S.L., *De wonderlijke verhalen van een Chinees*. Bewerkt door Ferdinand Langen. De Bezige Bij, Amsterdam, 1947
- Porter, B., *Road to Heaven: Encounters with Chinese Hermits*. Mercury House, San Francisco, 1993
- Pu, S.L., *Selected Tales of Liaozhai*. Vertaald door F.Q. Ren. Panda Books, Beijing, 1984
- Qiu, S.J., *Tongjing* (Bronzen spiegels). Huangshan Shushe, Hefei, 1995
- Rawson, J. (red.), *The British Museum Book of Chinese Art*, Thames and Hudson, New York, herdruk 1996
- Redactioneel, 'Op de valreep: het Chinese vrouwenschrift', *National Geographic*, augustus 2003, p. V
- Renmin Chubanshe (red.), *Inner Classic of the Yellow Emperor: Simple Questions*. Renmin Chubanshe, Beijing, 1963
- Roberts, M. (red.), *Chinese Fairy Tales and Fantasies*. Pantheon Books, New York, 1979
- Roszbach, S., *Interior Design with Feng Shui*, Rider, London, 1992
- Seeger, E., *The Pageant of Chinese History*. Longmans, Green and Co., New York, 1944
- Slauerhoff, J.J., *Alleen in mijn gedichten kan ik wonen*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 1984
- Smith, A.H., *Village Life in China: A Study in Sociology*. Fleming H. Revell Company, New York, 1899
- Spence, J.D., *The Search for Modern China*. W.W. Norton and Company, New York, 1991
- Spiering, H., 'Oor, Raam, Mannetje: in Jiahu zijn 8500 jaar oude voorlopers van Chinese karakters gevonden', *NRC Handelsblad*, 27 april 2003, p. 41
- Sun, Z., *SunTzu on the Art of War*. Chinese-English version, translated by L. Giles. Tunhuang Shuchü Kungssu, T'aipei, herdruk 1985

- Terrill, R., *Mao: A Biography*. Simon and Schuster, New York, 1993
- Vogels, R., P. Geense en E. Martens, *De maatschappelijke positie van Chinezen in Nederland*. Van Gorcum, Assen, 1999
- Wang, J.T., 'Haohua Yuebing: Weihe "da" er bu jue?' (De luxe maanca-ke: waarom verbieden in plaats van weigeren?), *Beijing Youth Daily*, 18 september 2005, p. A9
- Wang, J.Z., J.J. Fan en B.N. Tang, *Zishahu Zhizuo Jifa* (Methoden en technieken voor de vervaardiging van roodstenen potten). Beijing Gongyi Meishu Chubanshe, Beijing, 1997
- Wang, L., *Zhongguo Cha Wenhua* (De Chinese theecultuur). Zhongguo Shudian, Beijing, 1997
- Ware, J.R., *A New Translation of the Sayings of Confucius (Lun Yu)*. Wenzhi Chubanshe, T'aipei, 1988
- Wei, H., *Weihui Jingpinji* (Selected works from Weihui). Shidai Wenyi Chubanshe, Changchun, 2000
- Werner, E.T.C. (red.), *Myths and Legends of China*. Tunhuang Shuchü Kungssu, T'aipei, herdruk 1978
- Wieger, S.J.L., *Chinese Characters: Their Origin, Etymology, History, Classification and Signification*. Dover Publications, New York, 1965
- Williams, C.A.S., *Outlines of Chinese Symbolism and Art Motives*. Dover Publications, New York, 1976
- Wolf, M., *The House of Lim: A Study of a Chinese Farm Family*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1968
- Wubben, H.J.J., *Lotgevallen van Chinese immigranten in Nederland: 1911-1940*. De Walburg Pers, Amsterdam, 1986
- Yang, B., *The Ugly Chinaman and the Crisis of Chinese Culture*. Allen and Unwin, Sydney, 1991
- Yang, M.C., *A Chinese Village: Taitou, Shantung Province*. Columbia University Press, New York, 1945
- Ye, Y.W., *Zhongguo de Zhuanke Yishu yu Jiqiao* (Techniek en kunst van het Chinese stempelsnijden). Zhongguo Qingnian Chubanshe, Beijing, 1993